

Debreceni **S**

Z

E

M

L

E

Tudomány
és kultúra

2016/3

Szerkesztik:

ifj. Barta János *főszerkesztő* Kovách Ádám *főszerkesztő-h.*
Bazsa György *szerkesztőbizottsági elnök* Virágos Márta
Angi János Kerepeszki Róbert Pallai László Pusztai Gábor

A szerkesztőség címe:

Debreceni Szemle, Szerkesztőségi titkárság
Dancs Ágnes *kuratóriumi és szerkesztőbizottsági titkár*
Debrecen, Egyetem tér 1.
Postacím: 4002 Debrecen, Pf. 400
Telefon: 06 (52) 512-900/22133, 22388 mellék
E-mail: szemle@unideb.hu
URL: <http://szemle.unideb.hu>

Kiadja:

A „Debreceni Szemle” Alapítvány

Kuratórium és Szerkesztőbizottság:

Orosz István <i>elnök</i>	Bazsa György <i>alelnök</i>
Abádi Nagy Zoltán	Jávor András
Beck Mihály	Mazsu János
Bitskey István	Sipka Sándor
Gaál Botond	Szabó József
Gergely Pál	Virágos Márta

2014-től megjelenik negyedévente a
<http://szemle.unideb.hu> weboldalon is

Előfizethető, illetve a megjelenés támogatható

A Debreceni Szemle Alapítvány 11625009-07950000-25000006 sz.
számláján, illetve a szerkesztőségi titkárságon készpénzben.
Éves előfizetési díj 2.000 Ft.
Külföldre (kivéve a környező országokat): 80 USD, ill. 60 EUR.
Bank neve: Erste Bank Hungary Zrt., SWIFT kód: GIBA HU HB

DEBRECENI SZEMLE

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Debrecen és a régió tudományos műhelyeinek folyóirata

XXIV. ÉVF.

ÚJ FOLYAM

2016. III. NEGYEDÉV

Az első folyam 1927-től 1944-ig jelent meg.

TANULMÁNYOK

<i>Aradi Csaba</i> : Első nemzeti parkunk születése	229
<i>Berkesi Sándor</i> : Ádám Jenő, a néptanító. 120 éve született a „magyar módszer” kidolgozója	241
<i>Gaál Botond</i> : Koszorús ezredes „levelét megírta”	248
<i>Kozák Anita</i> : A beilleszkedést segítő mentor megítélése – vizsgálati tapasztalatok a mentoráltak aspektusából.....	261
<i>Pusztahelyi Tünde – Őri Nóra</i> : Akkreditált környezetanalitika, takarmány- és élelmiszeranalitika a Debreceni Egyetemen.....	272

1956 – HATÁRAINKON TÚL

<i>iff. Barta János</i> : 1956 a környező országokban – körkép	279
<i>Vajda Barnabás</i> : Az 1956-os forradalom visszhangja a szlovákiai magyarok körében	281
<i>Váradai Natália</i> : Beregszász és környéke az 1956-os forradalom idején	295
<i>Tófalvi Zoltán</i> : „Hazaárulási perek” Romániában	308
<i>Molnár Tibor</i> : Az 1956-os forradalom eseményei a vajdasági magyar nyelvű sajtóban	320
<i>D. Molnár István</i> : Lengyel írók és költők nem szépirodalmi megnyilatkozásai a magyar '56 kapcsán	330
1956 emlékei Debrecenben	340

EMLÉKEZÜNK

<i>Baranyi Gyula Barnabás – Németh Margarita – Rubóczki Babett</i> : Egy mester árnyékában: így emlékeztünk Varró Gabriellára.....	343
<i>Sipka Sándor</i> : Emlékezés Gomba Szabolcs professzorra (1933-2016)	347

KÖNYVSZEMLE

Szabadfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében. (<i>Tóth-Matolcsi László</i>).....	349
Nagy Beáta: Háttérben – Kísérlet egy szervezeti nemzeti rend feltárására. (<i>Czibere Ibolya – Takács Izolda</i>).....	352
<i>E szám szerzői</i>	357
<i>Contents</i>	358

Támogatóink

Debreceni Egyetem
www.unideb.hu

Debreceni Universitas Nonprofit Közhasznú Kft.
www.debreceniuniversitas.hu

Debreceni Egyetem Művészeti és Közművelődési Bizottsága

A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága
<http://tab.mta.hu/debreceni-teruleti-bizottsag>

Aradi Csaba

Első nemzeti parkunk születése

Rendhagyó válogatás a Hortobágyi Nemzet Park életéből

A Hortobágy természeti, néprajzi, kultúrtörténeti értékeiről nagyon sok tudományos, ismeretterjesztő, idegenforgalmi kiadvány áll a közönség rendelkezésére. Azt hiszem, a kutatások eredményeinek közreadására mindig szükség van, ugyanakkor kevés írás szól a nemzeti park történetéről, jelenkori természetvédelmünk útkereséséről. Talán ez még korainak is tűnik, nincs még meg az az időtávlat, ami lehetővé tenné a letisztult, szubjektivitásoktól mentes értékelést. Mégis van néhány olyan eleme ennek a történetnek, amit érdemes papírra vetni. Erre azért is szükség van, mert látjuk, hogy néhányan az alapító nagy öregek közül már elvitték magukkal a történet egy részét. Elvesztettük azt a személyes élményt, tudást, titkot, amit jó lenne tudni azoknak, akik majd száz év múlva értékelni akarják első nemzeti parkunk születését, a társadalmi reakciókat, azt, hogy mit tudtunk akkor, mit hittünk és hol tévedtünk. Milyen szorításokat kellett elszenvedni és milyen segítség dagasztotta vitorláinkat.

A Hortobágyi Nemzeti Park (HNP) kialakulásának története egyben modernkori természetvédelmünk története is. A Hortobágyot Móricz Zsigmond már 1931-ben Nemzeti Parknak nevezte. (Érdekes, hogy Kaán Károly a védendő értékek között nem tesz említést róla.) Költők, írók vallottak szépségéről, egyedüliségéről. A végletek világa, ahol fölsejlik nomád eleink élete, kapcsolata a csodálatos, de a megélhetéshez szükséges javakat szűken mérő természettel, tehát mindazzal, ami a Hortobágyot magyar sorsszimbólummá emelte. A Hortobágy évezredek tárgyi örökségét, szellemi kincseit őrizte meg. Természeti gazdagsága, tájképi szépsége, néprajzi hagyományai, azaz valamennyi értéke együttesen emeli féltve őrzött nemzeti kincseink közé. Nem véletlen tehát, hogy irodalmunk legnagyobb alakjai korról-korra újra felfedezték, s emelkedett szavakkal szóltak róla. Petőfi Sándor Kerényi Frigyeshez írott útilevelében szinte túlfűtött rajongással ad hangot érzéseinek: „...nagyszerű látvány következik: a pusztá, a Hortobágy! Hortobágy dicső rónaság, te vagy az isten homloka. ... Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a látóhatár, s olyan mint egy kerek asztal, leborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. ... Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.” Móricz Zsigmond „Hídi vásár a Hortobágyon”

című művében megrendülten vall a puszta szépségéről: „Természeti szépséget elmondani annak, aki hasonlót nem látott, nem lehet. Hogyan érti meg a késő nemzedék, ha azt mondom, hogy asztalsima terület oly távolságban, ameddig a szem ellát. Megrendítő, mikor az ember megáll a közepén, s körülnéz. Az ősidők végtelensége, komor vigasztalansága, amely azonban nem lehangoló, hanem föl-emelő. Az ember először is nagyot lélegzik. Teleszívja a tüdejét szabadsággal, békességgel, tömör nyugalommal. Az az érzés támad fel, hogy az ember és a Természet millióéves harcban nőtt össze az örök istenséggel, a vad természettel.”

A költők, írók a puszta esztétikai értékeit, a puszta érzelmeket közvetítették, a tudósok – Kitaibel Pál, Vönöcki Schenk Jakab, Magyar Pál, Nagy Jenő, Soó Rezső, Udvardy Miklós, Nagy Barnabás és sokan mások – a természeti értékek feltérképezésében nyújtottak maradandót.

Már az 1950-es évek végén a debreceni kutatók, zoológusok, botanikusok tényként kezelik, hogy a Hortobágyon nemzeti parkot hoznak létre.

Rakonczay Zoltán „A természetvédelem története Magyarországon” című munkájában az 1962–1971 közti időszakot „megtorpanási szakasznak” nevezi, de mint az alábbiakban leírtak tanúsítják, nagyon fontos, a kibontakozást meghatározó események történtek ekkor. 1964-ben összefogtak a világ ökológusai, hogy az ökoszisztémák kutatásával az ökológia számos alapvető kérdésére választ adjanak. Ehhez létrehozták a világ mindmáig egyik legjelentősebb tudományos kutatási programját, amelyet Nemzetközi Biológiai Program néven (*International Biological Program* – IBP) ismerünk. Célja az volt, hogy vizsgálja az ökoszisztémák produktivitását a sarkoktól az egyenlítőig, szárazföldi, édesvízi és tengeri ökoszisztémákban egyaránt. Az IBP egy évtizedig: 1964-től 1974-ig tartott. A munka eredményei folyamatosan kerültek a nyilvánosság elé, felhívva a világ figyelmét a bioszféra forrásainak végetségére. Ebben az időszakban jelent meg a „Római Klub”-ba tömörült tudósok sokkoló jelentése is. Ezek az információk a természetvédelem nemzetközi megerősödésén keresztül hazánkra is hatást gyakoroltak. A szocialista tábor is igyekezett jobbik arcát mutatni, kihasználni, hogy egy politikamentes területen politikai tőkét tud kovácsolni. Sajnos a hazai természetvédelem lassan reagált, így a Magyar Népköztársaság Kormányának és a Magyar Tudományos Akadémiának címzett „Pro Natura” memorandumra – amelyet 22 nemzetközi hírű tudós, közéleti személyiség írt alá – volt szükség ahhoz, hogy a természetvédelem kátyúba ragadt szekere meglóduljon. Már ebben az évben sajtókampány indult a Hortobágyi Nemzeti park létrehozása érdekében „Kié a puszta?” címen.

A hazai tudományos élet is megmozdult, több akadémikus, Dudich Endre, Soó Rezső, Zólyomi Bálint, Balogh János, Kaszab Zoltán 1969-ben memorandumot készített a természetvédelem ügyében, ahogy írják a tarthatatlan állapotok felszámolása, az Országos Természetvédelmi Hivatal (OTvH) akkori elnökének leváltása érdekében. Késlekedésükre jellemző, hogy ezt megelőzően a Nemzetközi

Madárvédelmi Tanács balatonszemesi konferenciáján 1968. május 15-én Dimény Imre a kormány nevében bejelentette a HNP megalapításáról hozott döntést. A nemzetközi fogadtatás nagyon pozitív volt.

1968 júniusában Tildy Zoltán, az OTvH elnöke elindítja a HNP előkészítését. A természetvédelmi értékek feltárását a Madártani Intézet végzi néhány lelkes külső munkatárs bevonásával, gyakorlatilag szinte pénz nélkül. 1969-ben az OTvH – Madártani Intézet – intenzívebb kutatómunkába kezd. Még ebben az évben a WWF elnöke, Lucas Hoffmann és Festetics Antal (kettőjüknek döntő szerepe volt a Pro Natura memorandum elkészítésében) az OTvH és a Hortobágyi Állami Gazdaság (HÁG) vendégeként látogatást tesz a Hortobágyon, a leendő nemzeti parkban. 1970-ben összefoglalják a látogatás tapasztalatait, javaslatot tesznek az jogi szabályozással, előírásokkal kapcsolatban és térképen mutatják be a nemzeti park elképzelt határait.

1969 novemberében a HÁG és a Hortobágyi Idegenforgalmi Bizottság (HIB) tárgyalásokat szervez, s azt javasolják, hogy a HNP a HÁG egyik kerülete vagy igazgatási részlege legyen. Ez a javaslat is bizonyítja, hogy nem csak a nagyközönség, de a nemzeti park előkészítésébe bekapcsolódott szervezetek is igen tájékozatlanok voltak. Nem ismerték a Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) ajánlásait, de a hazai jogi helyzetet sem vették figyelembe. Részben az éleződő konfliktusok tompítása érdekében 1970 júniusában megalakul a Hortobágyi Tudományos Tanács Bencsik István, majd Ács Antal vezetésével. Még ebben az évben kinevezik tiszántúli természetvédelmi felügyelői státuszban nagyiváni székhellyel Szabó Lászlót, akinek legfontosabb feladata a Hortobágy természeti értékeinek kutatása volt.

1970 decemberére elkészül a nemzeti park létrehozását célzó határozattervezet. A hivatal elnöke, Tildy Zoltán a tervezet előírásait túl részletesnek, az indoklást túl hosszúnak a tervezett területet 120 ezer hektár, túl nagyknak tartja.

1971-ben a Hortobágyi Tudományos Tanács két szekcióban kétnapos ülést tart, ahol a HNP létrehozását 1972-re ígérik. A HÁG és a megyei vezetés új és új javaslatával lassítani kívánta a HNP megalakítását. A döntő fordulat az Országos Természetvédelmi Tanács ülésén következett be, amelyet már az OTvH új elnöke hívott össze. Az Állami Gazdaságok igazgatója Klenczner András és a HÁG igazgatója Szeifert Imre a nemzeti park létrehozása ellen szólalt fel, véleményük szerint a természetvédelemnek az intenzív gazdálkodást kell segíteni, a nemzeti park létrehozását legfeljebb néhány száz hektárra kell korlátozni. A tárgyalás közben megérkezett Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes személyi titkára, aki tolmácsolta főnöke üzenetét: „A mai naptól kezdve Magyarországon nemzeti parkok lesznek, elsőként a Hortobágyon, ennek megfelelően tárgyaljanak tovább”.

A HNP megalakulása nagy társadalmi érdeklődés és akkor még szokatlan média-nyilvánosság előtt folyt. Igen szembetűnő volt, hogy a Hortobágy körüli települések kivételével nagyon pozitívan, örömmel fogadták első nemzeti parkunk

létrejöttét. A Hortobágyon és a puszta körüli településeken – és ez érthető is volt – gyanakodva, azt is mondhatnánk félelemmel várták az új szervezet fellépését. Ennek nem csak az új helyzet miatti felfokozott várakozás, de a szakszerű tájékoztatás hiánya is okozója volt, sajnos az előkészítés folyamata a megszületett döntés ellenére konfliktusoktól volt terhes.

Hajdú-Bihar megye politikai vezetése és a HÁG vezetése megpróbálta akadályozni, új és új szakmaiatlan javaslatokkal késleltetni a nemzeti park létrehozását. Ennek a konfliktusnak híre ment és főleg vezetői körökben szép számmal voltak követői. A bizonytalanságot, gyanakvást a hosszú (négyéves) előkészítési folyamat és a várható korlátozásokkal kapcsolatos híresztelések erősítették.

Az első elképzelések egy 120 ezer hektáros nemzeti park létrehozásáról szóltak. Ez a terület néhány intenzívebben használt, mezőgazdasági építményekkel sűrűbben beépített területet is magába foglalt. Legalábbis ez volt a hivatkozási alap. Valójában a nagyhorti öblözet a HÁG, míg a szásztelki, faluvéghalmi terület a Hortobágyi Dolgozók Vadásztársaságának volt a területe. Meg kell jegyezni, hogy ezek a területek, mint „félszigetek” nyúlnak be ma is a HNP testébe, ami természet és tájvédelmi szempontból igen kedvezőtlen. A tárgyalások során az eredeti célkitűzéseket – részben politikai nyomásra – szűkítették és végül egy 52 ezer hektárnyi területen valósult meg a HNP, amihez hét darabban további, mintegy 11 ezer hektárnyi ún. csatlakozó terület tartozott, amely azóta többszöri bővítés során a HNP részévé vált. Valójában az erőteljesebb korlátozásoktól való félelem – mint azt az elkövetkező évek történései bizonyították – indokolatlan volt. Nem azért, mert erőteljesebb korlátozásokra nem lett volna szükség, hanem hatékony jogszabályok híján a nemzeti park igazgatóságának erre nem volt lehetősége.

A nemzeti park területét – ez megnyugtatta a helyi gazdaságok vezetőit – az OTvH nem akarta – megjegyzem, nem is tudta volna – kisajátítani. A terület továbbra is a védetté nyilvánítás előtti tulajdonosok, kezelők használatában maradt. A HNP területének 36%-a három állami gazdaság, 21%-a tizennyolc termelő szövetkezet, 26%-a hét legeltetési bizottság, a maradék 17%-a több mint húsz egyéb szervezet kezében maradt. A nemzeti park területén kialakult kettősség konfliktusok forrása lett. A gazdálkodók hamar észrevették, hogy a néhány fős nemzeti park hatékony jogszabályok híján nem komoly ellenfél. A vegyszerhasználat tilalmát nem tartották be, s gyakori volt a gyepek „elszántása” is. Az első természetkárosítással járó konfliktus a gazdálkodókat, a természetvédelmi kezelőt, de a jogalkotókat is meggyőzte a helyzet tarthatatlanságáról.

Egy rosszul megmunkált búzaföldön volt az első országos hírverést kapó természetkárosítás. A szántóföldek használata sok gondot okozott. A rossz minőségű szikes talajok megmunkálása igen nehéz, ezek ún. „perctalajok”. Egy-két nap, néha néhány óra áll rendelkezésre, hogy a gazdálkodó megfelelő magágyat készítsen. Hol túl száraz, hol túl nedves a talaj. A nemzeti park területén, a balmazújvárosi határban lévő egyik szántón a higanyos csávázószerrel kezelt magvakat nem

sikerült megfelelően betakarni, a magvakat a vadludak elfogyasztották, emiatt közel 100 példány (nagyililik, vetési lúd) pusztult el.

Ez már az OTvH-nak és a MÉM-nek is sok volt. Sikerült elérni, hogy a szántót – ami szántóföldi művelésre amúgy is alkalmatlan volt – a termelőszővetkezet gyepesítse. A gyepesítés folyamata természetvédelmi szempontból is igen érdekes következtetésekre adott alkalmat, a tapasztalatokat a későbbi rehabilitációs munkák során a nemzeti park szakemberei hasznosítani tudták. A gyepesítést követően a szakemberek vizsgálták a fajok betelepülését, az újranépesedés folyamatát és a tipikus társulásuk, struktúrák kialakulásának menetét. A tapasztalat igen meglepő volt. A várakozásokkal szemben az első időszakban rendkívül gyors volt a regenerálódás, ami az ún. vázfajok betelepülése után lelassult, a várt struktúrák, a jellemző biológiai változatosság kialakulása mintegy húsz év után következett be.

A legtöbb probléma és konfliktus a vadászat körül alakult ki. A nemzeti park alapító határozata (közleménye) a vízi vad vadászatát a nemzeti park területén megtiltja. Ez a korlátozás már a megjelenése napján ellenállást váltott ki. A tilalomnak egészen a 90-es évek elejéig csak részben sikerült érvényt szerezni. A kisebb vadásztársaságok úgy-ahogy látszólag tudomásul vették a tilalmat, de igyekeztek kijátszani az ellenőrzéseket. Az országos és megyei vezetők, akik az állami gazdaság vendéglátását és vadászterületének használatát élvezték, egyértelművé tették, hogy „előjogaikról” nem hajlandók lemondani. Az OTvH vezetése arra kényszerült, hogy hallgatólag engedélyezze tíz ún. protokoll vadászat megtartását. A tényleges szám ennél általában nagyobb volt. A nemzeti park alkalmanként (nem mindig) értesítést kapott a vadászatok időpontjáról, de a résztvevők számáról, személyéről már nem. Ilyenkor a természetvédelmi felügyelőket, öröket Salamon Ferenc igazgató felszólította, hogy kerüljék a területet. Ugyanakkor mindig hangot adott nemtetszésének, nyíltan is kritizálta felettesei döntését.

A HÁG a vízi vadak vadászatának szükségességét a vadrécék, szárcsák, mint haltakarmány fogyasztók és a halevő madarak – gémfélék, vöcskők, sirályok – súlyos kártételével igyekezett indokolni. A vadászat kártétel csökkentő hatását a gazdaság nem támasztotta alá szakmailag korrekt vizsgálatokkal, ami a vitákat elmérgesítette, parttalanná tette. A gazdaság kárelhárító riasztásról nem gondoskodott, sőt a nagyobb vadkacsateríték reményében korlátozta a halászok mozgását a tavakon. A vadászidény indításáig a haltakarmány fogyasztó fajok teljes háborítatlanságot élveztek. Aztán indult az idény, megszólalt a puska, mintha kitört volna a háború, volt olyan magas rangú állami vezető, aki egy húzáson – a kísérek elmondása szerint – 226 vadrécét lőtt le (nem válogatva a löhetőt és védettet). Kellett is két ember mögé, aki a puskákat töltötte.

A halgazdaság és a HNP közötti konfliktusok egyik szinte nevetséges megnyilvánulása volt, mikor a gazdaság a természetvédelmi szempontból legértékesebb tavakat szárazra állította és szántóföldi művelésbe vonta. Ez a megoldás végül is

lehet része a halastavak kezelésének, az ún. tófenék-művelés a felhalmozódó szerves anyagok lebontásának, hasznosításának ismert eszköze. De itt – mint ahogy a halas szakemberek elárulták – nem erről volt szó, csak egy kicsinyes „fricskáról”.

A HÁG és a HNP közötti első nagyobb konfliktus is a vadászathoz kötődött. Az Ohati erdőben – a híres „Kékvércsék erdejében” – a nemzeti park határozott kérése ellenére egy fácán kibocsátó telepet működtetett a HÁG. A telepről több ezer fácánt bocsátottak ki, azok szinte az egész erdőt ellepték. Abban az évben egy rétisas pár fészket épített az erdőben, ami a természetvédők körében óriási szenzációnak számított, minthogy hetven év óta ez volt a környéken az első fészkelési kísérlet. A megtelepedés a vadászati idény végére esett, ezért a nemzeti park írásban rendelte el a tervezett vadászat betiltását. A vadászatot megtartották, ami után a sas pár többé nem mutatkozott a területen. Az eset – bár természetesen a sasokat nem pusztították el „sasvadászat” néven híresült el – jelentős társadalmi felháborodást váltott ki. Igaz az újságok, rádió, TV nem szólt róla, de a környéken élők nemtetszése olyan erős volt, hogy a fácánkibocsátó telepet a HÁG felszámolta.

Az ellentétek annyira elmérgesedtek, hogy a MÉM és az OTvH kihelyezett miniszteri értekezletet hívott össze a feszültség felszámolására. Az értekezlet döntése szerint a természetvédelmi korlátozásokból fakadó nyereségkiesés térítése állami gazdaságok esetében a MÉM, termelőszövetkezetek esetében az OTvH kötelessége. A HNP költségvetésében ezután külön tételként jelent meg az ún. természetvédelmi többletköltség. A döntés után a HÁG többször is kérte a halastavi madárkár becsült költségeinek megtérítését, de a MÉM arra hivatkozva, hogy a rendszeres és jelentős támogatásokban ez a tétel is benne szerepel, ezt a kérést mindig elutasította. A termelőszövetkezetek nem léptek fel ilyen igényekkel, így a HNP az erre a célra elkülönített összegből a tűzokok téli legelőjének (repce, lucerna) telepítését támogatta.

Három olyan program is futott a hetvenes-nyolcvanas években, amelyek közvetlenül, de közvetett hatásaiban is veszélyt jelentettek a pusztai természeti értékeire. Az első a hetvenes évek második felében virágzó „juh program” volt. Az arab és iráni piac szinte korlátlan felvevője volt a juhhúsnak. Ekkor épültek azok az ún. mező-panel hodályok, amelyek azóta is a pusztán éktelenkednek. A juhok állománynövekedése kezdetben kedvezett a pusztai gyepeknek, de a hatalmas (ötezres) telepek megjelenése már veszélyt hordozott. A kistermetű, rövid lábú juhot egy ötezres telepből nem lehetett úgy legeltetni, hogy ne károsítsa a telep környéki gyepeket (túllegeltetés). A program csúcán 138 ezer anyajuhot tartottak a pusztán, ekkor épült az azóta bezárt juh vágóhid.

Az igazi veszélyt azok a tervek jelentették, amelyek 10 db tízezres nagyságú telep megépítését tűzték célul. Ezek a tervek az egész pusztát keresztül-kasul szelő úthálózat megépítését tették volna szükségessé. A programot mégsem a természetvédelmi szempontok állították meg – igaz, a természetvédelemnek is voltak

kisebb sikerei – hanem az iráni „rendszerváltás” (Khomeini ajatollah hatalomra jutása), amit a piac összeomlása követett. A juh programnak volt egy pozitív hatása: kellett a legelő, ezért felszámolták a peccsenyekacsa tartást, de tájcsúfító építményei még ma is ott éktelenkednek a közben világörökséggé vált pusztán.

A következő menet a *libatartás* volt. Óriási üzlet volt, jó piaca volt a húsnak, libamájnak, de a legjobban a toll fizetett. Egy-egy csapatban kora tavasszal 5–10 000 előnevelt liba került a pusztára. A juh program után üresen álló hodályok gágogástól lettek hangosak. A libákat felnövekedésük után ősszel értékesítették, addig ötször tépték meg. A liba jelentősen károsította, gyomosította a gyepeket, amit gyökerestől tép ki, húgsavakban gazdag ürüléke pedig kiégeti a gyepeket, nitrogénnal terheli a talajt, utat nyit a nitrofitá gyomok terjedésének. Nem csak a túlzott nitrogénterhelés okozta a gyomosodást, de hatalmas gyommag-készlet is bekerült a takarmánnyal együtt a pusztára.

A libatartás jelentős haszna olyan csábítás volt, ami minden gátat átszakított. A csúcson közel egy millió liba nevelkedett, szennyezte a pusztát. A puszta egy része a libatartás idején olyan volt mintha kiszakadt volna az óriások párnája. A libatartás kedvezőtlen hatásait a puszta lassan heverte ki. A telepek felszámolása után évekig szükség volt a gyomirtó kaszálásra. Meg kell említeni, hogy a pusztán soha nem lehetett libát tartani a „lábasjóság” számára fenntartott legelőkön. Debrecen tanácsa szigorúan ellenőrizte a tilalmat. Egy pásztor a tanyája mellett saját haszonra legfeljebb ötven libát tarthatott.

A libatartás a 80-as évek közepére olyan méreteket öltött, ami már az érzékenyebb természeti elemek eltűnésével fenyegetett. A természetvédelem ekkor már hatékony jogszabályok birtokában fellépett a libatartás ellen, s határozatban rendelkezett a peccsenyeliba tartás tilalmát. Rövid határidő előírásával engedélyezte a törzstelepek (a törzsállomány– szaporító állomány) fennmaradását. A HAG nem tett eleget a tiltó határozatban foglaltaknak, ezért a természetvédelmi felügyelőség bírsággal sújtotta a gazdaságot. A fenyegetések, hatalmi arrogancia ellenére a felügyelőség kitartott álláspontja mellett és ügyes szakmapolitikával, a civil szervezetek, elsősorban a Magyar Madártani Egyesület segítségével, a tudomány képviselőinek támogatásával (MTA: Jakucs Pál, KLTE: Varga Zoltán) országos nyilvánosságot sikerült biztosítani a harcnak – és ez tényleg harc volt a javából. Meg kell jegyezni, hogy a természetvédelem felső szintű vezetése nem segítette a nemzeti parkot és a felügyelőséget, igyekeztek kimaradni a „botrányból”. Csak az igazgatási főosztály vezetője – Romhányi Endre – állt ki keményen a határozatok mellett, megfelelő jogi háttérrel biztosítva a helyes szakmai döntésnek. Ez volt a hazai természetvédelem legnagyobb győzelme (mindmáig) a hatalom, a természet pusztító gazdasági érdek fölött.

Érdekes volt a „*libaper*” lezárása is, ahol a természetvédelem teljes győzelme ellenére az OKTH-t vezető államtitkár feddő szavai is elhangzottak. De a tárgyalás utáni négy szemközti beszélgetésen korrigálta nyilvános hozzászólását, ami, mint

mondta a „tárgyalás résztvevőinek” szöveget és kimondta: „csak így tovább”. Az egész jelenség, mint később sokan állították, nem csak a természetvédelem szakmai küzdelme volt, alkalom volt a felpuhuló diktatúra tűrőképességének tesztelésére is.

A harmadik nagy program *Zám pusztát* érintette. A HÁG Zám teljes területét berendezte az USA-ból vásárolt hereford szarvasmarha tartására. Ezeket a jószágokat a hortobágyiak, mivel Nixon elnöksége idején kerültek a pusztára, nemes egyszerűséggel csak „nixonmarhának” nevezték. A pusztarész labirintussá vált. Karámoszlopok és szögesdrót mindenütt. Meg kell jegyezni, hogy a kétezres évek elején – mikor a programnak már régen vége volt és megkezdődött a pusztára rehabilitációja – még tonnaszám kellett összeszedni és elszállítani a rozsdásodó szögesdrót-tömeget a területről. Valójában az USA-ban, Új-Zélandon sikeresen alkalmazott szakaszos legeltetés silány utánzatának lehettünk tanúi. No persze a nixonmarha sem segített, nem ízlett neki a sziki fű, a sovány legelő. Az állatok a kerítések mellett csapásokat tapostak, legelésük sem olyan volt, mint a szürkéé.

A Hortobágyi Nemzeti Park soha nem tudta megértetni, elfogadtatni a mindenkori hatalommal, hogy a nemzeti park területe a védettség kihirdetésével elsősorban nemzeti park és az ott folyó természetvédelmi kezelésnek vannak olyan elemei, amelyeket a mezőgazdaság, elsősorban a hagyományos földhasználat, kiterjesztés legeltetés biztosít. Soha nem sikerült elérni, hogy a mezőgazdasági szabályozók ne azonos módon jelenjenek meg a nemzeti parkon belül, mint a gazdasági tájban.

Ennek sok negatív következménye volt: A térségi meliorációs munkák (többségük burkolt állami támogatás volt) érintették a nemzeti parkot is Nagyiván térségében. Nyílegyenes, erősen kiemelt földutak, sorfásítás, mindkettő idegen a pusztától. A természetvédelem egy nemzeti parkon belül nem tudta ezt a tájrombolást megakadályozni. Szerencsére volt a természetvédelemnek egy hatalmas erejű szövetsége, maga a természet. A fák a harmadik évre kipusztultak, a pusztai út a talaj és a víz közös munkájának köszönhetően lassan belesimult a tájba.

A gyepfelújítás is a burkolt állami támogatások terepe volt. A konfliktusokat az a jogszabály mérgeztette el, ami lehetővé tette, hogy a gyepeket művelési változtatás nélkül három évig szántóföldként hasznosíthassák. Igaz, utána ismét gyepezíteni kellett a területet, de háromévi művelés után az ősgyep növény- és állatfajainak hírmondója sem maradt. A nemzeti parknak – néhány kisebb jelentőségű esettől eltekintve – sikerült megakadályoznia a gyepfeltöréseket. Egy alkalommal politikai nyomásra kénytelen volt hozzájárulni egy 350 hektáros gyep felújításához. A felújítás együtt járt a teljes terület altalajlazítóval és nehéz tárcsával történő feltörésével, egy 10 méter szélességű, 3,5 km hosszú öntözőcsatorna megépítésével, a gyep nagy hozamúnak titulált fűmag keverékkel történő felülvetésével és esőztető öntözésével. A következő évben kaszálták a területet, de a szénabálákat már nem szállították el a területről, azok még néhány évig, teljes szétporlásukig

ott éktelenkedtek, tanúságot téve a gyepfelújítás szükségtelenségéről. Azóta a csatornát betemették, de a gyep gyógyulása, az eltelt harminc év ellenére még most sem mondható befejezettnak. Ide kívánkozik még egy megjegyzés: eredetileg ezen a területen egy 300 hektáros halastó rendszert kívántak kialakítani. A nemzeti park hosszas viták, „szőnyegszélére állás” után elérte, hogy csak egy gyepfelújítást kelljen elszenvednie egy gyönyörű, sziki mikroformákban gazdag pusztának.

Napjainkban a természetvédelem és a mezőgazdaság közös irányítás alatt áll, ami nem lenne ördögtől való. Hasonló struktúrák vannak más európai országokban is. Ugyanakkor, ha a hazai eseményeket nézzük – és itt lehetne sorolni: védetté nyilvánítások, szövetkezeti átmeneti törvény, kárpótlási törvény, Natura 2000 hálózat kialakítása – a mezőgazdaság és a természetvédelem között folyamatosan késhegyre menő viták dúltak. És ami még rosszabb, ezeket a vitákat – amelyeket, ha a jogszabályokat mindenki betartja – azonnal be lehetett volna fejezni, sőt el sem indulhattak volna. De volt olyan idő, amikor az FM miniszter utasította a földhivatalokat, hogy a nemzeti park vagyonkezelésébe került földek bejegyzését akadályozzák meg. De ma is vannak érthetetlen dolgok, pl. a Natura 2000-es erdőkkel kapcsolatos döntések nem ahhoz a szakmai szervezethez tartoznak, ahol ezzel a védettségi típussal kapcsolatos ismeretek rendelkezésre állnak, de így van ez a mezőgazdasági használat alatt álló területek támogatásával kapcsolatban is.

Az utóbbi időben két nagyobb – az országos médiát megjárt – konfliktus váltott ki hatalmas vitákat. Az egyik a nemzeti parkok vagyonkezelésében álló földek bérbeadása, másik az állami földek értékesítése.

Nézzük először a földek bérbeadását. A védettségi szint helyreállítása során jelentős földterület – több mint százezer hektár – került a HNP nemzeti park vagyonkezelésébe. A Hortobágy legeltetés nélkül elképzelhetetlen, ezért a megszerzett gyepeket azoknak a gazdálkodóknak adta bérbe a nemzeti park, akik a kívánatos állatállománnyal rendelkeztek. A legeltetést eszközként, kezelésként kell értelmezni, ami mindaddig jó, amíg a természet értékeit védi. A természetvédelmi előírásokat, korlátozásokat a bérleti szerződés tartalmazta. A legelő a 90-es években, de még a 2000-es évek elején sem sokakat érdekelt, úgy kellett a jószágtartókat a Hortobágyra csalogatni. Volt, amikor a nemzeti park hajlandó lett volna fizetni – persze pénze nem igen volt – csak hogy legelő állat legyen a pusztán. Aztán jött az EU, jött a földalapú támogatás rendszere és feléledt a földhöz való „ősi ragaszkodás szelleme.” Kezdték úgy beszélni a nemzeti parkról, mint egy felosztható legelőről, nem mint egy nemzeti kincsről, a „teremtő sokféleség megőrzésének szentélyéről”.

A bérleti pályáztatás azonban nem felelt meg maradéktalanul a táj megőrzésének. Túl sok kis egységre szabdalják a területet, ami nehezíti a természet- és tájvédelmi célok teljesülését és számos nehezen megválaszolható kérdést vet fel. Ilyen többek között a szikes talajok, sziki gyepek sajátos adottsága. A Hortobágyon egy hektár az egyik évben eltart 2 számos állatot, míg a másik

évben 3 hektár is alig elég egynek. Ezt már nagyon régen is tudták: pontosan ismerték, mikor hová kell hajtani a juhot, hová a marhát. A 30-as években 36 ezer szarvasmarha, 16 ezer ló és 50 ezer juh legelt itt. Ma ennek fele sincs, pedig a pusztá elbírná az állatot, csak tudni kell a legeltetés módját és aktuális helyét. A legeltetés több száz éves hagyományokkal rendelkezik, s éppen ezt, a hagyományos állattartás évszázadok alatt kialakult formáját kellene ma is követni.

Természetvédelmi szempontból teljesen mindegy, ki legeltet egy területen. De hogy hányan, az nagyon fontos! A pályázatás eredményeként több száz gazdának kellene majd szaladgálni a pusztában terepjáróval, miközben ezt jogszabályok korlátozzák. Ennyi gazdának kellene tanya, ám ennyi tanya itt sehol sincs, a Hortobágy nem egy tanyás pusztá. Most villanypásztorral kellene körülvenni a sok-sok birtoktestet, karámokat, pásztortanyát kellene építeni, kutakat fűrni, de ezt nem lehet, erre csak korlátozottan, természetvédelmi érdekből szabad engedélyt adni. Képzeljük el a nemzeti parkot tele karámokkal. Ez a felszabdálás, az infrastruktúra hiánya, a közlekedés kérdése nagy gondot okoz majd a következő időszakban. Már megjelentek a pusztára telepített konténerek, mint pásztortanyák, hamis nádtetővel, adni kell a látszatra!

A régi közbirtokossági formát kellene alapnak tekinteni. Nevezhetjük persze legeltetési társulásnak, vagy polgárjogi társaságnak, esetleg valamilyen új szövetkezési formának is, a lényege, hogy ebben az 1 és a 200 tehenes gazda is megtalálná a számításait. (Régen egy pásztor, egy-két bojtárral akár 5–15 gazda jószágát is legeltette) A régi legeltetési járások pozitív tulajdonságait megőrizve, a nemzeti park felügyelete alatt 4–5 nagy legeltetési egységet kellett volna kialakítani a Hortobágyon. Ezek, mint a régi legeltetési társulatok működhetnének, ahol a nemzeti park mellett a gazdák és a területileg illetékes önkormányzatok képviselői is részt vehetnének a döntésekben. Ez a mai jogszabályok szerint is kivitelezhető lenne, a támogatást mindenki arányosan kapná, s ennek egy részéből fedeznék a kutak tisztítását, az utak karbantartását és minden mást. Azt, hogy ez a területszabdalós megoldás rossz, már több száz év tapasztalata előre jelezte. Azt gondolom, fokozatosan át kell majd térni a természetvédelmi fenntartó közösségi legeltetési formára, ha nem most, akkor majd a pályázatok lejárta után, 10 év múlva.

Aki beteszi a lábát a pusztába, annak tudnia kell, hogy ez egy nemzeti park, nemzeti kincs. A világörökségi ranghoz méltóan kellene kialakítani a pásztortanyákat, de csak a szükséges számban. Ezek a rangok köteleznek minket arra, hogy megóvjuk az élőhelyek sértetlenségét, a jelölő fajokat és társulásokat. Itt lett volna az alkalom, hogy a természetvédelem hozzákezdjen a hagyományokhoz igazodó legeltetés visszaállításához. Ezt most ugyan elszalasztottuk, de reméljük, a jogszabályok megvédik a pusztát, ezen talán nem tud átlépni senki. A Hortobágy természeti értékeit ilyen körülmények között is meg lehet őrizni. Ugyanakkor nagy kérdés, vajon miért kell olyan formát kialakítani, fenntartani, aminél

ismerünk jobbat.

A másik kérdés az állami földek sorsa, ki a bérbeadó személye, s ezáltal kié a bérbeadás, mint a modern kegygyakorlás lehetősége. Úgy látszik, ez a kérdés valamilyen formában időről időre előkerül. A jogalkotó korábban éppen azért biztosított a nemzeti parkoknak kizárólagosságot, mert félt, hogy egy másik gazda – ne adj Isten, például ma a Nemzeti Földalap – egységes hasznosítási elveket alkalmazna a gazdasági táj és a nemzeti kincs esetében. Csakhogy az egyik esetben egy monokultúráról, a másik esetben a „teremtő sokféleségről” kell gondoskodni. Az egyik egy, esetleg néhány évben gondolkodik, a másik az „örökké”-ben. A természeti kincseit tisztelő országokban egy nemzeti parkot nem mint mezőgazdasági, vagy erdőgazdasági hasznosítású területet tartanak számon, hanem mint „természetvédelmi művelési ágú” kincset, ahol a természet erőit, működését szabadlábba helyezik. Mondhatjuk úgy is, hogy nem tartjuk helyrajzi számok és művelési ágak kalodájában a természetet. Ha a nemzeti park területéről egy gazdálkodói szemléletű szervezet döntene – ennek tervezett bevezetését csak az AB tudta megakadályozni – megszűnne a nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek egységes kezelése, márpedig a világ valamennyi nemzeti parkját az értékőrzésre hívják életre, és nem a nyereségorientált gazdálkodás kiszolgálására.

A természetvédelem mélyrepülése jó tíz éve kezdődött el a költségvetési források folyamatos csökkenésével, és a hatósági jogosítványok megszűnésével. Az uniós csatlakozás idejére a nemzeti parkok már jelentős földvagyon kezelését végezték, ami biztosította, hogy a hatósági munka hiányosságait a kezelői jogok célirányos gyakorlásával korrigálják. A földek bérbeadása és a saját kezelés, a bérleti díjakon és a földalapú támogatásokon keresztül pótolta a folyamatosan csökkenő költségvetési támogatásokat, a földek esetleges elvétele azonban alapjaiban veszélyeztetné a nemzeti parkok finanszírozását. Napjainkra a természetvédelem, ha nem is ellenséges, de ellenérdekű környezetbe került, ami a szervezet leépülésében, szemléleti konfliktusokban is tetten érhető.

A Hortobágyért tízévente meg kell küzdeni az önös érdekek felhorgadásával szemben. Nem szeretnék találgatni, de a közelmúlt próbálkozásai sok olyan kérdést vetettek fel, amelyekkel korábban már találkoztunk, bizony nem pozitív ki-csengéssel. Esetleg visszaköszönhetnek azok az idők – konfliktusaikkal együtt – amelyek a nemzeti park születésének idejét megkeserítették. Van egy régi hortobágyi, még az „átkosban” született mondás: „Ha valami érthetlennel találkozol, keresd mögötte a vadászatot”. Lehet, hogy ezúttal is erről van szó. Közeledik a jelenlegi bérleti szerződések lejártának ideje, jön az új szerződések megkötése. Csak remélni tudjuk, hogy a nemzeti parki területek különleges rendeltetésű vadászterületi státusza fennmarad. Persze még jobb lenne, ha a természetvédelmi oltalom alatt álló területek vadgazdálkodásból kivett területek lennének, ahol a

fegyver a természetvédelmi kezelés részeként kizárólag állományszabályozási célokat szolgálhat. A különleges rendeltetésű területeken ez részben ma is így működik, de az általános vadászati szabályok nem nagyon veszik tekintetbe, hogy itt nem a vadászat a fontos, hanem az őrzés.

Mit is kellene tenni a nemzeti parki területekkel, hogyan kellene a természetvédelmi kezelést, az értékőrzést a középpontba helyezni? Minden jogi szabályozást megelőzően két fontos módosításra szükség lenne. A nemzeti parki területek számára egy új művelési ágat, a természetvédelmit kellene bevezetni. A nemzeti parki területekkel kapcsolatos jogokat az elidegenítés és megterhelés kivételével a nemzeti parkigazgatóságokra kellene bízni. (Lásd: EU-s alapelv – szubszidiaritás.) Néhány elvégzendő, a szabályozás szintjén megvalósítandó konkrét feladat:

(1) A védettségi szint helyreállításának munkálatait be kell fejezni, azaz a természetvédelmi oltalom alatt álló földeket állami tulajdonba kell vonni.

(2) A területeket a nemzeti parkigazgatóságok vagyongazdálkodásába kell adni.

(3) A földterületi korlátokat természetvédelmi oltalom alatt álló területeken nem kell alkalmazni, hiszen azok alapvetően nem gazdasági, hanem természetvédelmi célokat szolgálnak.

(4) A nemzeti parki területek kezelését teljes körben, a kezelési tervben foglaltak szerint az igazgatóságoknak kell irányítani.

A fentiekben a nemzeti park létrehozásának és működtetésének néhány olyan epizódját próbáltam bemutatni, amelyek rejtve maradtak, vagy csak részben váltak ismertté. Ezek az események befolyásolták a nemzeti park, sokszor a hazai természetügy fejlődését és nem utolsósorban a természetvédelemben dolgozók mindennapjait. Azt hiszem, tanulság is akad bőven.

Berkesi Sándor

Ádám Jenő, a néptanító

120 éve született a „magyar módszer” kidolgozója

*„Ha visszaemlékszem a nyolc évtizedet meghaladó időre, amit éltem,
azt egyetlen egyenes vonallal tudnám összekötni a mai napig...
Az a vonal elég feszes, nem is engedett soha. És meg lehet pendíteni,
és zúg, mint egy húr. Ez a vonal a pedagógia, a tanítás.
Tanítónak születtem, és tanítónak maradtam meg mind a mai napig.”¹*

Ezekkel a szavakkal foglalta össze élete lényegét 1978-ben Ádám Jenő. Születésének (1896. december 13.) kerek évfordulóján méltó feladat emlékeznünk rá, annál is inkább, mivel sem életében, sem halála után nem kapta meg a neki kijáró elismertséget.

Ki is volt ő? Szokolay Sándor tette fel a kérdést: „Hol vannak ma a Láng-Lelkű emberek? ... Nyomuk veszett! Ádám Jenő minden minőségében mozgósító, lelkesítő, sodró lendületű, ellenállhatatlan apostola volt Nemzetünknek! Karnagyként, zeneakadémiai tanárként, zeneszerzőként, tankönyvíróként, elragadó előadóként, a magyar népdal éneklésének Újraélesztőjeként – a Zene Titkainak nagy Feltárójaként –, mindig és mindenkor ránk szórta aranyát, s erre az elárvult magyar népre! A zenét szavai nem csak felidéztek, de hatalmas képzetkeltő erővel JELENÍTETTÉK is... Fület-nyitó, szemet-nyitó, szívet-nyitó nevelőnk volt.”²

Majd’ mindenki Kodály-módszernek nevezi azt a speciálisan magyar iskolai énektanítási szisztémát, amelynek csodájára jár a világ. Kodály szülővárosában, Kecskeméten évtizedek óta folytatja messze sugárzó misszióját a róla elnevezett zenepedagógiai intézet, amelynek a világ minden részéből érkezett zenepedagógusai hazatérve továbbadják az énekes formában, a saját népzenejük és a relatív szolmizáció felhasználásával felépített módszert. Ennek részletes kidolgozása a Mester inspirációja nyomán Ádám Jenő nevéhez fűződik. Kodály maga is tiltakozott az elnevezés ellen, ötlete a „Hungarian system” volt.

---

¹ Balás Endre: *Én ültettem a cédrusfát. Ádám Jenő élete, munkássága*. Szigetszentmiklós. Ádám Jenő Alapítvány, 1996. 3.

² Szokolay Sándor bevezető írásából: az Ádám Jenő II. Nemzetközi és Országos Dalverseny prospektusából (Szolnok, 1996. V. 24–27).

Ádám Jenő szinte regénybe illő életrajzának epizódjai különleges hitről, lelki-erőről tanúskodnak. 1896-ban született Szigetszentmiklóson. A boldog gyermekkor és a kisiskolás évek után a budai Tanítóképzőben szerez magyar-német-történelem szakos oklevelet. Behívják katonának, s a háború az orosz frontra sodorja. Megtanul oroszul, Tatárszokban zeneiskolát alapít, kórust, zenekart, színtársulatot szervez, lefordítja oroszra a János vitézt. Fogolytársával, Berecz Ottóval, Razdolnojában 1917-ben vad diófából ötöktávos rövid zongorát készítenek, melynek hazaszállítását elvállalta a Habarovszkban székelő svéd konzul. A hangszert a városba beözönlő kozákok baltával darabokra törték. Berecz Ottó, aki a tábori istentiszteleteken a kántori szolgálatokat is ellátta, három hónap alatt ágydeszkából és ócskapiacra beszerezhető alkatrészekből hordozható harmóniumot készített, amelyet összecsuksva, meneküléskor futva magukkal tudtak vinni. Mindketten túléltek a háborút, viszontagságos úton hazatértek, a harmóniumot is sikerült hazajuttatniuk. Egy Berecz Ottó által készített hiteles másolat megtekinthető a hajdúszoboszlói városi múzeumban. Később a kapcsolatot itthon is megmaradt közöttük.

A következő emlékező levél dátuma 1958. december 29.

„Átmelegedett szívvel, a csodaként ködlő múltba bolyongó lélekkel idézgetem Berecz Ottó, Édes Bátyám magakészítette aranyos emlékű zongorácskáját, amelyen az ő jóvoltából játszogattam 1917–18-as esztendőök razdolnojei hadifogsága legendássá vált nyomorúságának idején, annyiszor álmodhattam bele magam az önfeledt muzsikálás áldott gyönyörűségébe. Elsuhant 40 év. Kezem alatt zengett, dalolt Bösendorfer, Blüthner, Steinway és annyi más. De dicsekedhet csak egy is azzal, hogy egy 21 éves ifjú rajongó, tiszta szerelme úgy ölelte volna lelkére, ahogy – őt!

Ádám Jenő”³

Élete korábbi szakaszában, 1921-ben, elhatározta, hogy a Zeneakadémia zene-szerzés tanszakára jelentkezik. Első találkozására Kodálllyal így emlékezett vissza:

„Már két és fél órája várok. Nyüzsögtek az élmények bennem. Külsőm miatt is szorongtam. Az a ruha volt rajtam, amit ronggyá nyűtt katonaruhám helyett a habarovszki ócskapiacra vettem. Szinte elzsibbadtam a kavargó emlékektől, amikor váratlanul nyílt az ajtó, s kilépett Kodály. Sohase láttam, még képről sem, mégis megismertem.

Nem nézett rám, de éreztem, hogy meglátott. Ment egyenesen a tanári szoba felé. Most már nyugtalan lettem; „egy életem egy halálom” – rányitottam. Ott állt a szoba közepén. Bal kezében pohárként a termosz kupakja, jobbával egy darabka kekszet roppantott el fogai között. (...)

³ Ádám Jenő egykori szibériai hadifogolytársának, Berecz Ottónak írt levele. (Kézirat Berecz Csaba hagyatékából.)

A tanáriból kijött, s a terembe lépve intett, hogy kövessem. Egyenesen az ablakhoz ment, s hosszan nézett le az utcára. Én meg őt néztem. 39 éves, feltűnően sovány ember volt, gyér, vörösbarna, rövidre nyírt szakáll övezte beesett, sápadt arcát. Tekintete inkább szomorú volt, sem mint borús. (...)

Hirtelen megfordult, a zongorához ült. A kiadós halláspróba után zavartan vettem elő szerzeményeimet, javarészt zongorakíséretes dalokat. Egyet a zongorára tett, s intett, hogy adjam elő. Míg én énekeltem, közben a többit nézegette. Ismét hosszú, szótlan percek következtek. Akik ismerték őt, bizonyára emlékeznek ezekre a feszült, kínos „generálpauzákra”. Végül odavetette: „Pénteken kettőkor!” – és hirtelen távozott. Két szó mindössze.”⁴

Kodály sokat emlegetett híres zeneszerző osztályából Ádám Jenő mellett sok, később jelentőssé vált zenész, egyházzenesz került ki: Kertész Gyula, Bárdos Lajos, Kerényi György, Doráti Antal, Horusitzky Zoltán és mások. A fiatal zeneszerzők friss, új műveit és természetesen a Mestert kemény támadások, rosszindulatú kritikák érték. 1925-ben a Budapesti Hírlapban *Tizenhárom fiatal zeneszerző* címmel Kodály frappáns választ adott az igaztalan vádakra: „Magunkévá kell tennünk a nyugat-európai zenei hagyomány minden értékét. Nekünk azonban nemcsak európai, hanem egyben magyar zenészeket kell nevelnünk... Csak az európai és a magyar hagyomány egybeolvasztása hozhat létre olyan eredményt, amely a magyarság számára is jelent valamit. Nem akarunk idegen zenekultúrát majmolni. Megvan nekünk a magunk mondanivalója, a világ kezd már ránk figyelni. A magyar zenét nem mi találtuk ki. Megvan az már ezer éve. Mi csak ápolni, őrizni akarjuk a régi kincset, és ha olykor megadatik nekünk, gyarapítani.”⁵

A felsőfokú tanulóévek után a következő állomás Lichtenberg Emil legendás hírű oratórium-kórusa, ahol korrepetitorként és helyettes karnagyként tevékenykedett. Később folytatójává, kiteljesítőjévé vált ennek az áldásos kezdeményezésnek. 1933-ban Baselben Felix Weingartnernél karmesterként mesterdiplomát szerz. Mindezeket nevesebb fővárosi kórusok, de leginkább a Zeneakadémia diákénekkarának élén kamatoztatja. Purcell, Bach, Händel, Haydn nagyszabású oratórikus művei szólnak meg a keze alatt, és ezeket a korabeli kritika is lelkesen üdvözli. Tóth Aladár írja 1934-ben:

„Händel *Te Deuma* Ádám Jenő ragyogó karmesteri vezetésével főiskolánk növendékegyüttesének egyik legszebb, legkomolyabb teljesítménye volt. Nem dicsérhetjük eléggé azt a lelkes pedagógiai munkát, mellyel Ádám az intézet énekkarát rövid idő alatt igen előkelő színvonalra tudta emelni. Friss, forró, lüktető élet

⁴ Balás Endre: *Én ültettem a cédrusfát: Ádám Jenő élete, munkássága*. Szigetszentmiklós, Ádám Jenő Alapítvány, 1996. 15.

⁵ Kodály Zoltán: *Tizenhárom fiatal zeneszerző* (Székely Miklós: *Ádám Jenő élete és munkássága*). Püski, Budapest, 2000. 87.

áradt minden taktusból, és akik itt Händel zenéjét megszólaltatták, azok valóban benne is éltek ebben a fölséges muzsikában.”⁶

Kodály 60. születésnapját a Zeneakadémia a Székelyfonó koncertszerű bemutatásával ünnepelte. A karmester Ádám Jenő a felkészülés idején szakmai kérdésekkel gyakran kereste fel a szerzőt, aki egy ízben kemény hangon szólt rá: *„Hagyja abba ezt a steril ünneplést! Írja meg végre az iskolai énektanítás módszerét!”* A felszólításnak engedni kellett. Galyatetőn hathetes termékeny munkálkodás gyümölcseként megszületett a *Módszeres énektanítás a relatív szolmizáció alapján* című, máig is alapvető fontosságú könyv, és a *SZÓ-MI éneklüzetek*, melyeknek borítójára a sajátja elé Kodály nevét illesztette. A nyolc osztályos általános iskola mindegyik osztálya számára énekkönyvet készített, amelyeket hamarosan bezúztak! Ennek ellenére e könyvek tartalma és lelkesége mindmáig meghatározójává lett iskolai énektanításunknak. A reprint kiadás fél évszázaddal a bezúzás után Szabó Helga gondos és alapos munkálkodása nyomán születhetett meg.

Kodály vajon miért Ádám Jenőben látta a módszer kidolgozásának garanciáját? Jól tudta, hogy jeles tanítványa minden iskolatípusban tanított, rendelkezett az énektanítás legmagasabb szintű elméleti és gyakorlati tudásával. Később Ádám így emlékszik vissza az *Egy világsiker kurta története* című írásában: „Nos, mit írtam? Újat? Nem! Ez az újság inkább óság. Ezzel a módszerrel már ezer éve egy olasz szerzetes taníttatta kispapjait kottából kántálni. Sok utódja volt, főként a múlt században; köztük magyar is akadt. Mindenhonnan a legjavát, a leghasznosabbját vettem át, de ami a fő, a legfontosabb, a tanítás minden mozzanatát a magyar zene lelkének húrjára hangoltam. Valamelyest azért adtam hozzá a magam sokévi gyakorlatából is.”⁷

Szolgálati idejének lejártával, ereje teljében Ádámot nyugdíjazzák. Erről évek múlva a szerzőhöz intézett levélben így nyilatkozik: „Éppen 1960-ban adta ki az obsitomat egy (Meruk nevű) minisztériumbéli rangos egyed, azzal zárva a vitát, hogy – lássa be végre, hogy nem alkalmas az ifjúság nevelésére! – Félreálltam ... nem pöröltem ... letöröltem.”⁸

Ádám Jenő itthon és külföldön, elsősorban magyar gyülekezetekben, lelkesítő előadásaival igyekezett a zsolnárt, a magyar dicséretet, a magyar népdalt népszerűsíteni, ihletetten hangzó életre kelteni. Mint a magyar zene követe 36 országban, 261 nagyobb városban tartott ismertetőt, bemutatót. Útjai során eljutott egyebek mellett Izlandra, a Hawaii-szigetekre, Észak Amerikába, Brazíliába, Argentínába, Venezuelába is. Washingtonban Bertalan Imre lelkipásztoréknál járva sok értékes kottájára, kéziratára találtam.

⁶ Tóth Aladár kritikájából (u. ott, 88.).

⁷ *Élet és irodalom*, 1971. január 16.

⁸ Ádám Jenő levele a szerzőhöz (Budapest, 1980. március 12., kézirat).

1955-ben Érdemes Művész kitüntetést, 1957-ben Kossuth-díjat kapott. 1979-ben szülőfaluja, Szigetszentmiklós emlékházat állított, amely Vöő Imre kitartó, alapos munkája eredményeként hűségesen gyűjti és őrzi a gazdag életmű dokumentumait.

Külön említést érdemel Ádám Jenő kapcsolata Debrecennel. Czövek Lajos karnagy 1954–55-ben hat debreceni előadásra hívta meg. A hallgatóságát ekkor is magával ragadó előadót a városban sokáig emlegették. Az előadásokat a Czövek Lajos vezette Maróthi-kórus éneklése illusztrálta. 1972-ben a Nagytemplomban nagyszabású nemzetközi egyházi ünnepség keretében adtuk elő Kodály *Psalmus Hungaricus*-át, amelyet Ádám Jenő meghallgatott. A Kántus tőle kapta máig legszebb méltatását:

„Számon tartjuk-e még, hogy a magyar műzene kertjének gyümölcstermő fái a református kollégiumokban borultak virágba? Gondolunk-e rá, hogy a legelső nagy kertésszel, Debrecen ajándékozott meg Maróthi György matematikus és zenészprofesszor személyében? Mert ő a magyar zenepedagógia és zeneelmélet első, legrégebb mestere. Világhíressé vált kórusművészetünk magvát ő vetette el. Jó nekünk erre emlékeznünk, midőn az ősi Kollégium megújításának hálaadó ünnepségén az ifjúság lelkéből felzendült minden idők legmagasztosabb magyar zeneműve, Kodály Zoltán és Kecskeméti Vég Mihály 55. zsoltára, a *Psalmus Hungaricus*. Nem számoljuk már, hogy e nemzeti létünk oly sok külső és belső válságaiban fogant remekműnek hány ország és város előadói és hallgatósága élte át lélektisztító viharát, egetverő panaszát, felemelő vigasztalását, katharizisát. Az Ért befutott az Óceánba!...

Megújhodott, ódon falak között nemes hagyományokhoz hű ifjúság! Ujjong a lélek. Múltat és jövőt átívelő reménységben érdemes volt mind e fogadkozás, mind a fohászkodás és fáradozás – értünk! Ők e sikerben is a jövő elkötelezettei, zengő igével, a zsoltáros szavával válaszoltak:

Az igazakat te mind megtartod...⁹

1979 nyarán a már nagyon nehezen mozgó, de lelkileg-szellemileg erőtől duzzadó professzort elhívtam Debrecenbe. A Református Kollégium dísztermét nagy várakozással töltötték meg a kántorképző tanfolyam előadói és hallgatói. Körben a falakon a magyar fejedelmek, reformátorok, történelmünk, egyháztörténetünk nagyjainak tekintete, s előttünk Ádám Jenő lobogó egyénisége süt ránk. Megáll a levegő. Rövid csend után az előadó kérésére halkán és lassan elénekeljük Huszár Gál történelmi énekét: „*Uram, Isten siess Minket megsegíteni, Ily nagy szükségünkben, Krisztus Jézusért, Mi Urunkért, És Megváltónkért!*” A dicsőretnek azóta sem éreztem soha azt a „mágneses erőterét”, melyet ott és akkor. S az előadás nyomán kinyíltak az idő, a tér és a lélek koordinátái:

---

⁹ „Zengő Ige a debreceni Nagytemplomban”. *Reformátusok Lapja*, XVI. évfolyam, 41. szám. 1972. október 8.

„Török világ! Nekiiramodik képzeletünk. 1526: Mohács. Rá 15 évre Buda vesztése. A háromfelé tépett országon két magyar király meg a török császár huzakodik. A hadakozással járó minden nyomorúság özöne: várháborúk, tusakodás, rombolás, szerződészegés, ármánykodás; vallási villongások, jogtiprás, börtön, bitó; urak féktelenkedése, szegények betyárkodása, fosztogatás, rablás, harácsok, százezrek elhurcolása, prédáló zsoldosok, hamis pénz, járvány, ínség, éhhalál! ... hogy lehetett élni ilyen korban!? Lehetett! Nemzeti sugallat szavára. Megmaradni. Életben maradni! A török járás és német dulás e közel két századában egy nép lett nemzetté!

Mi tette ezt? Mint mindenkor elsőrenden valami nagy lelkesítő eszme. Akkor? A Reformáció. – Tettekre hevített. Mert a dátum: 1541 jelképes, kettős jelentőségű. Ekkor került Buda vár török kézre, s ugyanez évben a Sylvester fordította Biblia: magyar kézbe. Nemzeti nyelv; bevehetetlen vár...”¹⁰

1982. május 27-én a Farkasréti temetőben, Szokolay Sándor búcsúztatta a debreceni Kántus zoltáréneklése mellett. Elénekeltek Ádám Jenő 8. és Kodály Zoltán 121. genfi zoltárát.

Figyelmezzünk Ádám Jenő üzenetére, amelyet minden magyar módszer szerint tanító zenepedagógusnak küldött, és amelyet egyszersmind az utókor lelkiismeretére kívánt helyezni. Az általa kidolgozott világhíressé lett *Magyar módszer* csakis ezzel a lelkeséggel képes betölteni egyént, közösséget, nemzetet erősítő, nevelő misszióját. Ha a konkrét zenei tartalomtól elvonatkoztatunk, az alábbi Ádám Jenő-i (zene)pedagógiai filozófiának minden pedagógus ars poeticájának kellene lennie.

„A zeneművészetben különleges nevelő erő rejlik. Élni kell vele és tudni: hogyan! – Hogy mit ér e munka? Aranylón fénylik róla Kodály minden szava. Meghagyta, mi a teendő; Követni kell! – A zenére hangolt tanító legtöbbje kitűnő nevelő. A zenetanítás elemi szintről a legmagasabb fokig: nevelés! Ez a szellem sohasem húzódhat a módszeres simli merev rácsai mögé. Mert bár lapról olvasni hasznos dolog, ám a hangok között lélekre lelteni az, ami érdemes. A módszer merev öncélúságának elrettentő példáit láttam nálunk is, másutt is.

A lelkes iskolai munka, a hangszeres képzés nemcsak élményben, még technikájában is nevel. A billentés százféle színe, a vonókezelés finomsága, a fűvás módolgatása, az énekszó költői árnyalása nemcsak kifelé virtuozitás, hanem befelé munkáló virtuális formáló erő is. E munkában minél szélesebb kört magunkhoz ölelni, ez az elsődleges feladatunk. Ehhez tanító kell. – Hát még olyan, aki tanítót nevel!

Elméletieskedő filozofálásban manapság igencsak bővelkedünk. Többet ér az egészséges, céltudatos gyakorlati szellem. A sugárzó szeretet. A szakmában az

¹⁰ Ádám Jenő előadása a Debreceni Református Kollégium dísztermében, 1979 júliusában (lejegyzés hangfelvételtől).

első szó azé, aki hivatásának tudatában következetes, őrzi függetlenségét, személyében példamutató. Olyan nevelő, akinek nemcsak több megbecsülésre van jussa, aki joggal vár bizalmat, hogy munkájában saját hite erősödjék. – Pedagógiai optimizmus? Az! Kell, hogy az legyen. A legnagyobb munkáról van szó, melynek tartalma és célja: az emberebb ember.”¹¹

---

¹¹ „Üzenet az USA-beli zenepedagógus kollegáimnak”. *Módszertani lapok*, Ének-zene III. évfolyam, 3. szám, 1997. március.

Gaál Botond

Koszorús ezredes „levelét megírta”

Amerikából érkezett a levél Dr. Czeglédy Sándorné Molnár Arankának, Koszorús Aranka leányának 1962 Karácsonyán.¹ Koszorús Ferenc ezredes küldte az unokahúgának Washingtonból a debreceni címükre. Részben személyes, családi jellegű dolgokról szól, részben pedig komoly közügyekről, történelmi tényekről. Természetesen ez utóbbi tartozhat a nyilvánosságra. E sorok írója két ponton is kapcsolódik a Koszorús-családhoz. Feleségem, Dr. Czeglédy Mária anyai ágon Dr. Czeglédy Sándorné révén a Koszorús-családból származik, én pedig Koszorús Ferenc ezredes Gergő nevű unokájának a keresztapja vagyok. Van még egy harmadik kapcsolódási pont is, nevezetesen az, hogy fél évszázaddal később ugyanannak a gimnáziumnak voltam a tanulója, mint Koszorús Ferenc, sőt később tanára és igazgatója is lehettem ennek az iskolának, a Debreceni Református Gimnáziumnak. Ez utóbbi tény is indokolhatja, hogy a nem régen posztumusz magas állami elismerésben részesült, debreceni kötődésű Koszorús Ferenc jelentőségét a város kulturális és tudományos közvéleménye előtt bemutassam az általam ismert történelmi tények alapján.

1. kép. Koszorús Ferenc ezredes 1944-ben

---

¹ Dr. Czeglédy Sándor 1940-ben a Debreceni Egyetem Hittudományi Karára kinevezett egyetemi tanár volt, teológiai professzorként később is dolgozott a Református Teológiai Akadémián.

A bemutatást időszerűvé teszi az a tény is, hogy Koszorús Ferenc mellszobrát 2015. július 7-én leplezték le a Budai Várban, közelebbről a Hadtörténeti Múzeum előtt húzódó Tóth Árpád sétány fordulójában. Az esemény rangját emelte, hogy méltató beszédet mondott Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke, Hende Csaba honvédelmi miniszter és ifjabb Koszorús Ferenc Washingtonban élő ügyvéd. Jelen voltak a honvédség magas rangú tisztjei, élükön Benkő Tibor vezérezredessel, a Magyar Honvédség vezérkari főnökével. Varga Imre szobrászművész alkotása méltó helyre került. Az esemény a honvédség díszalakulatának jelenlétében, és ünnepi protokolljának megfelelő formában történt sokak tiszteletadásával, koszorúzásával.² Kövér László fölidézte: Koszorús Ferenc erdélyi magyar református családba született. A Debreceni Református Kollégium után a Ludovika hallgatója lett, majd hadnagyként első ezredparancsnoka Tisza István miniszterelnök volt.³ – Debrecenben erről az eseményről nem tudósítottak, jelen tanulmány ezt kívánja pótolni a történelmi emlékezet számára. Nagyon egyszerű kérdésekre keressük a választ: ki volt Koszorús Ferenc ezredes és mi az ő jelentősége a magyar történelemben?

2.kép. Koszorús Ferenc magyar királyi vezérkari ezredes szobrának leleplezése 2015. július 7-én.

A képen balról jobbra: Kövér László, az Országgyűlés elnöke, ifjabb Koszorús Ferenc, Hende Csaba honvédelmi miniszter és Mendelényi Zoárdné, a szobor-bizottság vezetője.

² Debrecenből a feleségemmel együtt mi vittünk koszorút.

³ A beszéd teljes szövege még nem áll rendelkezésünkre, az említett gondolatokat Hantó Zsuzsanna interneten küldött lejegyzése alapján közöljük. A Ludovika intézményi nevet a későbbiekben, a 9. lábjegyzetben pontosítjuk.

3.kép. Ifjabb Koszorús Ferenc Budapesten beszédet mond a Hadtörténeti Múzeum emlékülésén 2015. március 10-én

Bár a Koszorús-család erdélyi eredetű nemesi család volt, már a 18. században⁴ mélyen „bele gyökereztek” Debrecen város életébe. Kálvinisták lévén – életformájukat és a közügyekhez való viszonyukat tekintve – náluk a puritán hatás meglehetősen erőteljes formában jelentkezett. Cím, rang, vagyon nem előzhette meg az egyén becsületét. Az ezredes is ilyen szellemben nevelte egyetlen fiát: „A Koszorús-család a nemességet 1848 óta nem használta. Ugyanazok az emelkedett liberális elvek uralták, melyek az 1848-as törvények szerint minden embert egyforma joggal és kötelezettséggel felruháztak tekintenek. [...] Semmi esetre sem szeretném azonban, hogy az itt olvasottakban okot találj arra, hogy az embertársakkal szemben gögös, lenéző vagy meg nem értő légy. [...] Gögös csak a buta ember lehet. De különben is az elődök érdemei senkit sem jogosíthatnak semmire, különösen nem kiváltságokra. Az elődök érdemeikért – ha ilyenek voltak – megkapták annak idején jutalmukat; ezzel a dolog véglegesen le van zárva. Az utódnak e tekintetben nem lehet más joga és kötelessége, minthogy ismerje, tisztelje érdemdús elődeit, és kövesse példájukat.”⁵ E sorok igen jól jellemzik a család lelkiességét.

Koszorús Ferenc Debrecenben született 1899. február 3-án. Édesapja Koszorús Ferenc (1859–1938), ugyancsak a cívisváros szülőtte, szintén katonaeMBER volt, az alezredesi rangig emelkedett. Édesanyja Tóth Katalin (1871–1944) református lelkészi családban, Szabadszálláson született, vegyészetet tanult. Koszorús ágon a nagypapa Koszorús Lajos (1823–1910), a felesége pedig Kiss Julianna (1837–

⁴ A Koszorús-család debreceni sírhelyén található márványobeliszk feliratai erről tanúskodnak. Lásd még a 6. számú lábjegyzetet.

⁵ Koszorús Ferenc: Koszorús Ferenc emlékiratainak és tanulmányainak gyűjteménye. Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa – Universe Publishing Company, New York, 1987. 7-8.

1924) volt.⁶ Mindketten debreceni cívisek lehettek, mert házzal és telekkel rendelkeztek. (8. kép) Koszorús Lajos ügyvéd egyik alapító tagja volt az 1883-ban létrehozott Debreceni Vöröskereszt Egyletnek, majd fia, az említett alezredes rangú Ferenc pedig parancsnoka volt a Vöröskereszt által 1918-ban létrehozott katonai kiegészítő kórháznak. Időben visszább menve egy nemzedékkel, Lajos édesapja, a dédapa szintén Koszorús Ferenc (1790–1867) volt, a felesége pedig László Julianna (1802–1876). Nekik már az 1870-es népszéíráás szerint a Nagy-Hatvan utca 1577/78. sz. alatt kereskedésük volt. Lajos fiúknak az 1910-es debreceni házösszeíráás szerint a Hatvan utca 4. szám alatt volt lakása. Ez a ház, illetve telek lett később ismert a Koszorús-család „ösi” otthonaként Debrecenben.⁷ Az 1960-as években az egész portát az állam kisajátította, s ma egy bekötő út és az ún. OTP épület van a helyén, a Nagy-Postával szemben. A család otthona tehát pár lépésre volt a Nagytemplomtól és az ösi Debreceni Kollégiumtól.

A jómódú és tekintélyes Koszorús-család buzgó támogatója volt a református egyháznak. A későbbi Koszorús ezredes, akiről most írásunk szól, természetesen a híres Református Kollégiumban tanult. A korabeli gimnáziumi anyakönyvek tanúsága szerint 1909 és 1916 között volt tanulója a Kollégium gimnáziumának,⁸ az utolsó évben már a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián⁹ tanult és 1918. augusztus 18-án huszárhadnaggyá avatták.¹⁰ Előbb Debrecenben, majd Nyíregyházán szolgált a huszároknál. Már fiatalon komolyan készült a katonai pályára.

⁶ A Koszorús-családnak a Debreceni Köztetetőben a IV-es tábla „C” oldalán a 31-32-33-34-35-36-37 jelű parcellában egy hét nyughelyes, márványoszlopos, emeletes temetkezésű sírhelye van. Családunk gondolja. Az obeliszken Orbán Kiss Julianna néven van feltüntetve a levéltárban csak Kiss Julianna néven jegyzett házastárs.

⁷ Az említett Nagy-Hatvan utcai lakásban a már elhunyt Koszorús Ferenc özvegye, László Julianna élt 1870-ben, majd azt találjuk, hogy az özvegygel együtt Lajos fiúk lakhatta a házat a feleségével és két kisfiával: Ferencsel és Kálmánnal. Az 1910-es házösszeíráás idején a két fiú már az akkori Ferencz József úton lakott, vagy legalább is ott volt házuk, Ferencnek a 46. szám alatt, Kálmánnak pedig a 48. szám alatt. Ez a mai Piac (Piacz) utcát jelentette. Ugyanakkor a szülőknek, tehát Koszorús Lajosnak és feleségének, Kiss Juliannának a Hatvan utca 4. szám alatt, valamint a Mester utca 25. szám alatt volt lakásuk. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közlése jelzet nélkül.) – Koszorús Lajos ügyvéd volt, Ferenc fia katonatiszt lett, Kálmán pedig városi tisztviselő az adópénztárnál. Koszorús Kálmán is egyik támogatója volt a debreceni vöröskeresztes szervezetnek. Koszorús ezredesnek volt egy testvére, Gábor, aki szintén katonatiszt volt, ő még 1942-ben meghalt (talán tifuszból) Nagyvárad környékén.

⁸ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 7.e.87.

⁹ Röviden csak Ludovika Akadémia, vagy egyszerűen Ludovika néven szokták említeni.

¹⁰ Bonhardt Attila: Koszorús Ferenc ezredes szerepe a budapesti zsidóság deportálásának megakadályozásában. In: Páncélosokkal az életért. „Koszorús Ferenc a holokauszt hőse.” (Szerk.: Hantó Zsuzsa és Székér Nóra) Kiadta a Koszorús Ferenc Emlékbizottság, Budapest, 2015. 28–40. 35.

Édesapja hivatását folytatta. Döntött és erről az útról nem tért le! Bárhol és bármilyen minőségben megnyerő, komoly és hazafias magatartásról tett bizonyosságot. Bonhardt Attila a Hadtörténeti Levéltárban található Katonai Anyakönyvi Lapok alapján ekként sűrítette össze életútját: „A jó képességű, kitűnő szolgálati minősítéssel rendelkező fiatal tiszt 1926 őszén felvételt nyert a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamára, amely a rejtett vezérkari iskola, a Hadiakadémia fedőelnevezése volt az 1920-as években.” Az iskola elvégzése után átvették a vezérkari testületbe, és attól kezdve különböző vezérkari beosztásokban szolgált, elsősorban lovasseregtestek parancsnokságain, majd a Ludovikán is tanított. Az 1930-as években több nyugati országban tett tanulmányutat. 1938-tól a Pázmány Péter Egyetemen Korszerű Hadvédelem címmel tartott előadásokat és vizsgáztatott. 1940–41-ben a Ludovika Akadémia tanulmányi osztályvezetője és parancsnokhelyettese volt. Addigi tevékenységéért 1940-ben a Magyar Érdemrend tiszti keresztjével tüntették ki. 1941 júniusától a mozgósított gyorshadtest hadműveleti osztályvezetőjeként részt vett az ukrajnai hadműveletekben. A hadműveleti területen végzett eredményes munkájáért 1941-ben megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét a hadiszalagon a kardokkal. 1941. október 1-jével az újonnan felállított 2. páncélososztály vezérkari főnöke lett Munkácson. 1942 májusában hadibeosztásba vezényelték. Az 1. tábori páncélososztály vezérkari főnökeként 1942 októberéig frontszolgálatot teljesített a Don menti hadműveleti területen, ahol aktívan részt vett az 1942 augusztus-szeptemberi hídfőcsatákban.

4. kép. Koszorús Ferenc vezérkari ezredes egy turáni típusú, magyar gyártmányú harckocsiban

Ottani szolgálatai elismeréseként a Magyar Érdemrend tiszti keresztjével a hadiszalagon a kardokkal és a II. oszt. Német Vaskereszttel tüntették ki. 1942. október 1-jével előléptették ezredessé, és áthelyezték Budapestre, ahol az I. páncélos-

hadtest vezérkari főnökévé nevezték ki.”¹¹ Ebből a tömör összefoglalásból az is kitűnik, hogy a felettesei teljesen megbíztak benne, mint olyan tisztben, aki a katonaeszküjét – a szó szoros értelmében – halálosan komolyan vette. Erről árulkodnak azok a mély gondolkodásáról tanúskodó sorai, amelyek a visszaemlékezéseiben jelennek meg az esküvel kapcsolatban: „... a honvéd esküben Isten előtt vállaltak alól csak a halál vagy az mentheti fel a becsületes katonát, akire felesküdtünk: aki bármily más indoklással megtagadja az esküben vállalt kötelezettségét, az esküszegő, becsstelen.”¹²

Az említett páncélos-hadtest vezérkari főnöki beosztása „úgymond Budapesten” nagyon érdekes dolgot takar. Csak Koszorús Ferenc későbbi elbeszéléséből tudjuk, hogy ez a hadtest a németek elől eltitkolt alakulat volt, amelyet a háborúból való kiugrás támogatása céljából hoztak létre, mint belső katonai tartalékot, és megtévesztésül szétszórva, mozgatva állomásoztatták őket Aszód, Vác, Esztergom, Zsámbék, Páty és Tök térségében.¹³ A vezérkari főnöki tiszt ebben az esetben tehát rendkívüli bizalmi beosztás volt. Ez az a katonai alakulat, amely később igen fontos és különös szerepet játszott az 1944. július 5–6-án Budapesten történt eseményekben. Erről külön könyv is készült Hantó Zsuzsanna és Szekér Nóra szerkesztői munkája eredményeképpen, és 2015-ben jelent meg a Koszorús Ferenc Emlékbizottság kiadásában ezzel a címmel: *Páncélosokkal az életért*. Történeti bizonyítékok segítségével ez a könyv részletesen bemutatja, miként zajlott le az ún. „Baky-puccs” megghiúsítása Budapesten. A történet lényege az, hogy a német megszállás kapcsán 1944. március 19-től megszűnt Magyarország szuverenitása. Horthy Miklós még kormányzóként működött, de az ország irányításában már egyre gyengülő szerepe volt, utasításait rendre nem hajtották végre. Erre legkirívóbb példa, amikor az 1944. június 26-ra összehívott koronatanács ülésén a kormányzó elrendelte Baky László és Endre László államtitkárok leváltását, s ugyanakkor leállította a zsidók deportálását,¹⁴ ennek azonban semmi foganatja nem volt.¹⁵ Bakyék ugyanis államcsínyre készültek, melynek folytán a náci megszállók kívánalmának megfelelően a magyar zsidóságot deportálni tudják a német haláltáborokba. Horthy parancsot adott a Budapestre ekkorra már felhozott nagy létszámú csendőrség eltávolítására a városból. A kormányzónak ezt a parancsát sem hajtották végre, hanem német katonai fenyegetéssel a háttérben és a magyar csendőrség közreműködésével tovább folytatták a budapesti zsidóság deportálásának előkészületeit. Ekkor lépett közbe Koszorús Ferenc ezredes, aki – a Lázár

---

¹¹ Uo.. 36.

¹² Uo. 35–36.

¹³ V.ö. Ifj. Koszorús Ferenc: Koszorús páncélosai: tények és a „legenda”. Élet és irodalom, 1998. május 1., 4.

¹⁴ V.ö. Páncélosokkal az életért, 21.

¹⁵ Uo. 20.

Károly altábornagy által közvetített¹⁶ kormányzói parancsnak eleget téve – páncélos hadosztályával elfoglalta Budapest stratégiai fontos pontjait, és felszólította a már Budapestre rendelt csendőralakulatokat a város elhagyására. Bátor tett volt és katonai szempontból kockázatos, de végül Koszorús ezredes erőteljes és határozott fellépésének köszönhetően a puccs megghiúsult: a csendőrök elhagyták a fővárost. Erről a nevezetes eseményről sokáig nem szólt a történetírás, majd csak az 1980-as években került a felszínre Bokor Péter interjúja révén, és egyre nagyobb gyakorisággal esett róla szó. Voltak, akik elvitatták ennek jelentőségét, mások pedig komoly hőstettként értékelték. Az utóbbiak vannak többségben. 1991. március 15-én a Magyar Köztársaság elnöke Koszorús Ferencet posztumusz vezérezredessé léptette elő. A tények leírása megtörtént, az értékelést az utókorra bízhatjuk.¹⁷ Mi most egy olyan eddig ismeretlen dokumentum alapján mutatjuk be az eseményt, amely magától Koszorús Ferencről származik, s amely 2015 őszén, tehát pár hónapja került elő a családi levelek közül. Az ide vonatkozó részletet idézzük az 1962. december 23-ával dátumozott, gyönyörű kézirással, tintával írt levélből:

„A német megszállók biztatására és segítségével a »magyar« nácik pártalakulatokat hoztak fel Bpestre (7 zászlóaljuk már ott volt), hogy azokkal a törvényes magyar államrendet az erőszak útján megsemmisítsék, a németeket 100%-ig kiszolgáló náci kormányt alakítsanak és a Bp-en erre kiszemelt kb. 300 000 embert elküldhessék a német haláltáborokba. A Kormányzó Úr hiába adta ki a parancsot az említett pártalakulatok eltávolítására, senki sem teljesítette a parancsokat, mert gyávák és árulók, esküszegők voltak az arra hivatottak. Félték a német megszállóktól. Én mertem és akartam: 1944. júl. 6-án a K. Úr parancsára páncélos hadosztályommal, a németek ellenére kizavartam Bp-ről az összes pártalakulatokat. Ezzel megmentettem a törvényes magyar államrendet, alkotmányt és 300 ezer ember életét. A németek ezért, amint azt pontosan tudtam előre – agyon akartak lövetni, – én e tekintetben sem feküdtem le az akaratuk előtt, nem adtam meg nekik magamat, mert a csapataim nem hagytak cserben, a németek így akkor nem tudták megtenni; ezért kiküldettek csapataimmal együtt a harctérre, ahol már könnyű volt elválasztani a csapataimtól, miután még Aradot egyedül visszafoglaltam. Most már védtelenné lettem a németek ellen. A Bp-i tisztikórházban húzódtam meg, de az árulók utánam irányították a német Gestapót. Isten rendelése folytán mégse tudtak elfogni, mert mikor a Gestapo járőr értem jött, nem találtak a szobámban, mert édesanyám szobájában voltam, a főápolónő pedig azt mondta nekik, hogy a városban vagyok. Így csak a barátomat vitték el, akit aztán még a kórház közelében tarkón lőttek az autóban, a holttestét kidobták az utcára. Nekem menni kellett,

¹⁶ Uo. Páncélosokkal az életért, 20.

¹⁷ A rendkívül bonyolult történelmi helyzet leírását a *Páncélosokkal az életért* című könyv tartalmazza. Bonhardt Attila tanulmánya részletesen tárgyalja a Baky-féle puccs megghiúsítását.

nov. 3-án ott kellett hagyni édesanyámat. De hiába maradtam volna, mert elvittek volna. Üldöztek, mint a veszett kutyát. Ott voltam a környéken, de még a temetésre se tudtam bemenni, mert a város bejáratainál lestek rám. Óh, milyen le nem írható, tehetetlen és soha el nem felejthető fájdalom! Leírtam néhány szóval, mert Ti minderről semmit sem tudhattatok, s most ebből az is látható, hogy a felelősségérzet még olyanokra is kényszeríthet, amiről előre biztosan tudhatjuk, hogy egyénileg csak rossz lehet.”¹⁸ (5. kép)

T most voltam még mellette, még most, mint a veszett kutyát. De hiába maradtam volna, mert elvittek volna. Üldöztek, mint a veszett kutyát. Ott voltam a környéken, de még a temetésre se tudtam bemenni, mert a város bejáratainál lestek rám. Óh, milyen le nem írható, tehetetlen és soha el nem felejthető fájdalom! Leírtam néhány szóval, mert Ti minderről semmit sem tudhattatok, s most ebből az is látható, hogy a felelősségérzet még olyanokra is kényszeríthet, amiről előre biztosan tudhatjuk, hogy egyénileg csak rossz lehet.

5. kép Részlet Koszorús ezredesnek 1962. december 23-án kelt, unokahúgához, Dr. Czeglédy Sándorné Molnár Arankához írt leveléből.

Csupán annyit érdemes mindezekhez hozzáfűzni, hogy ha az eddig megjelent írásokkal, nyilatkozatokkal, tényleírásokkal és következtetésekkel egybevetjük ezt a levélrészletet, azokkal mindenben egyezik, sőt azokat alátámasztja. A kutatók ezeket is beépíthetik majd a részletes feldolgozásokba, sőt még további kihí-

¹⁸ Koszorús ezredes 1962. december 23-án Washingtonból keltezett, Dr. Czeglédy Sándorné Molnár Arankának írt levele Dr. Czeglédy Mária tulajdonában van.

vást is jelenthet számukra. Mindenesetre ide kívánczok Koszorús ezredes „vallo-mása”, melyet az emlékirataiból idézünk, csupán néhány sort kiragadva: „Az akció végrehajtására a törvényes eljárótól, törvényes módon, törvényes katonai parancsot kértem és kaptam; így a végrehajtó katona cselekményében semmiképpen nem lehet politikum. [...] Végül, de nem utolsó sorban, engem ezen akció előkészítésére és végrehajtására senki, sem politikus, sem egyén fel nem kért. Részemre a sokkal valószínűbb sikertelenség a biztos halált jelentette, a sikerre való igen kicsiny kilátás pedig nem ígért semmit.”¹⁹

Koszorús ezredes életútját, harcait, nyilatkozatait, katonáinak véleményét²⁰ olvasva, személye hajlíthatatlan, egyenes jellemű, kemény katonaemberként tűnik fel, aki hivatásának tekintette azt, amire felesküdt. Levele egészének hangulatából, stílusából, szóhasználatából ítélve viszont egy kedves, emberséges, de mégis határozott személy rajzolódik ki. Mi több, egy bibliás hitű keresztyén emberre ismerünk rá, akinek vezérelve nem valamilyen ideológiává merevedett filozófia volt, hanem a belseje mélyén meghúzódó keresztyén hit. Ez az, ami egész életútján elkísérte, s erőt adott neki a sok lelki vívódása idején. Látva a bizonyítványait az anyakönyvi lapokon, vallásból mindvégig jelese volt, s úgy tűnik, ez a tárgy mély nyomokat hagyhatott érzékeny lelkében. Erősen hitte, hogy reá szüksége van a hazájának, s az ő életével Istennek még célja van az ő szeretett magyar népe, nemzete javára. A náci és a szovjetek haragja miatt két oldalról is üldözötté vált, s így beteljesedtek rajta Kölcsey sorai: „nem lelé honját a hazában!” Még a háború befejezése előtt sikerült Németországba eljutnia, ahol amerikai hadifogságba került, ők pedig átadták a németeknek.²¹ Dolgozott, megnősült, feleségül vette Felsőöri Fülöp Gabriella (1916–2008) festő- és szobrászművészt. Egy gyermekük született 1947-ben, ifjabb Koszorús Ferenc, aki feleségével és három gyermekével együtt mindmáig gondozza édesapja örökségét.²² Németországból a család 1951-

¹⁹ Páncélosokkal az életért, i.m. 27. Ha az említett könyv 20. oldalán található leírást tekintjük, ott az áll, hogy Lázár Károly altábornaggyal való találkozáskor és bizalmas beszélgetésük kapcsán ő, mint az 1. Páncélos Hadosztály parancsnoka kérés nélkül felajánlotta szolgálatait, ha arra parancsot kap a kormányzótól.

²⁰ V.ö. Páncélosokkal az életért, i.m. 21-25. Több ilyen visszaemlékezést találunk a könyvben.

²¹ Arad visszafoglalása után komoly belső vérzéssel megbetegedett, így került kórházba. Élete, sorsa alakulásának minden részletére nem térünk ki, az emlékiratokból és több más írásból erről tájékozódhatunk.

²² Ifjabb Koszorús Ferenc néven említettük Koszorús ezredes egyetlen gyermekét, aki még a németországi tartózkodásuk alatt született 1947-ben, de már 1951-től az Egyesült Államokban nőtt fel és családjával ma is ott él. Felesége a magyar származású, amerikai születésű Rigler Marianne, a National Geographic munkatársa. Három gyermekük van: Marianne Andrea (1978), Ferenc Gergely (1983) és Gergely Endre Richárd (1988). Ez a hivatalos nevük, ám a kisebbik fiút Gergőnek szólítja a család. Valójában ma már a

ben az Egyesült Államokba utazott. Kaliforniában telepedhettek le, ahol a mindennapi megélhetésen túl meg kellett dolgozniuk azért, hogy az odaszállítás költségeit visszafizessék. Az ezredes egy farmer gazdaságában kapott munkát, éjszaka pedig vasúti kocsik karbantartását végezte. Az édesanya „festőművészként” móssal keresett némi pénzt.²³

6. kép. Koszorús Ferenc ezredes a feleségével, Felsőöri Fülöp Gabriellával és fiúkkal, ifjabb Koszorús Ferenc ügyvéddel Washingtonban 1968 szeptemberében.

Azért fogadta be őket Amerika, mert Koszorús ezredest tisztességes embernek ismerték. Ezt a véleményt mi is csak utólag ismerhettük meg, ő sem tudhatott róla, ugyanis 2006-ban oldották fel a titkosítás alól az 1951. december 6-án készült amerikai jelentést, mely szerint: „Ez az ember a magyar hadsereg egyik legmagasabb rangú tisztje volt, akinek tiszta a múltja, sem a nácizmus, sem a kommunizmus nem ejtett foltot a becsületén.”²⁴ Nemsokára fölfigyeltek a becsületes munkájára, és az amerikai kormányzat állást kínált neki Washingtonban, ahová 1953-ban költöztek át. A család ma is ott él.

Az ezredes hivatalosan geodéziával foglalkozott 1974-ben bekövetkezett haláláig. Virginia államban, az Arlingtoni Nemzeti Temetőben nyugszik, sírjához családdal együtt 1991-ben ellátogattunk.

Ferenc Gergely nevű második gyereket kellene ifjabb Koszorús Ferencnek nevezni, mert a nagyapja 1974-ben meghalt.

²³ V.ö. Egyházi Látogató. A Washingtoni Magyar Református Egyház havilapja, XIX. évf., 4. szám. 2015. április 26. 2. oldal.

²⁴ Páncélosokkal az életért, i.m. 22.

7. kép. Koszorús ezredes sírja a Virginia államhoz tartozó Arlingtoni Nemzeti Temetőben. A baloldali koszorút az Amerikai Magyar Nagykövetség helyezte el.

Koszorús Ferenc a hitét mindvégig megőrizte. Amint a katonai esküjét is az Isten előtti becsület és igazságosság hatálya alá helyezte, úgy az egész életét, mindennapjait is az Ő gondviselő szeretetére bízta. Az említett családi levelében is már az elején hangsúlyozza a hit szilárdságát, és kimondottan üzeni (haza) a Római Levél 8. részének 38–39. verseiben foglaltakat: „Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok; sem jelenvalók, sem következők, sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakíthat el minket az Isten szerelmétől, amely a mi Urunk Jézus Krisztusban van.” Koszorús Ferenc amerikai tartózkodása idején is bekapcsolódott a gyülekezeti életbe, presbiteri tisztséget is viselt, sőt egy ideig ő töltötte be az 1896-ban alapított Amerikai Magyar Református Szövetség elnöki tisztségét is. Az 1906-ban létrehívott Amerikai Magyar Szövetség (The American Hungarian Federation) elnöki tisztségére jelenleg az ő fiát, ifjabb Koszorús Ferencet választották meg az amerikai magyarok. Régebben a két szervezet annyira szorosan együttműködött, hogy közös volt az elnökük.²⁵ Ma már külön elnököt választanak. Visszatérve a családhoz, mivel a Washingtonba érkezésükkor 1953-ban mind a helyi Magyar Református Egyház, mind pedig az amerikai gyökerű *Presbyterian Church in the USA* segítette őket, ezért hálából mindkét egyháztagnak tagjai voltak, és ezt a hagyományt a leszármazottaik is mindmáig követik.²⁶

Arany János szép sorai juthatnak eszünkbe, amikor Szilágyi Erzsébet levelet ír Mátyás fiának Prágába. Ilyen Koszorús Ferenc levelének a befejezése is: fájdalmas! Reá nézve is elmondhatjuk: „levelét megírta, szerelmes könnyével azt

²⁵ V.ö. Életutak. In: Egyházi Látogató. A Washingtoni Magyar Református Egyház havi lapja, XIX. évf., 4. szám. 2015. április 26. 2.

²⁶ Uo. 2–3.

is telesírta”, mert a végén mégis csak panaszra nyílik az ajka a hazájától való hosszú-hosszú távollét miatt: „Bizony én már nagyon unom a túl hosszú vendégeskedést és ezt az igen rossz tréfát, hogy ne legyen helyem abban a hazában, amelyért teljes önzetlenséggel annyit áldoztam. Az a vigasztaló, hogy nemcsak hiszem, de tudom, hogy az emberin felül van egy isteni igazság is, ...” Vágyott tehát haza, de nem jöhetett, ő megbélyegzett vezérkari katonatiszt volt. Tavaly, amikor a szobrát leleplezték Budapesten, eltűnődtem azon, hogy bizony ez a tiszta szívű magyar ember csak egy szobor alakjában „térhetett vissza” magyar hazájába.

Befejezésül szólaljanak meg külső hiteles hangok is, amelyek még nagyobb súlyt adnak az eddig elmondottaknak. Mások véleménye ugyanis valószínűleg tárgyilagosabban hangzik:

Jeszenszky Géza: „Meggyőződéssel állítom: vitathatatlan tény, hogy 1944. március 19-én Magyarország katonai megszállásával a náci Németország megfosztotta hazánkat szuverenitásától. Letörölhetetlen folt nemzetünk becsületén, hogy ezt követően egyes magyarok szörnyű bűnöket követtek el saját honfitársaik ellen. Azzal, hogy Koszorús ezredes 1944 júliusában százezrek deportálását, haláltáborba hurcolását akadályozta meg, nemcsak életet mentett, de a becsületet is.”²⁷

Tom Lantos: „Koszorús ezredes példa nélkül álló tette az egyedüli ismert tény, miszerint egy tengelyhatalom katonai erővel megakadályozta a zsidók elhurcolását. Ez a rendkívüli, kockázatos hőstett, amit igen bizonytalan körülmények között hajtottak végre, eredményezte azt, hogy Budapestnek a nácik általi végleges birtokbavétele három és fél hónappal eltolódott. Ez az időszak a zsidók ezreinek tette lehetővé, hogy biztonságot találjanak Budapesten, s megmeneküljenek a biztos pusztulástól. ... Mindezekért nagy tisztesség és megtiszteltetés számomra, hogy Koszorús Ferenc bátor, hazafias erőfeszítéseiről szólhatok. Sok ezer család él ma, akik létüket egy ember hősie cselekedeteinek köszönhetik, egy embernek, aki kitartott meggyőződése mellett a bizonytalan és veszedelmes időkben. Akinek a hazájához való hűsége és embersége lelkesít minket, akik az elnyomás és a vakbuzgó fajgyűlölet ellen küzdünk.”²⁸

Hende Csaba: „Parancsnok volt a javából: felkészítette és vezette a rábízott honvédeket, gondoskodott a katonáiról, ugyanakkor soha, egyetlen percre sem feledte, hogy mi a küldetése igazi célja és értelme: a hazáért mindhalálig.”²⁹

---

²⁷ Páncélosokkal az életért, i.m. 7.

²⁸ Páncélosokkal az életért, i.m. 231.

²⁹ Hantó Zsuzsa lejegyzése, magánközlés.

Kövér László: „Koszorús Ferenc vezérezredes olyan katona volt, aki nem hagyta veszni a nemzeti hűségbe vetett hitet, segített emberebbé tenni az embert, magyarabbá a magyart.”³⁰

A Debreceni Református Kollégiumban két éve készítettek egy dicsőségtáblát, amelyre fölírták az iskola 100 leghíresebb diákjának nevét. Mivel többen lemaradtak róla, célszerű és időszerű, mi több illő volna egy másik táblát is tervezni, ahová az újabb száz híres diák neve kerülhetne föl. Közéjük érdemes volna Koszorús Ferenc vezérkari ezredes, posztumusz vezérezredes nevét is fölírni, mert ennél magasabb tisztség a Magyar Honvédség rangsorában nincs. 2014. július 3-án a honvédelmi miniszter által adományozható legmagasabb kitüntetést, a Hazáért érdemjelet is megkapta, melyet a családja vehetett át. A Debreceni Kollégium diákjának, az immár legmagasabb rangú magyar honvédtisztnek méltán emeltek szobrot Budapesten!³¹

8. kép. A Koszorús család márványoszlopos síremléke a Debreceni Köztemetőben

---

³⁰ Hantó Zsuzsa lejegyzése, magánközlés.

³¹<http://lanchidradio.hu/lanchidradiobelfold/koszorus-ferencrol-es-a-honvedseg-hagyomanyairol-1235570>

Kozák Anita:

A beilleszkedést segítő mentor megítélése – vizsgálati tapasztalatok a mentoráltak aspektusából

Bevezetés

A szervezetek életében létkérdés a megfelelő humántőke folyamatos megléte. Az emberi erőforrás biztosításának kiemelten fontos részterülete a munkaerő szervezetbe történő beillesztése, amelyre valamennyi új munkavállaló esetében szükség van. A pályakezdők mellett az előzetes munkatapasztalattal rendelkezőknek is meg kell ismerniük a szervezet kultúráját, feladatait, az abban betöltendő saját szerepüket, valamint a munkavégzéssel kapcsolatos sajátosságokat és eljárásrendet. A kapcsolódó intézkedéseket a szervezet beillesztési programja foglalja struktúrába, amely általában rendelkezik arról is, hogy az újoncok mellé szükséges rendelni egy segítőt, pártfogót, általánossá vált szóhasználat szerint mentort, aki az első néhány hónapban segítségére van az új belépőnek. A mentorálás sikerességét nagymértékben meghatározza a mentor személye, annak szakmai és interperszonális kompetenciái. A feladatra tehát célszerű olyan személyt választani, aki várhatóan a lehető legjobban látja el ezzel kapcsolatos teendőit.

A mentor személye és kapcsolódó feladatai

A mentorálás egy tapasztalt, szaktudással rendelkező egyén és az új belépő között létrejött kapcsolat (Lary, 1998), melynek célja az újonc szakmai fejlődése (Kram, 1985). A mentor funkciója kettős: egyrészt a karrierfejlesztésben segíti az új belépőt, másrészt egyfajta szociálpszichológiai támogatást nyújt számára. Annak érdekében, hogy megfelelően el tudja látni e két feladatkörhöz kapcsolódó teendőit, rendelkeznie kell bizonyos demográfiai, tapasztalati és személyes tulajdonságokkal (Allen et al., 1997). A demográfiai faktorok közé tartozik a kor, a nem és az iskolai végzettség. Tapasztalati tulajdonságok alatt a korábbi mentorként vagy mentoráltként szerzett élményeket kell érteni, amelyek befolyásolják a hajlandóságát a mentori feladatok ellátására (Allen et al., 1997; Olian et al., 1993; Ragins – Cotton, 1993). A mentor személyes tulajdonságaival kapcsolatban – Cronan – Hillix et al. (1986) kutatási eredményei szerint – legfontosabb a támogató hozzáállás, a jól informáltság, a hajlandóság a tudás/tapasztalat megosztására és a találmányosság. Egy későbbi tanulmány (Clark et al., 2000) kiegészíti ezeknek a tulajdonságoknak a listáját az empátiával, az elérhetőséggel és az őszinteséggel.

Niehoff (2006) a nyitottságot és az extrovertáltságot is lényegesnek tartja, Hoffmeister (2011) pedig hozzáteszi a jó hallgató készséget és az objektivitást. Nemeskéri-Pataki (2003) a személyes tulajdonságok mellett a szakmai és a szervezeti tudás fontosságát is hangsúlyozzák. Lényegesnek tartják, hogy a mentor jól ismerje a szervezet működését és kultúráját, emellett megfelelő szakértelemmel és kapcsolatokkal rendelkezzen. Írásukban arra is felhívják a figyelmet, hogy nélkülözhetetlen a képesség az érdeklődés felkeltéséhez és a megfelelő kommunikációs készség. Móré (2011, 2012) munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos cikkeiben szintén a kommunikáció minőségének fontosságára helyezi a hangsúlyt.

A mentor feladatait Nemeskéri – Pataki (2003) közös tanulmányukban összegzik. Három fő feladatkört emelnek ki: a szervezetbe való beilleszkedés segítését, az ismeretek átadását és a karrier támogatását. A szervezetbe való beilleszkedés segítésénél tennivalókat határoznak meg a szervezeti kultúra megismertetésével (pl. értékek tisztázása, szervezeti szokások, példamutatás, stb.) és a munkatársi kapcsolatokkal (pl. munkahelyi kapcsolatok kialakításának segítése, védelem a támadásoktól, stb.) összefüggésben is. Az ismeretek átadásának segítéséhez nemcsak a munkaköri feladatok szakszerű ellátásához szükséges információk átadását sorolják, hanem az új belépő teljesítményével és magatartásával kapcsolatos visszajelzést is. A karrier támogatása szerintük magába foglalja a karrierlehetőségekről történő tájékoztatást, az egyéni célok és képességek megismerését és a kapcsolati tőke mozgósítását is. A mentor fontos feladata emellett az is, hogy értékelje, valamint szükség szerint korrigálja az új belépő munkáját és hozzáállását.

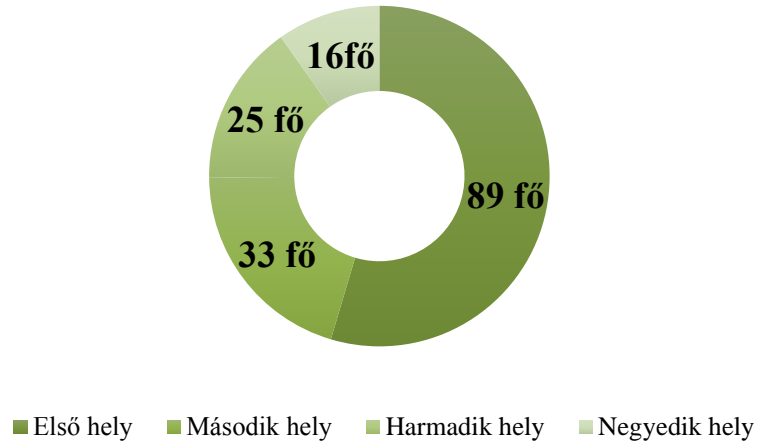
A vizsgálat anyaga és módszere

A munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos primer vizsgálataim kérdőíves felmérésen alapultak, a megkérdezettek négy nemzetközi nagyvállalat magyarországi egységének olyan alkalmazottai, akik kevesebb, mint három éve dolgoznak az adott szervezetnél. A vizsgálat során használt kérdőív két részből állt: egy interjúalany és szervezeti azonosító adatfelvételi lapból, valamint egy szakmai kérdőív-ből. Előbbi a vállalat néhány fontos ismervét és a válaszadó adatait gyűjtötte össze, utóbbi 13 kérdéskör mentén vizsgálta a megkérdezettek véleményét. A témakörök közül az egyik a mentor megítélésére (a kérdéseket Raabe–Beehr, 2003 vizsgálatai alapján soroltam fel) vonatkozóan tartalmazott kérdéseket. A válaszadók egytől négyig terjedő skálán értékelték az egyes tényezőket (az 1 jelentette a legalacsonyabb, a 4 a legmagasabb minősítést). Az alkalmazott kérdőív végleges verziójának elkészítését próbakutatások előzték meg, ennek tapasztalatait figyelembe véve a mintába kerülés feltétele volt, hogy az egyén legalább érettségivel rendelkezzen. A kutatás alapsokaságát 314 egyéni vizsgálat teszi ki, azonban a kérdések kiértékelésénél azzal szembesültem, hogy csak 164 főnek volt kijelölt mentora. Ebből adódóan számításaimhoz csupán az ő válaszaikat tudtam felhasz-

nálni. Az értékelés során leíró statisztikai számításokat végeztem, valamint Kruskal–Wallis-próbát használtam. A statisztikai próbák eredményeit $p < 0,05$ esetén tekintettem szignifikánsnak.

Vizsgálati eredmények

A mentorálásra vonatkozó vizsgálatok céljaként fogalmaztam meg annak megismerését, hogy a válaszadók mennyire tartják lényegesnek a mentort beilleszkedésük szempontjából. Célom volt továbbá feltárni, hogy a beilleszkedésük során szerzett tapasztalataik alapján miként értékelik a mentor tulajdonságait és szakmai segítségnyújtását a megkérdezettek. A vizsgálattal arra is választ szerettem volna kapni, van-e összefüggés a mentor tevékenységének megítélése és a válaszadó iskolai végzettsége, valamint a szervezetnél eltöltött időtartama között. A kérdőíves vizsgálat során a megkérdezettek sorrendet állítottak fel a mentor, a közvetlen vezető, a munkatársaik és a szervezeti írásos anyagok között aszerint, hogy azok mennyire segítettek beilleszkedésüket. A 1. ábra a mintába került azon munkavállalók által minősített rangsort mutatja be, akiknek volt kijelölt mentoruk. Az ábrán szereplő számok azt jelzik, hogy a mentort a beilleszkedésükben betöltött szerepe alapján a kérdőíven hányadik helyre rangsorolták.

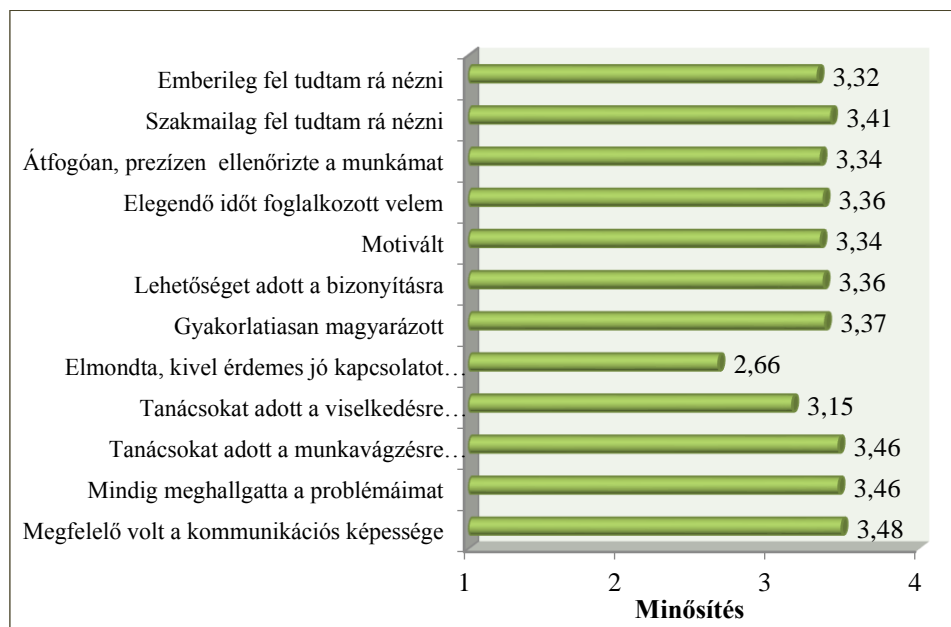

1. ábra: A mentor jelentőségének megítélése a mentoráltak által felállított rangsor alapján
 Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 -N:163

A kérdőívet kitöltők közül 164 főnek volt kijelölt mentora, közülük egy válaszadó nem töltötte ki a rangsorolós kérdést, így az 1. ábra a mentor beillesz-

tésben közreműködő szerepének 163 fő által történt megítélését összegzi. A kérdőívet kitöltők több mint fele (55%; 89 fő) vélte úgy, hogy a mentor segítette leginkább beilleszkedését, ötöde (20%; 33 fő) a második, 15%-a (25 fő) a harmadik, és mindössze tizedük (16 fő) rangsorolta a negyedik helyre. A válaszadók háromnegyede (75%-a; 122 fő) tehát az első vagy a második helyre jelölte a rangsorban, és mindössze egynegyedük (25%; 41 fő) talált a felkínált válaszok közül kettő vagy három olyan lehetőséget, amely megítélése szerint jobban segítette a beilleszkedését, mint a mentor. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a vizsgált vállalatoknál a mentoráltak számítottak mentoruk segítségére és tevékenységüket kiemelten fontosnak értékelték. Ezt támasztja alá az is, hogy a mentorral rendelkező válaszadók alig több mint ötöde tartotta a beilleszkedésüket leginkább segítő személynek a közvetlen vezetőjét.

A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélését célzó kérdésekre adott minősítő pontszámok átlagát a 2. ábra szemlélteti. A megkérdezettek a mentor személyes jellemzőit és tevékenységét a megadott szempontok alapján négyfokozatú skála mentén minősíthették, amelyben az egyes a legalacsonyabb, és a négyes a legmagasabb szintű megelégedettséget jelzi.

2. ábra: A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése

Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 - N:164

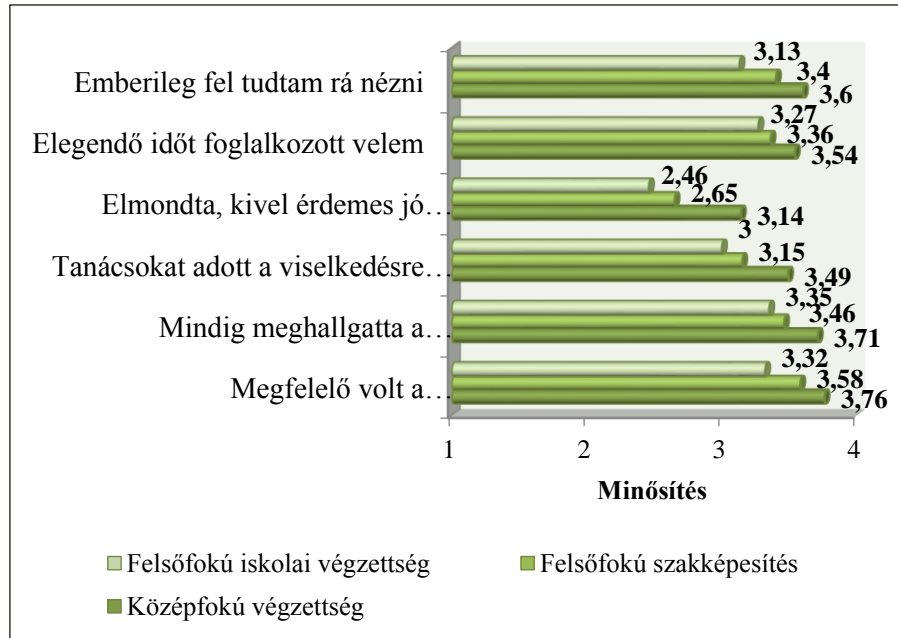
A megkérdezettek összességében elégedettek voltak mentorukkal, a különböző szempontok többségére homogén, illetve jónak értékelhető, átlagosan 3,3 és 3,5

közötti minősítést adtak. Kiugró értéket csupán két változó képviselt, a mentornak a szervezeten belüli viselkedésre és a kapcsolatok kialakítására vonatkozó tanácsai. Az utóbbi szempontot vélhetően sokan félreértelmezhatték, ebből adódhat az alacsony átlagos érték. A kérdés feltevésével ugyanis azt szerettem volna megtudni, a mentor elmondta-e, hogy a közvetlen munkatársak közül kik azok, akiktől a legtöbb segítséget kaphatja a mentorált, a különböző szakmai területeknek mely munkatársak a legjobb ismerői. A 12 kérdés többsége kapcsolatba hozható a segítő kommunikációs képességével, hisz a minősítő szempontként meghatározott feladatok szinte mindegyike feltételezi annak megfelelőségét. A további szempontok az emberi és szakmai segítségnyújtásra vonatkoznak. A minősítések között található magasabb átlagértékekből arra lehet következtetni, hogy a vizsgált vállalatoknál a mentor szerepe leginkább a személyes támogatásban teljesedik ki, amelynek sikerességéhez szintén elengedhetetlen a megfelelő kommunikációs készség. Mindezek azt valószínűsítik, hogy a kérdőíves vizsgálatba bevont vállalatoknál a segítő kiválasztása során körültekintően jártak el.

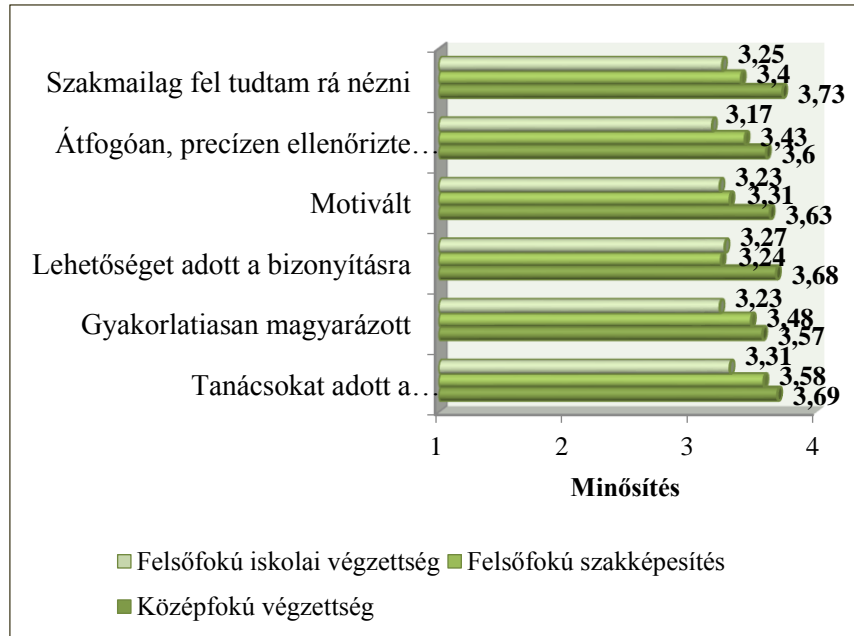
A mentor-vizsgálatok során arra is kerestem a választ, hogy van-e összefüggés a mentorok segítő tevékenységének megítélése és a válaszadók iskolai végzettsége, valamint a szervezetenél eltöltött ideje között. A mentor segítő tevékenységének megítélését a megkérdezettek iskolai végzettsége szerinti megbontásban – az átláthatóság érdekében – két ábra, a 3. és a 4. számú mutatja be.

A 3. ábrán látható minősítések iskolai végzettség szerinti összehasonlítása során kiderül, hogy a kvalifikáltabb válaszadók a mentori segítő tevékenységet átlagosan alacsonyabbra értékelték. A Kruskal–Wallis-próba az ábrán lévő 6 minősítés közül négyenél, a szervezeten belüli viselkedésre és a jó kapcsolatok kialakítására vonatkozó tanácsok, a kommunikációs képesség, valamint a mentor emberi tulajdonságainak megítélése esetén mutatott szignifikáns különbséget az iskolai végzettség csoportképző ismérve mentén. Az eredmény magyarázatául az szolgálhat, hogy a válaszadók magasabb iskolai végzettséggel együtt járó kvalitásaik birtokában kritikusabban szemlélhetik a mentor felsorolt tulajdonságait és tevékenységeit.

3. ábra: A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése a megkérdezettek iskolai végzettsége szerint I.
 Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 – N:164

Hasonlóan az előző ábrán szemléltetett eredményekhez, a mentor tevékenységének e mutatóit is magasabbra értékelték a csak középfokú végzettséggel rendelkezők. A Kruskal–Wallis-próba a munkavégzésre vonatkozó tanácsok, a lehetőség a bizonyításra, az átfogó, precíz ellenőrzés és a mentor szakmai megítélése esetén mutatott szignifikáns különbséget iskolai végzettségük szerint a megkérdezettek körében. Az okok között vélhetően itt is fellelhetők a kvalitásbeli különbségekből adódó magasabb igények. A felsőfokú végzettségűek valószínűleg jobban meg tudták ítélni azt, hogy milyen területeken lett volna nagyobb segítségre szükségük az előrehaladáshoz, továbbá a kapott segítségnyújtás módjának megfelelőségét is.

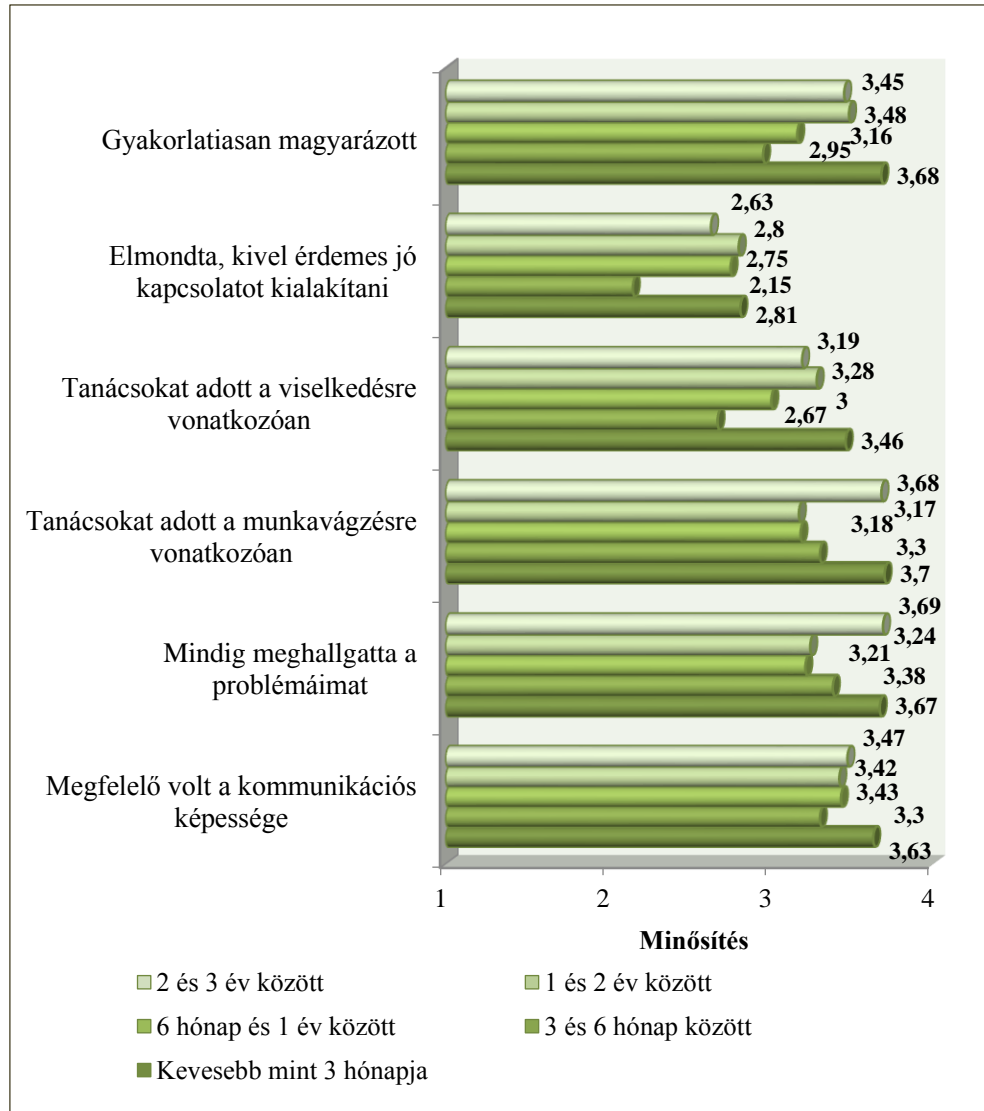

4. ábra: A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése a megkérdezettek iskolai végzettsége szerint 2.

Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 – N:164

A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélését a megkérdezettek szervezetnél eltöltött ideje szerinti megkülönböztetéssel – az előzőekhez hasonlóan – két ábra szemlélteti, az 5. és a 6. ábra.

A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése és a szervezetnél eltöltött idő összefüggésének vizsgálatakor a Kruskal–Wallis-próba az 5. ábrán látható hat minősítés közül háromnál – a gyakorlatias magyarázatok, a viselkedésre vonatkozó tanácsok és a problémák meghallgatása – mutatott szignifikáns különbséget.

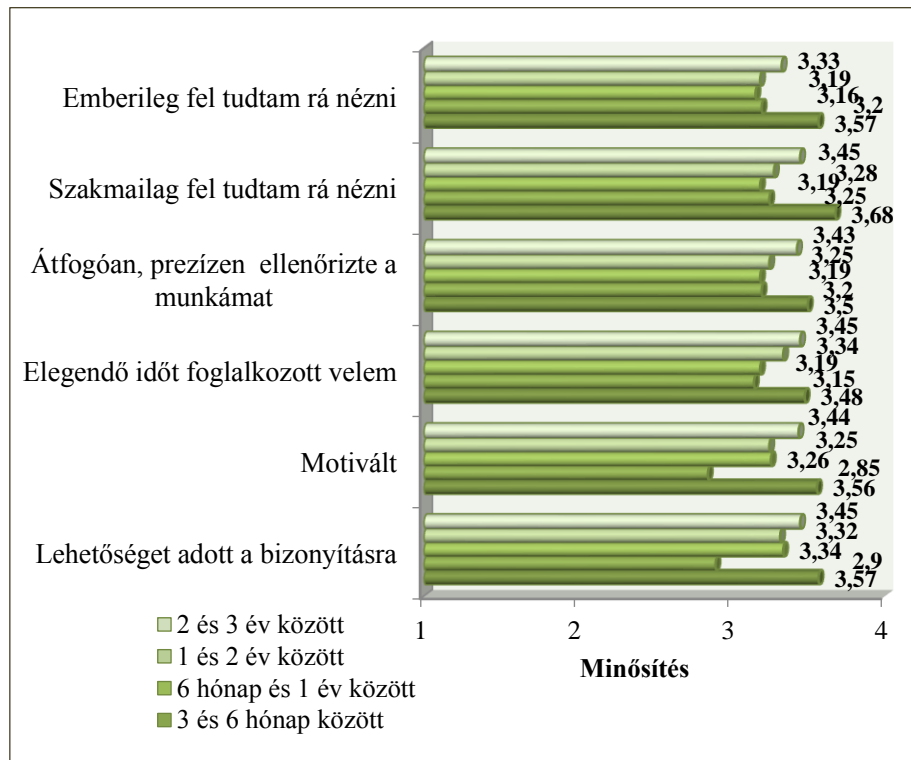

5. ábra: A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése szervezetnél eltöltött idő alapján 1.

Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 N:164.

A munkavállalók ugyanis ekkor szembesülhetnek azzal, hogy mi mindent kellett volna még megtanulni és készségszintre fejleszteni. A problémák meghallgatására és munkavégzési tanácsokra vonatkozó kérdések esetében közel azonos átlagot kaptam a két és három év közötti, valamint a három hónapot nem meghaladó

munkaviszonnyal rendelkező válaszadók körében. Ennek a véletlenszerű egybeesés mellett lehet a magyarázata az is, hogy a hosszabb ideje az adott szervezetnél dolgozók megtalálták a számításukat, ezért az első időszakból is csak a pozitívumok maradtak meg emlékezetükben.

6. ábra: A mentor segítő tevékenységének és személyének megítélése a szervezetnél eltöltött idő alapján 2.

Forrás: saját vizsgálatok, 2013-2014 N:164

Hasonlóan az előző ábrához, a legmagasabb átlagértéket itt is a három hónapot nem meghaladó munkaviszonnyal rendelkező válaszadók adták. A hat mentori tevékenység és tulajdonság közül háromnál szintén a három és hat hónap közötti munkaviszonnyal rendelkező válaszadók minősítései a legalacsonyabbak, valamint viszonylag kiugróan magas átlagértéket képviselnek két és három év között a szervezeteknél dolgozók válasza is. Utóbbi valószínűleg ebben az esetben is annak tudható be, hogy a hosszabb ideje a szervezet alkalmazásában lévők beilleszkedtek munkahelyükre, ezért kevésbé kritikusan emlékeznek vissza az ott töltött első hónapjaikra.

Következtetések

A kutatásba bevont szervezeteknél a megkérdezettek alig több mint fele nyilatkozott arról, hogy a beilleszkedését kijelölt mentor segítette. Ebből megítélhetően a szervezeteknél a mentori programban meghatározottak következetes végrehajtásának számonkérésére nem fordítottak kellő figyelmet. Önmagában nem elégséges ugyanis egy minden részterületre kiterjedő beillesztési, s azon belüli mentori program összeállítása, hatékony működéséhez az abban foglaltak végrehajtását biztosító kontrollokra is szükség van. Mint minden más belső szabályzat esetében, célszerű kiépíteni azokat az ellenőrzési pontokat, amelyek a végrehajtás mikéntjéről tájékoztatják a menedzsmentet. Emellett hasznos lehet, ha időközönként a függetlenített belső ellenőrzés is megvizsgálja az ezzel összefüggő tevékenységet és a kiépített ellenőrzési pontok működésének megbízhatóságát.

A vizsgálatnak arra a kérdésére, hogy az új dolgozók a beilleszkedésük során kitől kapták a legtöbb segítséget a válaszolók negyede csupán a harmadik vagy negyedik helyre rangsorolta a mentort. Ennek oka nagy valószínűséggel a segítő személy kiválasztásával kapcsolatos szempontok nem megfelelő mérlegelése volt. A mentor akkor tudja e feladatát hatékonyan ellátni, ha a szakirodalmi áttekintésben megfogalmazottak szerinti demográfiai, tapasztalati és személyes tulajdonságokkal rendelkezik és a szervezeti kultúrával kapcsolatos kellő tájékozottsága mellett ismeri a mentorált munkakörébe tartozó szakmai feladatok ellátásának módját. A kiválasztásnál célszerű ezek mellett szempontként figyelembe venni a mentorálandó személy adottságait is. A személyes tulajdonságok mellett ilyen lehet például a képzettség szintje. Felsőfokú képzettség esetén a kölcsönös bizalom kialakítása, valamint a mentorált képzettségéből adódó magasabb elvárásoknak való megfelelés is jobban biztosítható abban az esetben, ha a mentor is hasonló kvalitásokkal rendelkezik.

A mentor tevékenységének minősítésére irányuló vizsgálat eredménye szerint a három hónapot meghaladó, de kevesebb, mint két éves munkaviszonyal rendelkező személyek alacsonyabb átlagos pontszámmal értékelték. Meglátásom szerint ez jelezheti azt, hogy a próbaidejüket letöltött munkatársaknak továbbra is szükségük lenne segítségre, szakmai koordinációra és odafigyelésre. Lényeges ezért, hogy a mentori segítségnyújtás ne szakadjon meg a próbaidő lejárta után, szükség esetén álljon rendelkezésre a segítő az azt követő időszakban is.

A kutatás a korrekciót igénylő intézkedések feltárása mellett bizonyította a mentori rendszer szükségességét és hasznosságát is. A megkérdezettek csupán egyötöde vélte úgy, hogy a beilleszkedését leginkább a vezető segítette. Hatékonyan működő mentori tevékenység esetén ugyanis a szakmai vezető nem kényszerül arra, hogy folyamatosan foglalkozzon az új dolgozóval, így a segítségnyújtás nem akadályozza a munkakörébe tartozó más szakmai és vezetői feladatok ellátásában.

Felhasznált irodalom

- Allen, T.D. – Poteet, M.L. – Russell, J.E.A. – Dobbins, G.H. (1997): A field study of factors related to supervisors' willingness to mentor others. *Journal of Vocational Behavior*. 50, 1, 1-22.
- Clark, R.A. – Harden, S.L. – Johnson, W.B. (2000): Mentor relationships in clinical psychology doctoral training: results of a national survey. *Teaching of Psychology*. 27, 4, 262-68.
- Cronan-Hillix, T. – Davidson, W.S. – Cronan-Hillix, W.A. – Gensheimer, L.K. (1986): Student's views of mentors in psychology graduate training. *Teaching of Psychology*. 13, 3, 123-127.
- Hoffmeister, K. (2011): A perspective on effective mentoring in the construction industry. *Leadership & Organization Development Journal*. 32, 7, 673-688.
- Kram, K. E. (1985): *Mentoring at Work: Developmental Relationships in Organizational Life*. Scott Foresman, Glenview, IL, USA
- Lary, M.S. (1998): Mentoring: a gift for professional growth. *The Southeastern Librarian*. 47, 4, 23-26.
- Móré M. (2011): Te csak beszélj, én könnyen beilleszkedek. A beillesztés kommunikációs összefüggései. *VIKEK Közleményei*. 3, 2, 43-51.
- Móré M. (2012): A munkahelyi beillesztés gyakorlata az egyén megközelítésében. *VIKEK Közleményei*. 4, 10, 159-168.
- Nemeskéri Gy. – Pataki Cs. (2003): A mentor feladatai – módszertani füzet <http://www.fejerkozig.hu/domain34/files/modules/module15/374402150E1471498.pdf> (letöltve: 2016. 03. 05.)
- Niehoff, B. P (2006): Personality predictors of participation as a mentor. *Career Development International*. 11, 4, 321-333.
- Olian, J.D. – Carroll, S.J. – Gianantonio, C.M. (1993): Mentor reactions to protégés: an experiment with managers. *Journal of Vocational Behavior*. 43, 266-478.
- Raabe, B. – Beehr, T. A. (2003): Formal mentoring versus supervisor and coworker relationships: differences in perceptions and impact. *Journal of Organizational Behavior*. 24, 3, 274-293.
- Ragins, B.R. – Cotton, J.L. (1993): Gender and willingness to mentor in organizations. *Journal of Management*. 19, 1, 97-111.

Pusztahelyi Tünde – Óri Nóra

Akkreditált környezet-, takarmány- és élelmiszeranalitika a Debreceni Egyetemen

Történetileg talán úgy kellene kezdeni, hogy volt egyszer egy mosókonyha... amiből egy nemzetközileg ismert és elismert kutatóhely és vizsgálólaboratórium nőtt ki: a Debreceni Egyetem MÉK Agrárműszerközpontja. Mindez az akkori Agrár-egyetem intézeteinek köszönhetően, amelyek 1988-ban a berendezések nagy részét összeadva megalapították a Műszerközpontot, vagy ahogyan sokan ismerik, Agrár Regionális Műszerközpontot vagy mai nevén az Agrárműszerközpontot.

Az Agrárműszerközpont mai állapotában, felszereltségében is kiemelkedő a környező laboratóriumok között, hiszen egyetlen helyen összpontosul a környezetanalitika, a takarmány- és élelmiszeranalitika és mikrobiológia. Az Egyetem más intézményeivel való közvetlen kapcsolat pedig tovább emeli a vizsgálati lehetőségek számát. A laboratórium számos olyan eszközzel felszerelt, amely nem lelhető fel ilyen összetételben máshol. A laboratóriumi vizsgálataink részben klasszikus analitikai elemzések, részben műszeres analitikai vizsgálatok. A vizsgálatok jellege: mikrobiológia, gravimetria, titrimetria, konduktometria, spektrofotometria, folyadékkromatográfia, gázkromatográfia, fizikai (sütőipari, reológiai tulajdonságok, NIR), valamint elemanalitika (lángfotometria, FAAS, ICP-AES).

A vizsgálatok az alábbi termékekre, anyagokra, illetve paraméterekre terjednek ki:

- takarmányok, élelmiszerek és alapanyagaik mikrobiológiai vizsgálata;
- takarmányok és takarmány alapanyagok valamint olajmagvak fizikai és kémiai vizsgálata;
- gabonafélék, olajmagvak és talaj mintavétele;
- gabonafélék, malomipari termékek, fizikai és kémiai vizsgálata;
- élelmiszerek és élelmiszer nyersanyagok, sütő- és édesipari termékek, tej és tejtermékek, hús és húskészítmények, állati és növényi zsírok és olajok, zöldség és zöldségtermékek, gyümölcsök és gyümölcsből készült termékek, méz fizikai és kémiai vizsgálata;
- növényi anyagok fizikai, kémiai vizsgálata;
- talajok fizikai és kémiai vizsgálata;
- szerves trágyák fizikai, kémiai vizsgálata;
- élelmiszerek, növényi anyagok, szerves trágyák elemtartalmának meghatározása.

A laboratórium tevékenysége három fő területre osztható.

Szolgáltató tevékenység

Az Agrárműszerközpont a NAT által akkreditált szolgáltató laboratórium, amely a külső felek számára biztosított vizsgálati tevékenységből tartja fent magát, és biztosítja a működését. A szolgáltató tevékenységi kör az évek során folyamatosan bővült, mivel a laboratórium próbált megfelelni a megrendelők felől mutató igényeknek, a változó piaci helyzetnek.

A laboratórium nagy tapasztalattal rendelkezik különböző *gabonafélék* szemtermésének, továbbá *malomipari és sütőipari termékek* fizikai, reológiai és kémiai vizsgálatára. Gabona- illetve lisztvizsgáló eszközeink, berendezéseink kielégítik a szabvány szerinti vizsgálatok körét, és a sütőipari érték meghatározásához, a valorigráf, vagy farinográf értékszám meghatározása mellett extenzográf és alveográf is rendelkezésre áll (1. ábra). Minden nyáron nagyszámú gabona-minta érkezik be a nemesítő cégektől lisztminőség vizsgálatokra. Az utóbbi években az egészségtudatos táplálkozást szolgáló kutatásokban (gluténmentes termékek előállítására) is részt vesz a lisztvizsgáló részleg.

1. ábra: Lisztvizsgáló eszközök (alveográf, extenzográf)

Ezen felül az akkreditálási terület a mintavételre is kiterjed az olajmagvak, élelmezési, takarmányozási, ipari magvak és hántolt termények körében.

A *takarmányalapanyagok*, szemes-, szálas-, keverék- és tartósított-takarmányok, *élelmiszer-nyersanyagok*, *élelmiszerek*, mezőgazdasági és ipari termékek érzékszervi, fizikai és kémiai vizsgálata, több évtizedes tapasztalat alapján, az utóbbi években mikrobiológiai vizsgálatokkal is kiegészült.

Az elmúlt közel tíz évben jelentős változáson mentek keresztül a társadalmi, gazdasági körülmények, valamint a fogyasztói szokások. Ezzel együtt egyre bonyolultabbá vált az élelmiszerek jelölésének szabályozása is. A minőségi, biztonságos és egészséges termékek előállítását szorgalmazó intézkedések és az élelmiszer-vásárlási és fogyasztási szokások átalakulása egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy az élelmiszerek minőségi paramétereinek vizsgálatára irányuló igény megnövekedett csakúgy, mint az erre a témára irányuló kutatási aktivitás. Erre jó példa a termékek zsírsavösszetételének meghatározása iránt mutatkozó érdeklődés fokozódása.

Az Európai Parlament és Tanács 2011 végére kidolgozta a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról szóló 1169/2011 EU rendeletet, amellyel létrejött egy egységes, minden tagállam számára közvetlenül alkalmazandó jogszabály. A rendelet 2011. december 12-én lépett hatályba és 2014. december 13-tól alkalmazandó. Az új jelölési rendelet összhangban van az ipari vállalatoknak azzal a szándékával, hogy a fogyasztókat még alaposabban tájékoztassák termékeik tápanyag összetételéről és összetevőiről. Az energiatartalmat és a tápanyagok mennyiségét minden esetben 100 g-ra, vagy 100 ml-re vetítve kell megadni. Kötelező elemek: energia, zsír (részletezve a telített zsírok), szénhidrát – e csoporton belül a cukrok, fehérje, só. Önkéntes elemek még ezeken felül: egyszeresen telítetlen zsírsavak, többszörösen telítetlen zsírsavak, poliolok, keményítő, rost, bármely a rendelet XIII. mellékletében felsorolt, szignifikáns mennyiségben jelenlevő vitamin és ásványi anyag.

A felsorolt elemek közül a zsírsavösszetétel ugyan önkéntes módon kerül feltüntetésre, mégis azt tapasztaltuk, hogy egyre nagyobb az erre irányuló vizsgálati igény. Ennek oka a fogyasztói szokások változásában, az egészségtudatosabb táplálkozás elterjedésében keresendő. Miközben a különböző zsírsavak nélkülözhetetlenek az élethez, az elfogyasztott zsírfélék mennyisége, fajtái, és arányai döntően befolyásolják egészségi állapotunkat, életkilátásainkat. A telített-telítetlen arányon kívül az élettani szempontból jelentős omega-3, omega-6 zsírsavak aránya is érdeklődést vált ki, így kutatási jellegű mérésekre is mutatkozik igény.

A zsírsavösszetétellel kapcsolatos legújabb rendelkezések a vizsgálatok számát tovább növelték. A 71/2013. (XI.20.) EMMI rendelet az élelmiszerekben lévő transz-zsírsavak megengedhető legnagyobb mennyiségéről, a transz-zsírsav tartalmú élelmiszerek forgalmazásának feltételeiről és hatósági ellenőrzéséről, vala-

mint a lakosság transz-zsír-sav bevitelének nyomon követésére vonatkozó szabályokról rendelkezik. Tilos olyan élelmiszert forgalomba hozni – ide nem értve a Magyarországon kívüli forgalomba hozatal céljából történő készentartást –, amelyben a végső fogyasztó számára átadott vagy értékesített élelmiszer összes zsírtartalmának 100 grammjában a transz-zsír-savak mennyisége meghaladja a 2 grammot. Nemzetközi viszonylatban öt olyan uniós ország (Dánia, Ausztria, Svédország, Svájc, Magyarország) van, ahol rendeleti korlátozás van érvényben az élelmiszerekben található transz-zsír-savak csökkentése érdekében.

Az utóbbi évtizedben a laboratórium (és általában a mezőgazdasági laboratóriumok) vizsgálati tevékenységének és bevitelének meghatározó részévé vált a növénytermesztési, kertészeti, erdészeti és vízgazdálkodási tevékenységgel összefüggő talajok mintavétele, a *talajok és szerves trágyák* fizikai és kémiai vizsgálata. Ez abból adódik, hogy a talajok alaptulajdonságainak és tápanyag-ellátottságának nyomon követése az uniós támogatások, és ezen belül is az Agrárkörnyezetgazdálkodási Program feltételei között szerepel:

„Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedés célja a termőhelyi adottságoknak megfelelő termelési szerkezet, a környezettudatos gazdálkodás és a fenntartható táj-használat kialakítása, és ennek függvényében a környezet állapotának javítása, valamint a gazdaságok életképességének és gazdasági hatékonyságának növelése a jelen rendelet alapján meghatározott célprogramok által előírt kötelezettségvállalások megvalósításával.”

A program a gazdálkodás jellegétől függően különböző vizsgálati csoportokat (1. táblázat) ír elő, melyeket a program első és utolsó gazdasági évében kell elvégezni, majd a talajvizsgálati eredmények alapján tápanyag-gazdálkodási tervet kell készíteni.

1. táblázat: Az AKG által előírt vizsgálati csoportok

Szűkített	pH, K _A , vízben oldható sók, humusz, CaCO ₃ , P ₂ O ₅ , K ₂ O, NO ₂ +NO ₃ ,
Bővített	szűkített + Mg, SO ₄ , Mn, Zn, Cu
Teljeskörű	bővített + Cd, Cu, Ni, Pb, Zn, Hg, Cr, As

A gazdálkodóktól beérkezett talajminták kezelése az analitikai feladatokon túlmutató, azzal azonos súlyú feladatokat is ró a laboratóriumra. A minták általában a program által előírt határidő környékén, dőmping jelleggel érkeznek, hibás, hiányos azonosítással, hiányzó adatokkal, nem megfelelő csomagolással. A vizsgálati eredményeket csak a minta adatainak (blokkazonosító, helyrajzi-szám, terület

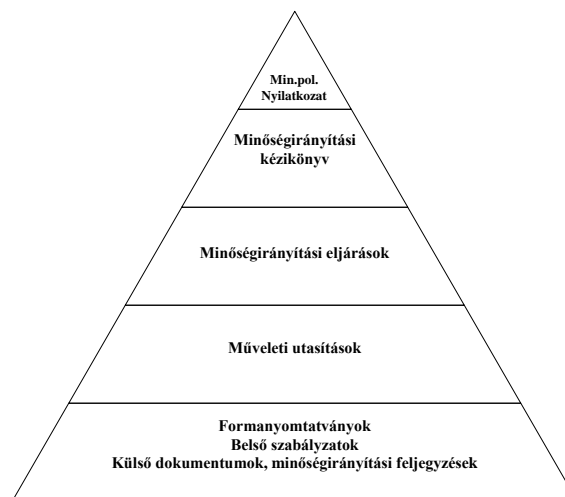
nagysága, táblasorszám) feltüntetésével lehet megadni, sőt, a laboratóriumnak jelentési kötelezettsége is van a Vidékfejlesztési Minisztérium felé. A feladatok teljesítése, valamint a nagyszámú minta elhelyezése, mozgatása nagy adminisztratív és logisztikai terhet jelent a személyzet számára.

Minőségirányítás

A megrendelők többségének hivatalos, minősített laboratóriumból származó eredményekre van szüksége, így az akkreditált státusz fenntartása, a minőségirányítási rendszer működtetése kulcsfontosságú feladat a laboratórium fenntartásának érdekében.

Az Agrárműszerközpont első ízben 1998-ban kapta meg a Nemzeti Akkreditáló Testület minősítését, melyet ettől kezdve folyamatosan fenntart. A minősítés alapja az MSZ EN ISO 17025 szabvány, melynek célja, hogy megkönnyítse/lehetővé tegye a vizsgálatok és kalibrálások eredményeinek országok közötti elfogadását, a vizsgáló és kalibráló eljárások szabályozásának az összehangolását, összemérhetőségét, és így a laboratóriumok közötti együttműködést segíti. A szabvány bevezetése és működtetése nélkül nem lehet a hatósági és vevői igényeket kielégítő vizsgálati és kalibrálási szolgáltatást biztosítani. A rendszer működtetése a laboratóriumok közötti folytonos kapcsolattartással jár, ami jelentősen hozzájárul a módszerek, eljárások egységesítéséhez és fejlesztéséhez.

A minőségirányítási rendszer alapköve a szabvány alapján készült Minőségügyi Kézikönyv, és az ahhoz kapcsolódó Eljárások és Utasítások (2. ábra). A laboratórium vezetése Minőségpolitikai Nyilatkozatban deklarálja, hogy a laboratórium működése megfelel a szabvány és a hatóságok előírásainak, valamint a megrendelők elvárásainak.

2. ábra: A minőségirányítási rendszer felépítése

Az akkreditált státuszt 4 évre ítélik oda, így egy ciklus végeztével azt újra kérelmezni kell, és egy több hónapos folyamat végén lehet ismételt elnyerni. A laboratóriumok felkészültségét a testület minden évben, éves felülvizsgálatok lefolytatásával ellenőrzi. A minőségügyi rendszer működtetése magába foglalja a körvizsgálatokon való rendszeres részvételt, melynek le kell fednie az akkreditálás teljes területét.

A nemzetközi etalonokra való visszavezethetőség érdekében a tömeg-, térfogat-, hőmérséklet- és nyomásmérő berendezéseket erre minősített szakemberekkel rendszeresen hitelesíttetni vagy kalibráltatni kell, valamint a laboratórium maga is minden mérés alkalmával ellenőrzi és rögzíti a megfelelő működést. A vizsgálatokhoz csak érvényes tanúsítvánnyal rendelkező vegyszereket és etalonokat használunk. A visszakereshetőség biztosítása jól felépített dokumentációs rendszert és a dolgozók részéről nagy fegyelmet követel meg. A laboratóriumnak bizonyítani kell, hogy hangsúlyt fektet a folyamatos fejlesztésre, a személyzet oktatására, a vevői visszajelzésekre, a bizalmas ügykezelésre, és minden olyan folyamatra, amelyek a rendszerszabványban rögzítettek. A testületi felülvizsgálat mellett a laboratórium önellenőrzést is folytat belső auditok formájában, valamint minden évben legalább egyszer vezetőségi átvizsgálást tartunk, melynek során a kar vezetője áttekintheti az egység működését és a fejlesztési igényeket. Az auditok, átvizsgálások eredményét jegyzőkönyvben rögzítjük, a feltárt nem-megfelelőségeket és az azok nyomán lefolytatott helyesbítő intézkedéseket külön formanyomtatványon dokumentáljuk.

A megrendelők körének bővítése érdekében az Agrárműszerközpont a NAT minősítésen kívül más minősítéseket is megszerzett. A gabonaexportőr cégek elvárásainak megfelelően sikeresen veszünk részt a GAFTA által szervezett negyedéves jártassági vizsgálatokon, és egy gyógyszeripari cég is rendszeresen auditálja a laboratóriumot.

Oktatás és kutatás

Az Agrárműszerközpont, mint az Debreceni Egyetem MÉK szervezeti egysége feladatának tekinti, hogy részt vállaljon a kar oktatási és kutatási tevékenységében és a leendő kutatók képzésében saját kurzusok tartásával, illetve doktoranduszok témavezetésével. Biztosítja a kutatási témák laborvizsgálati háttérét, részt vesz közös kutatásokban egyedi módszerek kifejlesztésével, valamint a laboratóriumban két kutató és egy PhD hallgató folytat önálló kutatást.

A laboratórium 2014-től a NEKIFUT (Nemzeti Kutatási Infrastruktúra) regiszterben szereplő kutatási infrastruktúra, és mint ilyen, kutatási feladatokban is részt vállal külső és belső partnereivel. Ennek a kutatómunkának egy jelentős része a mikotoxint képző mikroszkopikus gombákkal, „penészekkel” foglalkozik, elsősorban *Aspergillus*okkal és *Fusarium*okkal. A Debreceni Egyetemen először a DE

MÉK Bemutatókertben kisparcellás mesterséges fertőzést hajtottunk végre *F. proliferatum*-mal (3. Ábra). A kutatómunka során ennek a nagy gazdasági kárt okozó fonalas gombafajnak a fertőzési képességét vizsgáltuk kukorica hibrideken, amelyeket az Agri-Corn Kft. bocsájtott rendelkezésünkre. A kutatást az Agrárműszerközpont a DE MÉK Növényvédelmi Intézete és a DE Agrártudományi Központja közösen végzi.

3. ábra: „Terepmikrobiológusok” védőöltözékben a kisparcellás kukorica *fusarium proliferatum*-mal történő szennyezéskor a DE MÉK bemutatókertjében.

Egyelőre egy kutató részvételével talajtani kutatások is kezdődtek a laboratóriumban, melynek során különböző agrotechnikai beavatkozások (műtrágyázás, talajjavítás, talajkímélő művelési kísérlet) hatását vizsgáljuk a talaj szerves anyagainak mennyiségére és minőségére.

Az eddigiekből talán kitűnt, hogy a laboratórium dolgozóinak, és különösen a kutatóknak igen változatos, sokszor eltérő gondolkodásmódot igénylő kihívásoknak kell megfelelniük. A szolgáltató tevékenység és a minőségirányítás nagyfokú precizitást, dokumentációs fegyelmet, a hatóságoknak és a megrendelők igényeinek való megfelelést igényelnek, amiből sokszor nehéz átállni a kutató munkához szükséges szabad, innovatív gondolkodásra. A laboratórium dolgozói ugyanakkor feladatuknak tekintik, hogy a megfelelő egyensúlyt teremtsenek a különböző elvárások között.

Ifj. Barta János

1956 A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBAN – KÖRKÉP. FŐSZERKESZTŐI ELŐSZÓ.

Amikor szerkesztőségünk elhatározta, hogy folyóiratunkban megemlékezünk az 1956-os forradalom 60. évfordulójáról, azt is nyilvánvalónak tartottuk, hogy ebben aligha érdemes a tisztelgések szokásos útjára lépni, azaz az általában már sokszor hallott hazai visszaemlékezéseket megismételni, vagy – az elvárt tudományos igényeknél leegyszerűsítettebb – szakmai tanulmánnyal reagálni. Úgy gondoltuk, hogy ennél sokkal hasznosabb lesz, ha a forradalom határon túli hatásáról: visszhangjáról, következményeiről próbálunk beszámolókat kérni, hiszen ezek az események hazai közvéleményünkben kevésbé ismertek. A tudományos feldolgozásokban persze már nem ismeretlenek, tanulmányok sora foglalkozott és foglalkozik velük, a szomszédos országokban élő kollégáink egyre többször ismertetik konferenciákon kutatásaik eredményeit. Mindez azonban a hazai olvasókhoz kevésbé tudott eljutni.

Az ismeretek hiányában az is közrejátszott, hogy az eltelt 60 évből 34 úgy telt el, hogy írásban a hazai eseményekről is csak egy torz kép bontakozhatott ki, „ellenforradalminak” minősítve a legszentebb érzelmeket és célokat, megbocsáthatatlannak a fegyveres védekezés, az időnként kitörő spontán népharag, néhány esetben valóban kegyetlen megnyilvánulásait. Emlékezhetünk, micsoda felháborodást keltett hivatalos körökben, amikor Pozsgay Imre – megtörve a megbélyegző „ellenforradalom” kifejezést – „népfelkelésként” igyekezett meghatározni az eseményeket.

Az ismeretek hiányában azonban egy másik ok is közrejátszott. Az ominózus 34 év alatt határon túl élő nemzet-társainkról is el kellett feledkeznünk. Az országot szigorú határvár vette körül, amely még a „testvéri” szocialista országokkal szemben is érvényesült. Ez a határvár a szellemi érintkezést is megbénította, a sajtót, a rádiót a cenzúra korlátozta, s a levelekben sem volt tanácsos őszintén megnyilatkozni. Nemzedéknyien nőttünk fel úgy, hogy szinte nem is tudtunk arról, hogy népünkben mennyien élnek határainkon túl.

Nem szerepelnek a szomszéd országokra vonatkozó elképzelések az 1956-os forradalom célkitűzései között sem. De hiszen 11 évvel a számunkra vesztés II. világháború lezárása, s alig 9 évvel a Trianont megismétlő (sőt, további falvak elvételével megfélemlítő) Párizsi békeszerződés megkötése után, a szovjet uralma alá kényszerített országokban vajon hogyan is lehetett volna reagálni anélkül, hogy

ne nacionalistának nevezték volna azokat, akik ezt megtették. Pedig a határon túli magyarság élénk figyelemmel kísérte a forradalmi eseményeket, néha még együtt-
érzésének is hangot próbált adni. Bűnhődése azonban még a szimpátia szerény
megnyilvánulásaiért sem maradt el. A megtorlás szándéka nem is a felhánytorga-
tott vétkek büntetése, hanem a megfélemlítés, célja nemcsak a tettek megtorlása,
hanem a véleménynyilvánítás elhallgattatása volt.

Az ismeretek hiányához az is hozzájárult, hogy ilyen körülmények között
1956 eseményeiről sem Magyarországon, sem a szomszédos országokban nem le-
hetett érdemleges kutatást végezni. Hazánkban a levéltárak titkosított anyagai las-
san megnyílnak, a szomszédos országokban persze erre is csak lassabban kerül
sor. Mégis, az utolsó negyedszázad szerencsére nemcsak nálunk, hanem náluk is
lehetőséget adott a forradalom kutatására. Ennek eredményeiből kívánunk most
néhány elemet közreadni. Ezen cikkek írására az adott országban élő magyar ku-
tatókat kértünk fel. Csak közvetve kapcsolódik a témához, de különlegessége mi-
att a megemlékező cikkek blokkját egy lengyel tárgyú tanulmánnyal zárjuk, hiszen
a forradalom a magyarsággal szemben mindig szimpatizáló lengyelek körében is
számos együtt érző megnyilvánulást váltott ki.

Vajda Barnabás

Az 1956-os forradalom visszhangja a szlovákiai magyarok körében

Az 1956-os forradalom magyar–magyar szempontú, tehát határokon átívelő értékelése jelentősen előrehaladt az elmúlt években, azonban még mindig számos területen van kutatnivaló abban a tekintetben, hogyan érintette a forradalom a határon túli magyarokat.

1956-ról beszélni, szólni vagy rá emlékezni több évtizedig tilos volt nemcsak a kádári Magyarországon, hanem a kommunista Csehszlovákiában is. Ha valaki végiglapozza az 1970–1980-as évek szlovákiai magyar ún. központi sajtóját (Új Szó, A Hét, Szabad Földműves, Irodalmi Szemle), gyakorlatilag nem talál '56-tal kapcsolatos cikket, írást. Ennek a kényszerrel előidézett történelmi amnéziának több következménye figyelhető meg ma. Olyan, a magyarországinál fokozottabb hiátus alakult ki, amelyben két vagy három generáció szó szerint nem tud semmit, jobb esetben alig tud valamit 1956 okairól, céljairól, eseményeiről.

A helyzet 1989 után némileg javult¹, de még azután is csak nagyon vontatottan kerültek elő a személyes emlékek, mintha nem éltek volna közöttünk a forradalom itteni pro és kontra alakjai. Ahogy Kiss József történész fogalmazott: „Úgy tűnhet, mintha a kisebbségi közgondolkodás nem is igényelné különösebben a szlovákiai magyarság korabeli helyzetét és magatartását megvilágító sokrétű adatfeldolgozást, a magyarországi, a Kárpát-medencei, a cseh és a szlovák történelmi feldolgozásokkal lépést tartó, mélyreható megközelítéseket.”²

1956 „szlovákiai magyar” feldolgozatlanságának nemcsak ideológiai, hanem módszertani-technikai okai is vannak. Összefoglalóan ez a csak a legutóbbi időben intézményesülő helyi történettudománnyal, valamint a gyérnek nevezhető, és általában kevesek érdeklődésére számot tartó cseh és szlovák közelmúltkutatással kapcsolatos. Az elsődleges források feldolgozatlansága, a (cseh)szlovákiai magyar közéletből gyakorlatilag hiányzó memoárirodalom (pl. a csehszlovák állampárt berkeiben egykoron működő nem kis számú magyar nemzetiségűtől), továbbá

---

¹ Pl. Balassa Zoltán: 1956 és Csehszlovákia. In: Hódoltságban. Zrínyi, Budapest, 1992; uő: Megtorlás Csehszlovákiában. In: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Konrád Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselője, Budapest, 1997; s ugyanő a szerzője annak a Szabad Újság-beli cikksorozatnak is, amely a lap 1996/43-45. számaiban jelent meg.

² Kiss József: A nemzeti együttérzés kútforrása 1956. In: Kötődések és távlatok. Nap Kiadó, 2002, 131.

a csehszlovák ENSZ-delegáció működésének feltáratlansága a magyar kérdés során stb. igen leszűkíti a tudományos feldolgozások spektrumát. Az egyetlen nagyobb mennyiségű műfaj, a sokakat érintő és több generáción át hagyományozott, ám csak ritkán lejegyzett családi legendáriumok gyűjtése az elmúlt években néhány történész és helytörténész dicséretes egyéni erőfeszítésének eredménye, miközben koncepciózus kutatómunka elsősorban a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet (FKI) Történeti Kutatások Részegének berkeiben, kisebb részben az északkomáromi Selye János Egyetem Történelem Tanszékén zajlanak. Simon Attila, Popély Árpád és jómagam figyelme középpontjában egyfelől a szlovákiai magyarok 1956-os forradalom alatti magatartása, másfelől 1956 csehszlovákiai dokumentumainak felkutatása, összegyűjtése és tudományos igényű közzététele áll.³

A legkorábbi helyi reakciók

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy keresztmetszetet adjon az eseményekről egyrészt publikált források alapján, elsősorban a nemzetközi hírű cseh történész, Karel Kaplan dokumentumai alapján⁴, másrészt olyan írásos dokumentumok, hagyaték, gyűjtés⁵ stb. eredményei alapján, amelyek éppen a szervezettebb kutatás révén kerültek a kutatók látókörébe.

Az állambiztonsági és ügynöki jelentések közvetlenül 1956. október 23. után „általános örömről” tájékoztatnak a „magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok” körében, valamint magyarkodásról és fellobbanó nemzeti büszkeségről

³ A FKI kiemelt kutatási programja az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc (cseh)szlovákiai recepciója, amelynek programvezetője Bukovszky László, további munkatársai pedig Popély Árpád és Simon Attila. A kutatás alapvető célja az 1956-os forradalom csehszlovákiai recepciójának az eddiginél mélyebb feltárása. A kutatás súlypontját a témával kapcsolatos primér források begyűjtése jelenti, amelynek elsődleges helyszíneit a pozsonyi és prágai levéltárak mellett a járási levéltárak jelentik. A kutatás eredményei 2016 októberében látnak napvilágot.)

⁴ Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1948–1956*. Barrister & Principal, Brno, 2005.

⁵ Ezek közül mindenképpen kiemelendő Kmeckó Mihály [1944–2004] 1956-os hagyatéka, amelyben a komáromi MATE SZ és a kassai Thália Színpad egykori dramaturgia 1992-ben rövid idő alatt kb. egy tucatnyi általa megszólított személytől gyűjtött visszaemlékezéseket 56 felvidéki vonatkozásairól. A gyűjtés eredményét a szerző *Az első magyar történelmi konferencia az elnyomatás éveiről 1945–1956 c.* konferencián hozta nyilvánosságra [Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1992. február 1-2.]. E helyütt köszönöm Kmeckóné Farkas Etának, hogy férje anyagának egy terjedelmes másolatát rendelkezésemre bocsátotta, ami által erre a „*Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok? Visszaemlékezések színes csokra*” c. harminc gépelt oldalnyi kéziratra is hivatkozhatom. Az 56-os Kmeckó-hagyaték, vagyis az említett írás forrását képező eredeti levelek 2006 januárjától a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézetben kutathatók.

időnként a kommunisták körében is. Egy-egy helyen az emberek kikérték a földműves szövetkezetből földjeiket: „*Ha rendes magyar vagy, te is visszaigényled a földed a JRD-ből. J.F., Pozsonyeperjes, Dunaszerdahelyi járás, a JRD elnöknek címezve*”, másutt verekedésekre kerül sor. A jelentések nemcsak az általánossá váló, csoportos és nyilvános rádióhallgatásra mutatnak rá: „*1956. október 24-én a szenci gépállomáson a magyar nemzetiségű személyek szinte egész nap nem dolgoztak, hanem a magyar rádiót hallgatták [...] Megfigyelhető volt náluk, hogy örülnek a magyarországi eseményeknek (Szenci járás, ügynöki jelentés)*”, hanem arra is, hogy a lakosság a budapesti rádió mellett a Szabad Európát és olyan lokális adókat is hallgat, mint pl. a Szabad Győr Rádió. (Kaplan 2005: 527, 482, 484)

„*Nekünk még rádiónk sem volt ezidőben. A szomszédunkban lakó cipészmeszternek: Pogány bácsinak volt. Oda járt a szomszédság rádiót hallgatni. A magyar forradalom idején nem férték be az emberek a szobát, konyhát, hálószobát, műhelyt jelentő kicsinyke lakásba*”; „*Borzalmas volt hallani a riportokban bejásztott hangeffektusokat: lövöldözés, robbanások zaja, melyek nagyon-nagyon emlékeztettek az 1944-es eseményekre*” – számolnak be a korabeli rádiózásról a szemtanúk. (Máté László és Tarics János visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 14. és 10. oldal.) A rádióhallgatás az ötvenes évek elejéig megfigyelhető jelenség volt (Nagy Imre 1953. júniusi, a magyar parasztság helyzetéről adott feltáró jellegű beszédét Csehszlovákiában is hallották), ám ez a mostani rádióhallgatás mind mennyiségében, mind minőségében más típusú volt.

Nyelvtudásuknak köszönhetően a felvidéki magyarok jó része élesen szembe-sült ugyanis azzal, hogy az „illegális” hírforrások másról és másként számoltak be, mint a csehszlovák adók. November 3-án pl. azt hallhatták, amint Antonín Zápotocký köztársasági elnök, megnyugtatóan a közvéleményt, s alig tizenöt órával a szovjet katonai invázió előtt, „*fasiszta fehérterror*nak” minősítette az eseményeket. Már e korai stádiumban is sok jelentés utal feszültségekre magyarok és szlovákok között, elsősorban az áttelepültek és bitorolt vagyonuk okán. A több emlékező által felidézett általános félelmek és alapvető egzisztenciális aggodalmak (pl. élelem- és fűtőanyaghiány) közepette üdítően hatnak az olyan hangulatjelentések, mint amit Rév-Komáromból küldött egy agitátor a járási pártközpontba 1956. október 27-én: a Hruscsov szovjet pártfőtitkár indiai látogatásáról szóló film vetítésére egyetlen néző sem volt kíváncsi. (Kaplan 2005: 535)

A csehszlovák állampárt gyorsan reagál

Egyes cseh és szlovák történészek is meglepetésüknek adnak hangot amiatt, hogy a csehszlovák vezetés, elsősorban Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) legfelső vezetése képes volt azonnal és fókuszáltan reagálni, s főként, mivel intézkedéseik a mából tekintve roppant átgondoltnak hatnak. A magyar események ügyében a Politikai Bizottság már október 24-én ülésezett, Antonín Novotný első

titkár nélkül is, aki éppen Moszkvában tartózkodott. Október 27-én kibővített elnökségi ülést tartott a Nemzeti Front Központi Bizottsága, és ennek az ülésnek az egyik fő pontja is a magyarországi helyzet volt.⁶ Egyik első intézkedésként a belügyminiszter részleges készültséget rendelt el a belügyi fegyveres erőknél, amit október 28-án teljes készültséggé fokoztak a rendőrségnél, a titkosrendőrségnél (ŠtB) és szükség esetén a Népi Milíciánál is. (Kaplan 2005: 440, 441) Jindřich Kotál belügyminiszter-helyettes Pozsonyból irányította az operatív eseményeket, miközben a milicisták (főként Prágában, de nemcsak ott) civilben, pisztollyal járőröztek. Kiss József úgy tudja, hogy „a prágai központból a kemény sztálini vonal híveként ismert Bruno Köhlert küldték ki az említett, a magyar felkelés elleni propaganda-hadjárat irányítására, de azzal, hogy ügyeljen a szlovákiai elvtársakra.” (Kiss 2002: 148)

A rendszer „szolgálólányának” minősített államügyészség pusztán szóbeli „büntettek” miatt is letartóztatásokat foganatosíthatott, valamint ítéltetett gyorsan és habozás nélkül. Az állampárt figyelme a részletekre is kiterjedt. Október 26-án, péntek este a párttagokat a műszakokból hazainduló gyári munkások közé küldték a hangulat szondázása végett; a börtönből kijáró elítélteket visszatartották a kinti munkavégzéstől elvárandó őket a friss hírektől; november 19-én pedig a CSKP Politikai Bizottsága meghatározatlan időre felfüggesztette a politikai foglyok szabadon bocsátásának folyamatát. A csehszlovák állambiztonság az ötvenes évek első felében egyébként is erőltetett rezsimben működött, s ezt 1956-ban még képesek voltak fokozni. Csupán egyetlen adat a telefonlehallgatás, a sajtó- és levél-cenzúra méreteire: Karel Kaplan adatai szerint 1956. október 23–29. között a Csehszlovákiában feladott 290 000 magánlevélből mintegy 26 493-at olvastak a titkosszolgálat emberei. (Kaplan 2005: 448; 449; 471; 467)

Az állampárt mindeközben főként saját struktúrára támaszkodhatott, akik naponta többször adtak jelentést és kaptak utasításokat a helyi, járási és kerületi szintek hierarchikus rendjében. A párt katonaságának számító, és a hadsereg meg a rendőrség állományától elkülönített Népi Milícia tagjai október 23-át követően napi aktívákon vettek részt (szombat-vasárnap is), és jelentéstételre kötelezték a távoli szárnyvonalakon szolgálatot teljesítő vasutasokat.

A teljes állam- és pártapparátus szokatlanul gyors mozgósítása mellett a szinte azonnal meginduló (valójában az események hatása alatt újult erővel folytatódó) propaganda-hadjárat jelentette az események sorában a legtöbbet. A párt ún. munkaaktívákat szervezett, üzemi-munkahelyi röpgyűléseket, amelyeken a dolgozók „egyöntetűen elítélték az ellenforradalmat, egyetértésüket fejezték ki a CSKP politikájával, és hitet tettek a Szovjetunióval való barátság mellett”; a megjelölt időszakban mintegy 18 000 ilyen „rezolúció” született. A propagandaeszközök több

⁶ Zasedání rozšířeného predsedníctva ÚV Národného fronty jednal o príprave III. sjezdu JZD a o situaci v Maďarsku. Ld. Československé dějiny v datech. Nakladatelství Svoboda, 1986, 515.

szinten is az állampárt rendelkezésére álltak, főleg a nyomtatott sajtó és a rádió formájában⁷, aminek persze sokan nem hittek. A napilapok főszerkesztői naponta többször telefonos eligazítást kaptak, és mint a *Rudé právo*, a *Lidová demokrace*, a *Práce* és a *Mladá fronta* c. napilapok főcímeinek és vezércikkeinek összehasonlítása mutatja, az újságok központilag pontosan ugyanazokat a szűrt információkat közölték. (Kaplan 2005: 465; 445; 477) A szlovákiai magyarság egyetlen napilapja, az Új Szó, melyet akkoriban a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága adott ki, október 25-én szintén a *Rudé právo* „Szilárdan a szocializmus útján” c. vezércikkét közölte, másnap pedig címdalton tette közzé az érsekújvári Elektrosvit vállalat dolgozóinak „*magyarországi eseményeket elítélő*” nyilatkozatát. Visszaemlékezők szerint ugyanekkor „*a híd párkányi oldalán levő csonkjára egy hangszórós autót állítottak a pártbizottság utasítására, hogy megpróbálják jobb belátásra bírni az esztergomiakat*”. (Pászto András visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 8. old.)

Intenzív propagandaháború

1956 ősze Csehszlovákiába egy nagyon intenzív propaganda-háborút jelentett, sőt állítható, hogy a CSKP éppen hatalmi apparátusának eme komponensével, a jól felépített és mindenre kiterjedő propagandával volt képes tovább szilárdítani belső helyzetét. A féktelen propaganda-hadjárat egyben oka annak a forráskritikai problémának is, amely a Karel Kaplan által közölt nagy mennyiségű forrás olvasásakor tűnik föl, ti. a CSKP Központi Bizottságnak küldött jelentések igazságtartalma a legjobb esetben is megkérdőjelezhető. Az alacsonyabb pártstruktúrák számos jel szerint iparkodtak úgy és azt jelenteni, amit és ahogy elvártak tőlük, azaz nem feltétlenül a valóságot, inkább amit „fönt” hallani akartak, miként ez ismert vonása a totalitárius államhatalmak rejtett belső viszonyainak.

A pártstruktúráknak a rémhírterjesztés ugyanúgy feladatuk volt, pl.: „*A magyar ellenforradalom irányítása Csehszlovákiából kitelepítettek kezében van, akik [...] előbb rendet csinálnak Magyarországon, majd átjönnek Dél-Szlovákiába, és visszaveszik itt hagyott birtokaikat*”; „*Komáromban levegőbe akarják röpiteni a hidakat*”; „*Bestiális gyilkosságokat visznek véghez a kommunisták között*” stb. Mindeközben a jelentők az álhíreket úgy állították be, mintha valóban hallott jelentéseket továbbítottak volna. A gottwaldista-sztálinista módszereken nevelkedett titkosszolgálat a lengyel és magyar forradalom eseményeit egyértelműen a lakosság megfélemlítésére használta föl – ezért találunk a „hírek” között oly sok kifejezést háborúra, hiánygazdaságra, félelemre és pánikra.

⁷ A szlovák kultúrtörténet éppen 1956. november 3-ától tartja számom a rendszeres országos televízióadást. Ld. Lexikón slovenských dejín. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Prvé vydanie, 1999, 157.

A társadalom totális mozgósításának ezenkívül része volt a négyhetes katonai gyakorlatra behívott több ezernyi tartalékos. (Kaplan 2005: 446, 458) A szándék nyilvánvaló volt: kiemelve a civil életből és különleges intézkedési keretbe szorítva, jól kordában tarthatóvá vált szinte az egész csehszlovák hadköteles fiatalság. Mivel a csehszlovák kommunista vezetés 1956 december végéig fönntartotta a különleges intézkedések egész sorát, állítható, hogy az október-decemberi időszakban sem a csehek, sem a szlovákok, sem a magyarok egyöntetűen nem voltak abban a helyzetben, hogy szervezett formában lázadást szítsanak.

„A forradalom hírére példátlanul megugrott a Szlovákiában hozzáférhető magyar lapok iránti érdeklődés. Ezek közül a párt az Irodalmi Újságot és a Lúdas Matyit tekintette a legveszélyesebbnek. A magyar lapok befolyása nemcsak a szlovákiai magyarok, hanem a magyarul tudó szlovákok körében is rendkívül erős volt, ezért a szlovákiai helyzettel igen elégedetlen prágai pártközpont utasítására a magyar kommunisták központi lapja, a Szabad Nép is a gyanús sajtótermékek listájára került és letiltották a terjesztését” – jellemzi az 1956-os állapotokat Dagmar Čierna-Lantayová szlovák történész. Ha a társadalom egyes rétegeire vetünk pillantást, elég differenciált kép figyelhető meg. A csehszlovákiai papság például már 1956 első fele óta nagyobb számban látogatta a politikailag sokkal inkább az olvadás jeleit mutató Lengyelországot és Magyarországot (Pešek-Letz 2004: 210), olyannyira, hogy éppen az év októberében állt elő a helyi püspöki kar bizonyos reformjavaslatokkal az állam és egyház viszonyát illetően. Ez okból feltételezhető lenne e csoport nagyobb aktivitása a forradalom napjaiban, mivel azonban az ötvenes években a diktatúra jellemzően a szervezett papság ellen irányult, ezért ők 1956 kritikus pillanataiban rendszerint szigorú megfigyelés alatt álltak. A rejtett tevékenységükre tett egy-egy utaláson túl („*Az istentisztelet után [nov. 4.] egy nő a magyar himnuszt kezdte énekelni, amire csatlakoztak hozzá a többi jelenlévő lakosok (M.G. munkásnő, Sáró, Zselízi járás, vizsgálat alatt)*”) (Kaplan 2005: 546) érdekes kérdés lenne annak vizsgálata, miként reagált a katolikus klérus, benne a nem kis számú magyar anyanyelvű-származású pappal XII. Piusz pápa enciklikáira, amelyek a magyar forradalomról nagyon egyértelműen szóltak.⁸

A szlovákiai magyar értelmiség sajátos forradalmi aktivitásának tekinthetők az olyan esetek, mint pl. az a három Mad községbeli (Dunaszerdahelyi járás) „*magyar nemzetiségű állampolgár, F.B., G.B. és E.B., akik elutasították a népbíróvási ülnöki funkciót*”, kisebbfajta szabotázsok („*A magyar események alatt nem tudja összehívni a Helyi Nemzeti Bizottság tagjait, mert azok tudatosan kibújnak ez alól*

⁸ XII. Piusz két hét alatt négy felhívást tett közzé a magyar forradalomról: a Luctuosissimi eventus [1956. október 28.], a Laetamur admodum [november 1.] és a Datis nuperimme [november 5.] kezdetű enciklikákat, valamint az Allo strazio del nostro cuore kezdetű rádiónyilatkozatot [november 10.]. Ld. Vajda Barnabás: XII. Piusz és 1956. Irodalmi Szemle, 2006/január, 69-74.

[*a párttitkár panasza, Doborgaz község, Somorjai járás*]”, vagy Tonkháza, ahol az „iskolában október 24-én nem folyt tanítás, mert a pedagógusok a magyar rádiót hallgatták”. (Kaplan 2005: 453, 528, 483) A jelentések túlnyomó részt kezdőbetűkkel jelölik a jelentések alanyait, csupán kivételes esetekben nevezik néven őket, mint pl. Egri Viktor író, aki egy október 26-ra keltezett ügynöki jelentés szerint így nyilatkozott: „*Olyan szocializmusra van szükségünk, amilyen Svédországban van. Majd a magyar események magyarozatával folytatta, amit szerinte jelentős mértékben írók idéztek elő, de nem a fiatalok, hanem a régi horthysta vágásúak.*” (Kaplan 2005: 521) Ctibor Štítnický, a magyarul kiválóan beszélő szlovák író vallomásából pedig azt tudjuk, milyen nagy nyomás ellenében tartott ki a szlovákai magyarság akkoriban feltétel nélkül elismert személyisége, az író Fábry Zoltán, aki nem volt hajlandó elítélni a magyarországi eseményeket. (Említi Kiss 2002: 131)

A második világháború után újrászerveződő felvidéki magyarság legnagyobb és legbefolyásosabb szervezete, a Csehszlovákia Magyar Dolgozók Szövetsége (Csemadok) „felügyelet” alatt állt, ahogy Dagmar Čierna-Lantayová fogalmaz: „Megelőző intézkedésként többek között a szlovákiai magyarok kulturális szövetségét, a Csemadokot külön felügyelet alá helyezték, a szövetség tisztségviselőit pedig eligazították, mit tegyenek akkor, ha a magyarországi eseményeknek nem kívánatos hatása lenne Csehszlovákiában.” A jelentések megörökítettek egy-egy mozzanatot mind a vezetőség, mind a tagság korabeli reakcióiból. Egy Somorján tartott előadás-beszélgetés kapcsán a Csemadok egyik kiküldött emberébe, aki az „*ellenforradalmi eseményekről*” kezdett beszélni, belefojtották a szót, sőt a résztvevők szavá tették, miért vesznek részt a Csemadok egyes tagjai a Magyarországra irányuló propagandairatok szállításában. Egy másik jelentés szerint október 26-án a Csemadok Központi Bizottságát meglátogatta a Csehszlovákiai Lengyelek Szervezete, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy egyeztessenek valamiféle közös lépésről. Megrökönyödésükre azonban „*a Csemadok funkcionáriusai azt mondták nekik, hogy egy hét múlva kiadnak egy folyóiratot az ottani magyaroknak, határozottan elítélik a magyarországi helyzetet, és mindent megtesznek azért, hogy megakadályozzanak bármiféle provokációt. A lengyel vezetők kedvesegetten távoztak.*” Mindezek után nem meglepő, hogy a Csemadok elnöksége 1956. október 30-án hűségnyilatkozatot tett közzé a kommunista párt iránt. Tényként kezelendő, hogy a csehszlovákiai magyar értelmiség szervezett formában, pl. közös, nyilvános tüntetésen, petícióban vagy az ellenállás más eszközeit használva 1956 októbere–decembere között nem lépett föl.

Jellemző, hogy a szlovákiai magyarok az egész országon, sőt az egész térségen eluralkodó általános félelem hangulatában természetes módon saját egzisztenciális feltételeinek megteremtésére ügyeltek: „*Háború lesz és nem lesz mit ennünk*”. Rájuk ugyanúgy kiterjedt az események hatására beinduló felvásárlási láz, és kü-

lönösen a szuezi válság eszkalálódása után nőtt meg a háború, esetleg a polgárháború ill. az azt követő megtorlás veszélye, amit csak fokoztak a korábban elszenvedett sérelmek: „*A magyar forradalom eseményeit jómagam és környezetem még a hallgatás éveiből bennünk maradt traumák hatás alatt éltem meg.*” (Máté László visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 5–6.) A háború akkoriban teljesen reálisnak tűnt. Ezt sugallta a propagandasajtó, és az események efféle hatásos összemosása tetten érhető volt a köztársasági elnök november 3-i rádiónyilatkozatában is, amikor Zápotocký a magyar helyzettel párhuzamosan említette „Izrael Egyiptomellenes agresszióját”. Ez azonban nem jelenti, hogy a felvidéki magyarok ne éreztek volna szimpátiát nemzettestvéreik iránt, vagy ne próbáltak volna esetenként konkrét segítséget nyújtani a forradalom résztvevőinek. A nagy számú ide vonatkozó forrás (nemcsak írásos jelentés, hanem oral history interjú) alapján részösszegzésként két nagyobb terület jelölhető ki, amelyeken a jelek szerint a felvidéki magyarság nagy aktivitást mutatott, mégpedig: a *szimbolikus gesztusok* és az *„apró hőstettek”* terén.

Szimbolikus kiállítások a magyar forradalom mellett

Az 1956-os forradalom határon túli, de szocialista blokkon belüli recepciójára általában is jellemzőek a szimbolikus reakciók, amelyek nyilvánvalóan az érintett országok (főleg Csehszlovákia és Románia) nem demokratikus, ellenőrzött-irányított-zárt belső működésével hozhatók összefüggésbe. 1956 Romániában is jellemzően a szolidaritás jeleit és szimbolikus akciókat, himnuszéneklés, temetőkoszorúzást jelentett. Több példa közül itt néhány gesztusértékű cselekedetet emelünk ki: a párkányi alapiskola, a losonci magyar középiskola, a roznnyói magyar pedagógiai iskola és a pozsonyi magyar tannyelvű pedagógia iskola '56-os akcióit, amelyeken a diákok gyászszalagot (vagy kokárdát) tűztek gallérjukra, az utóbbiak egyenesen 1956. november 7-én a Pozsony centrumában rendezett hivatalos állami felvonulásra időzítették szimpátiatüntetésüket (lásd Vajda 2010), továbbá a kassai főiskola bányamérnöki kara hallgatóinak esetét, akik egyperces néma csenddel adóztak az elesett magyar diákok emlékének. A legtöbb jelentés kihágásnak minősíthető eseményeket rögzít. Így például „államellenes” beszédeket: „*Most teljesen más érzés a magyar nemzethez tartozni... (J.A. tanítónő, Szenc, ügynői jelentés)*”; „*Mit keresnek a szlovákok a határmenti területeken, úgyszólván egyszerűen Magyarországhoz kerül (Szepsi, a személy ellen vizsgálat indult)*”; egy-egy verekedést: „*Egy magyar nemzetségű lakos megtámadta és megverte a SZKP helyi szervezetének elnökét, miközben lázító kijelentéseket kiabált (Rimaszombati járás)*”, ill. „*November 1-jén Ógyallán egy ismeretlen személy megtámadta az Antifasiszta Ellenállók Szövetsége járási titkárát. Miközben pofozta, a büdös szlovákokat szidta [...], és azt mondta neki, 'Te kényszerítettél be a JRD-be, tönkretettél engem'. Magyarul beszélt*”; betelepültek ellen irányuló konfliktusokat és felirato-

kat, pl. „*Kija Totot – visa Madarok*” (*Nagyfödemes, Szenci járás, egy Magyarországról áttelepült házának falára ragasztva*). (Kaplan 2005: 525, 543, 545, 541, 548, 528, 546, 577)

Külön csoportot képeznek az ún. éneklési ügyek, amikor vagy „*horthysta himnuszok*”, vagy „*irredenta énekek*” hangzottak el, jellemző módon kocsmákban: „*J.R. államellenes dolgokat mondott, L.B. horthysta dalokat énekelt (vendéglő Dunaszerdahelyen, vizsgálatban)*”; „*Egykori magyar pártok funkcionáriusai (K.V., C.E.) a kocsmában olyan magyar dalokat énekeltek, amiket azelőtt a régi magyar fasiszták szoktak (Komárom)*”; „*Hat magyar nemzetiségű lakos a kocsmában horthysta himnuszt énekelt (Szenci járás, Jóka község)*”. (Kaplan 2005: 544, 528, 577) Ezek a jelentések forráskritikai problémát vetnek föl, mivel a dunaszerdahelyi Partizán vendéglőben nem valószínű, hogy Ferdinand Čatloš, a fasiszta Szlovák Állam egykori miniszterét éltették volna (Kaplan 2005: 557), ha már valakit, akkor sokkal valószínűbb, hogy Horthyt – az ügynök mégis az előbbi jegyezte föl, teljesen célzottan, amennyiben a felsőbb szervek nyilvánvalóan ezt akarhatták hallani. A szimbolikus gesztusok egyik legszebb példáját Ipolyságról jelentették, ahol „*a molnár felesége egy négy méter hosszú magyar trikolorral ellátott koszorút helyezett a temető bejratához (P.L., Ipolyság)*.” (Kaplan 2005: 535)

A szovjet csapatok „rendteremtése” után a jelentések általános letargiáról kezdtek beszélni a felvidéki magyarok körében. Aktivitásuk megcsappant, pontosabban más formát öltött. Egy helyen valaki „*az ösztömi aktíván nem ért egyet azzal, hogy táviratot küldjenek a CSKP KB-nak, sőt azt mondja, hogy a magyarországi események nem ellenforradalmi puccs, hanem a magyar nép elnyomók elleni felszabadító harca (K.B., magyar nemzetiségű, Léva, vizsgálati fogságban)*”. Novembertől, miután a CSKP Fond solidarity néven ún. gyűjtést szervez a „magyar forradalom javára” (értsd: a Kádár-kormány megsegítésére), esetenként egy-egy renitens eset tűnik föl: a bányáiról híres Handlován „*a magyar nemzetiségű munkatársak nem léptek be a Szolidaritás Alap számára felajánlott vasárnapi műszakba*”. (Kaplan 2005: 545, 469, 577) Forrásközlésében Kaplan fontosnak tartotta megjegyezni, hogy az elutasítók között feltűnően sok volt a magyar nemzetiségű (a nemzetiséget sok jelentés szó szerint feltünteti), amit nem lehet másnak, csak a passzív ellenállás formájának tekinteni.

Az „apró hőstetteket” jócskán túllépő, bátorság és emberieségi szempontból egyaránt óriási értékűnek minősíthető egy pozsonypüspöki illetőségű személy kezdeményezése: „*Pozsonypüspöki, Pozsonyi járás, ebben a faluban E.F. tanítónő gyógyszerek és más dolgok gyűjtését szervezi a magyarországi sebesültek számára*”, a zöldhatáron illegálisan folytatott élelmiszer-szállítás (főleg Közép-Szlovákia térségében), másutt felkelők megvendégelése („*A feleségem emlékszik arra is, hogyan jöttek át a határon a felkelők, akiket aztán itt megvendégeltek, mit pl. Gesztetén*”) (Szanyi József visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 14), továbbá

azoknak a Szenc járásbeli családoknak az esete, akik az iránt érdeklődtek a hatóságoknál, lehet-e elesett forradalmárok árváit örökbe fogadni. (Kaplan 2005: 527, 569)

Az államhatár kérdése

Nem hallgatható el ugyanakkor az a fajta csehszlovák „segítség”, amelynek kivitelezésében magyar nemzetiségűek is segédkeztek, tekintet nélkül arra, kényszerből tették-e vagy azért, mert a Nagy Imre-i forradalommal őszintén nem szimpatizáltak. *„A sovíniszta gyűlölet lángolt a szlovák hadseregben a magyar forradalommal és minden magyarral szemben [...] Ugyanakkor a szlovák politikai vezetés – karöltve a Magyarországról ide menekült Grósz Károly kommunista vezetővel – minden megtett annak érdekében, hogy a Kelet-szlovákiai Gépgyárban felszerelje az ide menekülő – később Pufajkás néven szereplő – elvetemült kommunistákat.”* (Idősebb Kmeczkó Mihály visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 18)

Szlovákia Kommunista Pártjának képviselői, főleg Pavol David, a SZKP központi titkára, és a magyar kommunisták viszonylag gyakori operatív kapcsolatban voltak az erre kirendelt két központban, a közép-szlovákiai Besztercebányán és Kassán. November 4. után a „baráti segítség” főleg élelmet, fegyvert, a későbbiekben pedig államkölcsonnt jelentett. A jelentések kitérnek Kossa István magyar miniszterre, aki 1956. október 30-tól Pozsonyban „várakozott”, és mint a jelentés megjegyzi, novembertől találtak neki „munkát”: vagyis megtették őt a Magyarország felé irányuló kommunista propaganda egyik vezetőjévé. (Kaplan 2005: 453) Valószínűleg Kossa nevével kapcsolatos az Új Szó c. pozsonyi napilap 1956-os tevékenysége.⁹ Az újság 1956. október 28. és december 2. között, nyilvánvalóan a központi pártszervek utasítására, magyarországi terjesztésre szánt rendkívüli különszámokat jelentetett meg, aminek nemcsak írásában, hanem Magyarországra szállításában és terjesztésében is részt vettek felvidéki magyarok, illetve amely különszámokat „katonai repülőgépek igénybevételével szállítottak a csehszlovák-magyar határ különböző pontjaira, ahonnan az aktivisták átjuttatták azokat Magyarországra területére”. (Kiss 2002:144) Számos magyarul tudó pártebert „dobtak át” ún. speciális egység tagjaként „új kommunista pártszervezeteket alapítani”, és „rendszerhű” magyarok minden bizonnyal résztvettek a forradalom napjaiban kém- ill. kémelhárítási tevékenységben Magyarország ill. hazájuk területén, például egy bizonyos Molnár ezredes vezetése alatt.

„Magyar nemzetiségű kommunisták jártak át a határon, hogy Magyarországon agitátorként működjenek, hogy nyomtatványokat, szórólapokat és jelszavakat szállítsanak, amelyeket egy speciális nyomdabizottság készített Pozsonyban. Három vrbovcei funkcionárius október 24. óta minden éjjel nyomtatványokat szállí-

⁹ A témát legújabban feldolgozása Popély: 2016.

tott, a Losonci járásból pedig éjjel-nappal körülbelül 70 magyar kisebbséghez tartozó agitátor járt át a határon. Pozsonyból rövidebb időre magyarországi küldetésbe ment napi rendszerességgel kilenc agitátor [...] Trubka, Bartoš, Ivan, Bažant, Holič, Vavrinec, Florian, Spevák, Dušan fedőnév alatt.” (Kaplan 2005: 463)

A (cseh)szlovák-magyar államhatár külön jelentőséggel bírt a forradalom és szabadságharc napjaiban, s ennek a csehszlovák vezetők is tudatában voltak a párt, a hadsereg politikai osztálya és az állambiztonság szintjén is. A 400 kilométernél is hosszabb közös határszakasz és a „nyugalom” biztosítása a Politikai Bizottság legfontosabb feladata volt, amit azt alátámasztják a visszaemlékezők szavai is: *„Szinte órákon belül megjelent a faluban a katonaság. Kertünkben [...] a határ felé irányított aknavetőket ástak be”* (Kolár Péter visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 16); *„Gyorsan mozgósították a szlovák ejtőernyősöket a kassai, eperjesi és szabinovi helyőrségekben [...] Ezeket a szlovák katonákat egy ‘önkéntes’ hősiességet deklaráló kiáltvány indította útjukra. Aláírásukkal igazolták, hogy önként indulnak harcba a szlovákságot megsemmisíteni akaró magyarok ellen”* (Idősebb Kmeczkó Mihály visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 17-18); *„A fegyveres erők készültségét igazolta az a katonai helikopter, amelyik rögtön az első napokban leszállt Losonc egyik terén, a liget mellett, két iskola között. S egész idő alatt ott volt, amíg a harcok folytak”*. (Szanyi József visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 14) Kaplan szerint az események csúcának tekinthető november eleji napokban 12 540 egyenruhás állomásozott a határövezetben (belőlük 8759 katona), aminek következtében a határ kontrollált módon maradt átjárható. A Politikai Bizottság október 29-án rendelkezett róla (és a parancs végrehajtásának már másnap neki láttak), hogy a hadsereg átad a belügy egységeinek 300 golyószórót, 5500 gépfegyvert, 15 000 puskát és 13,3 millió lőszeret.

A háborús viszonyokra utaló számok több történész szerint is azt bizonyítják, hogy a csehszlovák vezetés kész lett volna fegyveresen beavatkozni. Ez azonban mégsem történt meg, még azokban az esetekben sem – mint pl. október 26-án Mosonmagyaróvár térségében –, ahol a felkelők ellen védekező magyar határőrizeti szervek konkrét segítséget kértek (mintegy két szakasznyi katonát), mivel ezt a csehszlovák parancsnokság határozottan megtiltotta. (Kaplan 2005: 453, 454, 459) A „magán” határforgalom Magyarország irányából nagyon megnehezült. Esztergomból *„Csehszlovákiát sértő kijelentéseket”* kiabáltak át a csonka Mária Valéria híd mögött elterülő Párkányba (Kaplan 2005: 459), lövések is hallatszóttak, sőt át is lőttek. (Pásztó András visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 8) A csehszlovák katonaság sok helyen (pl. Kovácspatak térségében) szabályosan beásta magát: *„Az ősz folyamán katonaságot vezényeltek a határra, beásott tankok vártak támadásra készen. Emlékezetem szerint incidens nem történt.”* (Máté László visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 14) Egyes visszaemlékezők Buda-

pestre látogató családtagjai csak hetek múlva keveredtek haza, más határövezetben lakók pedig arra emlékeznek, miként szöktek át éjjelente csehszlovák területre hátizsákos szovjet kiskatonák élelemért. A jelentésekben nincs nyomuk zöldhatáron Csehszlovákiából Magyarországra tartó civileknek (erre az oral history interjújuk is csak elnagyoltan utalnak, pl. Szanyi József visszaemlékezése: Kmeczkó-kézirat, 9), beszámolnak viszont Csehszlovákiába érkezőkről¹⁰, akik számára külön kihallgató csoportokat állítottak föl; a határon elfogottak egy része ugyanis fogságban találta magát. (Kaplan 2005: 460, 466, 471)

Kaplan adatai szerint a csehszlovák határőrök összesen 1367 papírok nélküli, tehát illegális magyar határátkelőt tartottak számon. Ezek többsége pártfunkcionárius, ávós és egyéb állami ember volt, akiket novemberben visszaengedtek hazájukba. Kisebbségük a vizsgálati fogság után mehetett haza [73 fő], 28 fő pedig előbb börtönbe került illegális határátlépés vádjával, majd november 10. után kitoloncolták őket. Egyes esetekben lövöldözésre és halálestre is sor került: október 25-én „*Aggtelek térségében mintegy húsz főnyi ittás civil megtámadott egy vámházat, levonták a csehszlovák-, és kitűzték a Kossuth-féle zászlót*”. (Kaplan 2005: 459); ugyanazon a napon Kassa környékén lelőttek egy magyart.

A „hivatalos” határforgalom a jelentések alapján lényegében két irányban zajlott. A forradalom következményeként meglehetősen nagy számú határőr és ÁVH-s tiszt jött, gyakran családjával együtt Csehszlovákiába¹¹; erről több jelentés van pl. Medve és Nagymegyer térségéből. (Kaplan 2005: 459, 460-462) Az eseményeket megerősítik korabeli szemtanúk is: „*A csehek üvöltöztek át a határon, a Dunán, hogy: Majd mi rendet csinálunk, átmegyünk hozzátok! Ezt beszélték az emberek. Oda menekült az összes magyar emigráns, az ávós főparancsnok, mind Csehszlovákiába menekültek.*”¹² Számos találkozási pont került sor a két ország kommunista vezetői között, amelyeken jellemző módon kötelezően jelen kellett lenniük a titkosrendőrség tisztjeinek. Összességében tarthatónak látszik az az álláspont, hogy az északi határ „biztosítása” önmagában óriási segítséget jelentett a megszerveződő Kádár-kormánynak. Nem véletlen, hogy a november 15-én Magyarországra utazó, és a Kádár-kormány gyors elismerését demonstráló csehszlovák kormányküldöttség Viliam Širkokýval az élen azt hallhatta, hogy a magyarok megköszönték nemcsak az anyagi segítséget, hanem főleg az „erkölcsit”. (Kaplan 2005: 583-584) Mindezekkel igen éles kontrasztot képeznek azok a személyes

¹⁰ Magyar Ferenc visszaemlékezései megörökítik a Miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műegyetem elsős diákcsoportjának izgalmas történetét, akik éppen a forradalmi napokban tettek autóbuzos körutat Csehszlovákiában. Kmeczkó-kézirat, 8.

¹¹ Johanna Granville szerint leginkább október 23. és november 4. között szöktek az ávósok Csehszlovákiába is, ahonnan november 4. után visszaszivárogtak.

¹² Dénes Zoltán visszaemlékezése, <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere2/Bortontechnikum.htm>. (2012.09.01)

hangú visszaemlékezések, amelyek a felvidéki magyarok igen speciális látószögéről tanúskodnak: „Már a lövöldözések idején – és még után is – jöttek a még szomorúbb hírek: magyarok tízezrei, otthagya otthonukat, menekülve hagyják el az országot. [...] De jó lett volna egy nagyot ordítani: Emberek, magyarok, ne tegyétek! [...] És mi – itt, a határon túl – kihez forduljunk majd?” (Tarics János visszaemlékezése. Kmeckó-kézirat, 12.)

A kommunista Csehszlovákiának 1956 „jól jött”, mivel ürügyül szolgált a társadalom még teljesebb kontrolljához, amit a propaganda hatására a lakosság könnyen, a párthoz hűségesek pedig egyenesen örömmel fogadtak: „A pártkészültséget a funkcionáriusok üdvözölték és helyeselték.” (Kaplan 2005: 445) Mára fordult a történelmi kocka, több cseh meg szlovák történész szomorúan ismeri el Csehszlovákia retrográd, reakciós történelmi szerepét az 1956-os magyar forradalom leverésében. Csehszlovákia viselkedése a magyar események idején „sorsdöntő viselkedés volt, és a mai napig mementóul kellene szolgálnia, minként nem szabad saját szomszédjainkkal szemben viselkednünk” – írja Jirí Ješ cseh történész.¹³ Karel Kaplan pedig ekként értékeli az eseményeket: „A csehszlovák vezetés nagyon rossz szerepet vállalt, amikor a történelem szempontjából reakciós és antidemokratikus tényező szerepét vette magára.” (Kaplan 2005: 587)

Válogatott szakirodalom

Békés, Csaba: Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban. 1956-os Intézet, Budapest, 2007.

Békés, Csaba – Kecskés D. Gusztáv: A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963: tanulmányok, dokumentum és kronológia. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 2006.

Békés, Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1956-os Intézet, Budapest, 2006.

Békés, Csaba: Cold War, détente and the 1956 Hungarian Revolution. Working paper No. 7, International Center for Advanced Studies, New York University, New York, 2002.

Bottoni, Stefano: A várva várt nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015.

Granville, Johanna: Megtorlás Budapesten. Szovjet invázió és normalizáció 1956–1957. Történelmi Szemle, 1997. 2 szám.

---

¹³ Ješ, Jirí: K výročí maďarských událostí roku 1956; Z českého zahraničního časopisu nový Polygon 5/2003.

Ješ, Jiří: K výročí maďarských událostí roku 1956. Z českého zahraničního časopisu nový Polygon 5/2003.

Kiss, József: Kötődések és távlatok. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2002.

Marušiak, Juraj: A csehszlovákiai lengyel kisebbség helyzete és magatartása (1956-192). Fórum Társadalomtudományi Szemle, 8 (2006), 3, 57–85.

Pernes, Jiří: Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti. Z interních hlášení krajských správ ministerstva vnitra. Soudobé dejiny roč. III/1996, č. 4.

Pešek, Jan: Maďarské udalosti roku 1956 a Slovensko. Historický časopis, 1993, č. 4., s. 430-442.

Pešek, Jan – Letz, Robert: Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2004.

Popély, Árpád: The Bratislava Új Szó and the Hungarian Revolution of 1956. In: Vajda, Barnabas et al.: Forms of Political and Media Propaganda in Central Europe, Czecho-Slovakia and Hungary (1938–1968), pp. 73-96. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2016.

Révész Béla: A Belügyminisztérium SZER-képe 1955-ben. Múltunk politikatörténeti folyóirat. 1999/2, XLIV. évf., 170-222.

Simon, Attila: Dokumentumok – 1956 szlovákiai magyar vonatkozású forrásai. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 8 (2006), 3, 145–160.

Szesztay, Ádám: Nemzetiségi törekvések az 1956-os forradalomban. Régió Kisebbségi Szemle, 1994/2, 106–126.

Vajda, Barnabás: Csehszlovákia álláspontja a magyarkérdés ENSZ vitájában 1956–1957-ben. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8 (2006), 3, 33–45.

Vajda, Barnabás: Pillantás a múltba... A pozsonyi magyar pedagógiai iskola 1956-os akciói. In: A Magyar Tannyelvű Alapiskola és Gimnázium Emlékkönyve 1950–2010. Szerk. Morvay Katalin, Kulcsár Mónika, Író Erzsébet. Pozsony, 2010, 107–113.

Váradi Natália

Beregszász és környéke az 1956-es forradalom idején

*„A szülővároshoz a viszonyunk az évekkel mind bensősége-
sebb, bonyolultabb lesz. Az ember lassan elfelejt minden
érzelmességet, s mint minden bensőséges kapcsolatban,
nem erényeit vagy hibáit nézzük annak, aki fontos nekünk,
hanem a tényt, hogy van. S ez, ahogy múlnak az évek, min-
dennél fontosabb. A szülővárosba idővel nem emlékeket jár
halászni az ember, hanem visszakapni egy pillanatra ez
ingó, örökké változó életben és világban a biztonság érze-
tét.” (Márai Sándor: A kassai bombák)*

Fennállásának 953 éve alatt Beregszásznak sokszor kellett szembenéznie a törté-
nelem zivataros eseményeivel. A 20. század viszontagságai a helyi magyarságot
újabb kihívások elé állították. A város, amelyet az anyaországtól elszakított a tri-
anoni döntés, több államhoz is tartozott – Csehszlovákia, Szovjetunió, jelenleg
pedig Ukrajna –, ami rányomta bélyegét a város arculatára és fejlődésének alakulá-
sára.

Tanulmányomban céloim a város és annak környékéhez tartozó, az 1956-os
forradalomhoz kapcsolódó események rövid, vázlatszerű bemutatása, elsősorban
a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban, valamint Ukrajna Állambiztonsági Hi-
vatala ungvári archívumában őrzött dokumentumok tükrében. Az itt őrzött iratok
főleg letartóztatási parancsok, kihallgatási jegyzőkönyvek, fotók, röplapok, sza-
baduló iratok, tárgyi bizonyítékok.

A téma kutatásában sok segítséget nyújtottak a még élő szemtanúk, érintettek
vagy azok hozzátartozóival folytatott beszélgetések.

A második világháború után a határok lezárása, az utazások korlátozása, az
utazáshoz szükséges dokumentumok beszerzésének nehézségei miatt a Szovjet-
unióban rekedt magyar nemzetrészt kapcsolata szinte teljesen megszakadt az anya-
országgal és az anyaországtól elcsatolt más régiókkal is. A hazai és külföldi világ-
ról, eseményeiről a lakosság általában csak a szovjet sajtó alapján tájékozódhatott,
ami viszont a Szovjetunió Kommunista Pártjának szócsöve volt.

Bár az 1956-os forradalom idején a magyarországi eseményekről szóló ripor-
tok – amelyek a szovjet központi és a kárpátaljai sajtóban jelentek meg, vagy a

rádióban hangzottak el – a figyelmet főképpen a magyar kommunisták kivégzésének, a szovjet katonák meggyilkolásának, a párt- és állami intézmények elfoglalásának eseményeire terelték,¹ az anyaországban zajló történések hatására Kárpátalja sokat sanyargatott magyar lakossága azt remélte, hogy elkezdődött a szovjet diktatúra összeomlása.

Október végén szinte minden házban reggeltől estig be volt kapcsolva a rádió. Mindenki feszült figyelemmel kísérte az eseményeket. A hangulat nyomott volt. A régi típusú „Moszkvics”, „ARZ” rádiókészülékek recsegve-ropogva szóltak, a „Szabad Európa”, „Amerika Hangja”, a BBC hírműsorait erősen zavarták. A magyar forradalomról nyilvánosan nem sokan mertek beszélni, mivel a bűncselekménynek, szovjet kommunista rendszerellenesnek számított. Az emberek féltek a megtorlásoktól – hiszen az 1944-es elhurcolások, a „málenkij robot” emléke még mindenkiben elevenen élt – ezért igazi szervezkedésnek minősíthető megmozdulásról, lázadásról, az anyaországihoz hasonló forradalmi cselekvésekről, fellépésekről Kárpátalján nem beszélhetünk.

Ami történt: az 1956-os szabadságharccal egy időben, valamint a forradalmat követő néhány hónapban Kárpátalján kisebb-nagyobb csoportosulások, röplapterjesztő középiskolások, fiatalok fejezték ki szolidaritásukat a magyarországi fiatalokkal és tetteikkel. A helyi lakosság szolidaritási tettei – amellyel kifejezték, hogy ők is elutasítják a kommunista rendszert – meghatározó jellemzői a kárpátaljai reagálásoknak a forradalomra. Bár többnyire teljesen spontán érzelmi megnyilvánulásokról beszélünk, néhány olyan megmozdulásra is sor került, amely figyelemre méltó szervezői munkát igényelt.

Kárpátalján számos röplapterjesztő, szimpatizáns csoport alakult '56 hatására (pl. Gálocson, Munkácson, Ungváron, Nagyszőlősön, Rahón stb.) A beregszászi járásban ilyen volt például a mezőkaszonyi, sárosoroszi, mezővári csoport. Természetesen e csoportok röplapterjesztő tevékenysége hamar lelepleződött, hiszen főként tapasztalatlan fiatalok, iskolások voltak a csoportok tagjai és a besúgóhálózat is nagyon jól működött.² A lakosságot erősebben megfigyelték, mint valaha.

¹ Munkám során áttekintettem a Vörös Zászló, Cservonij Prápor, Právda, Zákárpátszjká Pravda, Szovetszkaja Zákárpátyja, Mology Zákárpátyja, Kárpát Igaz Szó című újságokat, amelyek 1956-ban négy oldalon, de hetente többször is megjelentek, és rendszeresen foglalkoztak a forradalom eseményeivel. Az általam megvizsgált példányokban (1956 végén, valamint 1957 elején) több mint 200 cikk tartalmazott a forradalomról szóló híreket. Tartalmukra címeik is utalhatnak: „Az ellenforradalom vérengzése Magyarországon”; „A magyarországi népellenes kaland megghiúsulása”; „Magyarország dolgozói leszámolnak az ellenséggel”; „A dolgozók helyeslik kormányuk erélyes politikáját”; „A fasiszták állati módon leszámoltak a hazafiakkal”; „Ki vezette a pogromisták csoportjait”; „Az ellenforradalom szálai nyugatra vezetnek” stb.

² Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívuma. Fond 2558., Opisz 1, No. 1247., 3395.sz. ügydarab, valamint 3379.sz. ügydarab.

Az 1956-os forradalom hatására történt kárpátaljai megnyilvánulások kutatását megnehezíti, hogy biztosnak tekinthető forrás általában azokról a tettekről maradt fenn, amelyeknek résztvevői ellen bírósági per indult, vagy amelyekről titkosszolgálati jelentések, illetve állampárti hangulatjelentések készültek. Erről tanúskodnak a merészebbek (vagy talán inkább meggondolatlanabbak?) ellen – néha csak később nyilvánosságra került – vétkeik miatt indított eljárások.

„A beregszászi gyapjúfeldolgozó üzem pártbizottságának vezető tagjai, Honcsárov és Voronov elvtársak elmondták, hogy Borbás A. szovjetellenes hangulatot gerjeszt, szovjetellenes propagandát folytat – jelentette az Ukrán Kommunista Párt Kárpátalja Megyei Tanácsa Információs Osztálya 1956. november 21-én³. Borbás egész idő alatt a kapitalista rendszert dicsőítette, nyíltan helyeselte a magyarországi ellenforradalmárok tevékenységét, s azt tényleges forradalmi cselekményként értékelte. Elégedetlenségét fejezte ki a Szovjetunióval szemben. A szovjet csapatoknak a magyar nép számára nyújtott segítségét összeesküvésnek minősítette. Azt mondta, hogy a szovjet csapatoknak nincs helyük Magyarországon. [...]

Hasonló jellegű tevékenységet és demagóg támadásokat folytat pártunk ellen a kommunista Somogyi M. is. [...] Az Ukrán Kommunista Párt Beregszászi Járási Bizottságának 1957. január 15-ei határozata értelmében a pártgyűléseken elmondott pártellenes, demagóg felszólalásokat, a marxista-leninista teóriáknak a forradalommal és a szocializmussal kapcsolatos nézetei hamis értelmezését, a magyar események idején folytatott passzív hozzáállását a kórház kollektívájának a párt-szervezet tevékenységéhez, és a kórházi munka elhanyagolása miatti súlyos megrovásokat rögzíteni kell Somogyi elvtárs pártkönyvében és fel kell menteni a kórház főorvosi tisztségéből. A járási pártbizottság kötelezte a járási kórház bizottságát a kórház dolgozói körében folytatott ideológiai-politikai és nevelő munka fokozására.

A Karl Marx kolhoz pártbizottságának a kommunistái az SZKP Központi Bizottsága levelének a megbeszélése során egy sor komoly hiányosságot tártak fel a kolhoznál, amelyek kapcsolatba hozhatók a magyarországi eseményekkel. Felhívják a figyelmet arra, hogy a kolhoz elnöke, Juhász Béla elvtárs, aki az SZKP tagja, a magyarországi események idején magát pártonkívülinek nevezte, két hétig nem jelent meg a vezetőségben, és nem végezte el a kolhossal kapcsolatos munkáit, valamint nem jelent meg az Októberi Forradalom tiszteletére szervezett ünnepségen, és számos más visszaélést is elkövetett.

A magyarországi események idején a járás más magyar nemzetiségű kommunistái is helytelen magatartást folytattak. Ilyen volt például a beregszászi borgyár igazgatója, Alekszejev elvtárs, aki az ünnepek ürügyén pánikszerűen utazott el a családjával, nem tájékoztatva erről a párt-szervezet titkárát sem.

---

³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL) ungvári részlege. Fond 1., Opisz 1., 2843. számú ügyszerke.

Kaszony, Papi és Bene falvakban voltak a Szovjetunió ellen fellépő személyek és elhangzottak szovjetellenes demagóg nyilatkozatok is, amelyek a Szovjetunió és a Kommunista Párt ellen irányultak, Beregszász városban pedig mindenféle levelek terjesztése zajlott.”

Az Információs Osztály egy másik – „Beregszász járás helyzetéről a magyarországi eseményekkel kapcsolatban” címet viselő – jelentése⁴ szerint „A magyarországi ellenforradalmárok tetteinek hírére a Beregszászi járásban és Beregszász városában egész sor szovjetellenes megnyilatkozás történt. Ezeknek az embereknek többsége korábbi elítélt és csak a nemrégiben meghirdetett amnesztia révén szabadult a letartóztatásból. Ez év október 28-án a Papi faluban található Lenin Útja kolhoz sofőrje, Gerő Gyula – aki korábban már kétszer volt büntetőjogi felelősségre vonva vandalizmusért – berúgott és megütötte a kolhoz brigadérosát, az SZKP tagját, Buda Gábort, amit azzal indokolt, hogy az olyanok, mint Buda úgymint hamarosan lógni fognak...”

Ez év november 16-án a határ közeli Asztély faluban a 17 éves Sulykó László, a Benei hétosztályos iskola diákja, Holozsi József, valamint a 14 éves Váradi Sándor megpróbált átjutni a határ magyar oldalára. A feltartóztatásukkor azt mondták, hogy az Amerikai Hangja és az ellenforradalmi miskolci rádióállomást hallgatták, ahol azt mondták, hogy a szovjet seregek állítólag meggátolják a magyar nép szabadságát. Ezért ők úgy határoztak, hogy a határon átszökve a lázadók segítségére sietnek. Az említett diákok családtagjai becsületes kolhozisták. Az iskolában folytatandó felvilágosító munkára a párt járási tanácsa küldött egy alkalmazottat. Ő beszélgetést folytatott az iskola tanáraival, valamint az említett tanulók családtagjaival is.”

Számos hasonló forrás található a helyi levéltárakban, amelyeket jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt nem lehet közreadni. Azonban e néhány bemutatott forrásból is látszik, hogy a kárpátaljai magyarság magáénak érezte az 1956-os forradalom célját. Előfordulhattak persze olyan esetek is, amelyekről a hatóságok nem szereztek tudomást, ezért bizonyító erejű forrás nem maradt fenn róluk. Ezekről az eseményekről általában csak a visszaemlékezőkkel készített interjúkból tudunk.

A lakosság a háborútól való félelem vett erőt. Megindult a felvásárlás. „A magyarországi helyzet hatására a járás lakossága, különösen a főutak mentén elhelyezkedő falvak lakói, tömegesen kezdték el a szappan, só, gyufa és más termékek felvásárlását. A megyei pártbizottság segítségének köszönhetően a járás területére megfelelő mennyiségű készletek érkeztek ezekből a termékekből, így a lakosság ellátásában nincsenek fennakadások.”⁵

A félelemre persze minden ok megvolt. Bár október 23-án Beregszászban minden csendes volt, de már másnap nagyobb katonai egységek érkeztek a városba.

⁴ KTÁL, ungvári részlege. Fond 15., Opisz 5., 13. számú ügyszer.

⁵ KTÁL ungvári részlege. Fond 15., Opisz 5., 13. számú ügyszer.

A lakosság számára érthetetlen volt az is, hogy amikor a rádió bejelentette, hogy megkezdődött a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, Beregszászon nem csökkent a Magyarország felé tartó tankok áradata, visszafelé pedig egyetlen tank sem haladt át a városon. Miattuk a forgalom szinte teljesen megbénult.⁶

A beregszászi Macsolai utcán haladnak át a tankok a forradalom leverésére.
A fotót készítette: Balázsi László beregszászi lakos 1956 októberében

Az egyik szemtanú így emlékszik vissza a történetekre: „Éjjel arra ébredtünk, hogy a Muzsalyi úton, ahol ma is lakom, dübörögnek a tankok. Egész éjszaka rettegtünk, orosz kiabálásokat hallottunk. Reggel dörömböltek a kapun, édesapám kiment, néhány orosz katona feljött vizet kértek, inni és borotválkozni. Illetve megkérdezték, hogy hol vannak, mert fogalmuk sincs róla, csak annyit tudtak, hogy át kell menniük egy határon. Az orosz katonák Beregszászban pihentek meg, az utcán ettek. A szomszédok titokban összejöttek esténként megbeszélni a magyar ügyeket. Nyíltan nem mertek beszélni, mert soha nem lehetett tudni ki a jelenlévők közül a besúgó. Nagy Imre beszéde után, a szüleim azt mondták: »kiirtják a magyar nemzetet«. 18 éves voltam, a ruhaipari szakiskolába jártam, de húgommal, Erzsébettel, megfogadtuk, hogy mi is megyünk azokkal az idősebb emberekkel, akik azt beszélték, hogy mindenképpen segítségére kell sietni a magyar testvéreknek. Az iskolában azt fűjték nekünk, magyaroknak, hogy »szvinyi« [disznók], »mágyárszki fásiszti« [magyar fasiszták] és ehhez hasonlókat. Az ellenségeskedés főleg akkor erősödött fel, amikor a halott orosz katonákat szállították hazafelé, amit mi az iskola ablakából néztünk. Az orosz osztyáltársaink elkezdtek kiabálni, hogy itt is elkezdődött a forradalom és még inkább provokálni kezdtek minket, de nekünk azt tanácsolták az idősebbek, hogy »okosan kell viselkedni« és nem reagálni a provokálásra.”⁷

⁶ Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. PoliPrint, Ungvár, 2004. 225.old

⁷ Interjú Paládi Máriával, beregszászi lakos, szemtanú, az interjú készítésének éve 2002.

1956-ban sok kárpátaljai magyar szolgált a szovjet hadseregben, minden 18. életévét betöltött fiatalnak kötelező volt a sorkatonai szolgálat. Így voltak magyar nemzetiségűek azokban a katonai alakulatokban is, melyeket a forradalom leverésére Magyarországra irányítottak. A visszaemlékezőkkel készített interjúkból kiderül, hogy sok katona nem is tudta hova szállítják őket bevetésre – jó példát szolgáltatnak erre a Barna György naplójában olvasottak is –, majd amikor rájöttek, hogy a magyar forradalom vérbefojtására akarják őket felhasználni, voltak köztük olyanok, akik megtagadták a harcot a forradalmárok ellen, dezertáltak, ezért rájuk börtönbüntetést szabtak ki.⁸

A szovjet-magyar határhoz közel fekvő Beregszászban állomásozó ezredet már október 24-én riadóztatták a Magyarországon törtétek miatt. Azonnal elrendelték a hadgyakorlatot. Erre így emlékszik vissza Sztorozsuk András: „1956-ban én a 315-ös gépesített ezred utász századának hadtáp ellátmányozó tiszti beosztását töltöttem be, főtörzsőrmesteri rangban. Az ezred állomáshelye Beregszász volt. Október 25-én egységünk a riadó esetére kijelölt körzetbe vonult teljes felszereléssel és fegyverzettel, ami a Beregszásztól három kilométerre levő Kígyós falu melletti gyakorlótér volt. A lőtéren megkaptuk az eligazítást, amely arról szólt, hogy lázadás tört ki Magyarországon, ezért be kell vonulnunk az országba és elfojtani a lázadást. Az indulás azonnali volt, az ezredünket megerősítették egy páncélozott zászlóaljjal. Körülbelül 24 óra alatt elértük Budapest környékét, ahol néhány órás megálló következett annak céljából, hogy rendezzük sorainkat és felkészítsük az egységeket a Budapestre való bevonulásra. Bevonulás közben egységeink elfoglalták a városból kivezető utakat és a budai oldalon elhelyezték az egység törzsét, ahonnan jól láttuk »Kátyát« (a Gellért hegyen álló Szabadságszobrot). Mivel egységünk az elsők közt vonult be Budapestre, fokozott figyelemre, éberségre, harckészültségre szólítottak fel minket.”⁹

A forradalom idején kényszerből, kemény ráhatással több kárpátaljai magyar az anyaországban tolmácsként, sofőrként, orvosként volt jelen. Az egyik tolmács így emlékszik vissza a forradalom napjaira: „Szörnyű lelki állapotban voltam egész idő alatt, azért mert a forradalmárokkal egyetértettem, együtt éreztem velük, de a szovjet elnyomás oldalán kellett állnom, nekik kellett segítenem, ugyanis a családom élete volt a tét, a legkisebb rossz mozdulatra is kiirtották volna őket. Tolmács, sofőr, adjutáns voltam egy orosz százados mellett, a nevét nem szeretném elárulni. A drohobicsi katonaiskolában tanultam. Nem sokkal a forradalom kitörésének első napjaiban Lemberg mellé küldtek, egy éjszaka pedig Csarodára kellett mennem az említett századossal, majd Székesfehérvárra mentünk, ahol székhelyünk volt. A határon átmenet összehálkoztam az egyik unokatestvéremmel, de nem tudta hová tart és a barátommal Selemba Lacival, aki jelezte, hogy őt

⁸ Dupka György: *'56 és Kárpátalja*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2006. 64–65. old.;

Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. PoliPrint, Ungvár, 2004. 226. old.

⁹ Interjú Sztorozsuk Andrással, beregszászi lakos, 1956-ban katona. 2005.

is tolmácsnak fogják alkalmazni, ő azóta már meghalt. Budapesten nem voltam, csak vidéken. Mindenütt azt hangoztatták, hogy a forradalmárok kegyetlenül irtják a kommunistákat, ezért aztán az orosz tisztek kegyetlen megtorlással fenyegetőztek, akit elkaptak, nem kímélték, kínozták, hogy árulja el, hol bujkálnak a társai, és hol készülnek legközelebb rajtaütni a kommunistákon, és ha azok nem voltak hajlandók beszélni kivégezték őket. Nagyon sokat közülük börtönbe vetettek, s mivel attól tartottak, hogy a magyar börtönök már nem biztonságosak, mert sok katona, rendőr átállt a forradalmárok oldalára, az ungvári börtönbe szállították őket, zárt vagonokban, mint az állatokat, hogy ne is tudják, hogy hová viszik őket. Több ezer embert szállítottak Kárpátaljára, voltak közöttük nők is. A forradalom után hadbíróóságok sorozata következett, ugyanis mint ahogy már említettem rengetegen álltak át a forradalmárok oldalára. Ezen a bíróságon én még mindig tolmács voltam. A bíróság után sok fiatal töltötte meg a szovjet lágereket. Erről nem szeretnék beszélni, csak egy példát szeretnék felhozni. A forradalom alatt egy orosz és egy magyar katona összebarátkozott, a hadműveletek alatt a magyar meghalt az orosz katona karjai között, az orosz katona siratta, ilyen állapotba fogtuk el az orosz katonát és így került többek között ő is börtönbe, hazaárulás vádjával. A forradalom után néhány évvel a családom már átmehetett Magyarországra a rokonokhoz látogatóba, de én nem, mert attól tartottak, hogy elmondok valamit a magyar hatóságoknak, állandó megfigyelés alatt tartottak.¹⁰

Másokat a belső szovjet területekről vezényeltek át. Egy, a forradalom leverésére vezényelt katona, aki a kötelező sorkatonai szolgálatát teljesítette, ekként emlékszik: „1956. október 28-án riadóztattak... Egész éjszaka a kézi fegyvereinket pucoltuk, a tankisták pedig a harckocsikat készítették elő. Bevagoníroztak, de senki sem tudta hova megyünk. A parancsnokom a vonaton megszólított: »Te magyar vagy, ugye?«, »Igen, az vagyok« – feleltem. »Hát viselkedj úgy, ahogy kell!« – mondta. Munkácson egy kis időre megálltunk, kerítettem egy biciklit, hazaszaladtam. A szerelvény aztán Beregszászban állt meg. A szüleim mondták el sírva, hogy Magyarországon forradalom van. [...] Útlevel nélkül léptük át Beregsuránynál a határt. Nyíregyházán azt mondta a parancsnokom, kérdezzem meg valakitől merre van Budapest. Az emberek nem akarták megmondani, az útjelző táblák pedig el voltak forgatva. [...] Kecskeméten be kellett vinni a kapitányt – Galjajevet – a kórházba, mert beteg lett. Visszafelé jövet összefutottunk Barna Gyuszival és Csóri Lacival. Mondtam, hogy meg kéne lógni. Gyuszi azt mondta: »Te, ha mi meglógunk, a két bátyádat, akik Lembergben tanulnak, fogják huzogni, apádat meg kiteszik a munkából. Különben is hasztalan lenne megszöknünk, mert úgymint kiadnának minket, ahogy Lukács Matyit is kiadták.«¹¹

¹⁰ Interjú P. Jánossal, beregszászi lakos, 1956-ban tolmács, sofőr. 2003.

¹¹ Interjú Suba Sándorral, mezővári lakos, 1956-ban katona, tolmács. 2003.

A tájékoztatás hiánya miatt a felvonuló egységek könnyen kerülhettek zavarba. Egy másik visszaemlékező szerint, mivel a katonák nem tudták hova mennek, az utat sem ismerték, az egyik tank eltévedt, más irányba ment és a Borzsa folyóban elmerült. Ugyanezen interjúalany számolt be arról, hogy a tolmácsnak, segítőnek vitt magyar hadkötelesek, tartalékos tisztek hazatértük után általában nem akartak beszélni a témáról, bármennyire is kérdezték őket a hozzátartozóik.¹²

A forradalom leverését követően a Kádár-kormány mindent megtett annak érdekében, hogy Magyarországon újra minden a régi kerékvágásban menjen és ehhez szovjet segítséget is bőven kapott. Dokumentumok bizonyítják, hogy a magyar kormány kérésére szovjet szakemberek és pártfunkcionáriusok érkeztek az országba, akiknek az volt a feladatuk, hogy segítsék a magyarországi hatalmi szerveket.¹³

A „nem anyagi szovjet segítségnyújtáshoz”, azaz a 40–50 fő Magyarországra küldéséről természetesen a helyi lapok nem számoltak be. Emellett sem a központi, sem a helyi újságokban nem jelenhettek meg olyan cikkek, amelyek a kárpátaljai magyarság forradalommal való szimpatizálásának legcsekélyebb jelét sejtethették volna. A lakosság sem Kárpátalján, sem Magyarországon nem szerezhette tudomást azokról az egyéni, vagy csoportos akciókról, amelyek a magyarországi események hatására szerveződtek Kárpátalján.

A 40–50 fő között voltak Beregszászban és annak környékén élő lakosok is, akikkel több oldalas űrlapot töltettek ki, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy megbízható, hithű pártembereket küldenek a „rendrakásra”.¹⁴ Közvetlenül a forradalom után a Szovjetunió vezetése számára az elsődleges szempont a szabadságmozgalom továbbterjedésének megakadályozása volt. A forradalom leverését követően a szovjet hatóságok Kárpátalján sem hagyták abba az „ellenforradalmárok” felkutatása elleni akciósorozatukat. Még évekkel a forradalom után született pártiratokból is számos forrásban találkozhatunk a helyi magyarság reagálását tükröző adatokra.

1958. október 31-én Bubrják J., az UKP beregszászi járási bizottságának titkára a következőket jelentette az UKP Kárpátontúli Területi Bizottsága Pártszervek Osztályának: „Megállapítást nyert az állami titkok, adatok kifecsegése tényeinek egész sora. Így, 1956 végén a Beregszászi járási postairoda nemzetközi telefonvonalak részlegének technikusa, Lődár E. a budapesti főpostán dolgozó gyanús

---

¹² Interjú Veres Lászlóval, beregszászi lakos, szemtanú. 2002.

¹³ Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János (szerk.): *Jelcin-dosszié, Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Századvég Kiadó. 1956-os Intézet, 1993. 145. old.

¹⁴ Interjú Csanádi Györggyel, beregszászi lakos, aki 1956-ban a Vörös Zászló című lap szerkesztője volt. 2004.

személyeknek kifecsegte a szovjet csapatok Beregszászon keresztüli áthaladásról informáló adatokat”.¹⁵

Nem csitult az elégedetlenség sem. Az UKP Kárpátontúli Területi Bizottsága titkárának, Vas I.-nak jelentése szerint „1958. március 17-én a Szovjetunió Legfelső Tanácsába történő választás titkos szavazása után a szavazóláda felnyitása-kor a beregszászi járási Vári községben a következő cédulát találták: „Kommunisták ez az utolsó választásotok! Meg kell halnotok kutyák, és elszámolni tetteitekért. Hadd vezéreljen minket a magyar Isten, mint elnyomottakat, ezt hozzuk mi, Vári község magyarjai, tudtokra. Éljen Nagy Ferenc [valószínűleg Imre], aki kiáll a magyarokért! Éljen örökké!”¹⁶

A forradalmat követően keményen munkára fogták – főleg a propaganda terén – a járási pártfunkcionáriusokat. Ezt bizonyítja a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzött, a forradalommal kapcsolatos dokumentumok jelentős része. Mivel a helyi mozgalmakban főleg diákok vettek részt, a pártszervekben arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar lakosság körében a nevelői munkára, oktatásra kell odafigyelni. És még nagyobb propagandát kell folytatni.¹⁷ Ennek érdekében ellenőrök jártak ki a magyar iskolákba, beültek egy-egy órára – főleg történelemórára – és ellenőrizték a tanárokat, diákokat.

Jevdokimov alezredes, az USZSZK Minisztertanácsa mellett működő UKGB beregszászi járási meghatalmazottja jelentést írt Bubrjaknak, az UKP Beregszászi járási bizottsága titkárának: „Az iskolákban végzett kellő nevelési munka hiányára utalnak a szovjetellenes tevékenységek esetei 1956-ban a Kaszonyi középiskola volt tanulóiról. Járásunk tanári karában jelentős számban található olyan tanítók, akik pap-, kulák-, vagy kereskedőcsaládból származnak, valamint a kicsapongások miatt korábban elítélt egyének családjából valók, vagy akik a magyar megszállók tetteitársai voltak”¹⁸

„Javítani kell az ideológiai munkán, főleg a beregszászi járásban, mivel ez egy nemzetiségi járás. Ellenállást kell tanúsítani a „burzsoá nacionalizmussal” szemben, amely különösen megmutatkozott az 1956-os magyar események periódusában” – követeli Jevdokimov Sz., a KGB megbízottja a XII. beregszászi járási pártkonferencián.¹⁹

A beregszászi járás lakosságának körében végzendő nevelőmunka erősítése érdekében a területi központból a járásba irányítottak 6 „lektort”, akik előadásokat tartottak az embereknek. Ezek, valamint a járási pártbizottság tagjai október végén és november elején, a beregszászi járásban 26 előadást és 72 beszámolót tartottak.

¹⁵ KTÁL beregszászi részlege. Fond 15., 7. lajstrom, 36. számú ügydarab, N. 333, Beregszász I./82.sz.

¹⁶ KTÁL beregszászi részlege. Fond 15., 7. lajstrom, 36. számú ügydarab.

¹⁷ KTÁL ungvári részlege: Fond 1., Opisz 1., 2816. számú ügydarab.

¹⁸ KTÁL, beregszászi részlege. Fond 15., 7. lajstrom 36.számú ügydarab.

¹⁹ KTÁL, beregszászi részlege. Fond 15., 5. lajstrom, 28.számú ügydarab.

Ezen kívül mintegy 100 előadást tartottak a falusi „lektorok” is. November 4-én a járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakossággal azzal a céllal, hogy megmagyarázzák a lakosoknak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programbejelentését.²⁰

Az UKP járási bizottsága tárgyalt minden pártszervezet titkárával, hogy azok jobban figyeljenek oda a politikai munka megerősítésére, a rend, fegyelem, bizalom növelésére és a kolhozvagyon védelmére.

Az UKP Beregszászi Járási bizottsága vezetősége 1957. február 19-i ülésének jegyzőkönyve szerint nemcsak az iskolákban kell aktívabb propagandát, szovjet-nevelést folytatni, hanem a társadalom más szféráiban, mint például az egészségügyi dolgozók körében, vagy az egyháznál is.²¹

A letartóztatásokat követően a „politizáló” csoportok tagjai ellen a fő vád: „ellenforradalmiság”, „rendszerellenesség”, „fegyverrejtegetés”, amiért több év börtönbüntetés járt. De járhatott ez plakát, ill. röplap készítéséért is, amint ezt a következő – az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nevében 1958. január 21-én a Kárpátaljai Megyei Bíróságon lefolytatott perben hozott – ítélet igazolhatja.²²

„Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István az 1956-os magyarországi ellenforradalom eseményeinek idején a Magyarországról sugárzott rádióadások és a szomszédos magyarországi Barabás település lázadói követeléseinek a hatására együttérzést tanúsítottak a magyarországi ellenforradalmárokkal és ellenségesen viszonyultak a szovjethatalomhoz, amit még inkább fokozott az a tény is, hogy Ormosék édesapját 1948-ban a magyar elnyomókkal való együttműködés miatt a szovjet hatalom letartóztatta.

A szovjethatalommal szembeni ellenséges viszony, és a magyar ellenforradalmárokkal vállalt szolidaritás kifejezésére 1956. november 2-án Ormosék lakásán, Szécsi Sándor kezdeményezésére, közösen szovjetellenes röpiratot készítettek, amelyben a nemzeti érzelemre számítva, a kárpátaljai magyarságot a szovjet hatalommal szembeni harcra, Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolására és a magyarországi lázadók megsegítésére szólították fel. A röplapot az állítólagosan létező Kárpátaljai Magyar Forradalmi szövetség nevében írták alá.

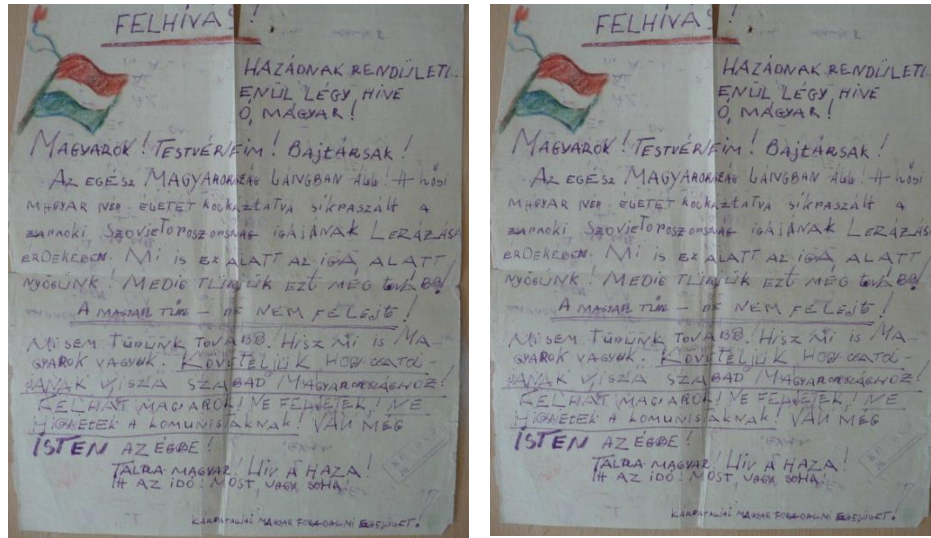
A röplap szövegét Ormos Mária egy iskolai füzetből vett lapra írta, és azért, hogy ujjlenyomatvétel alapján ne tudják majd beazonosítani a szerzőt, a kezére kesztyűt húzott. Ezt követően Szécsi Sándor színes ceruzával egy piros-fehér-zöld magyar nemzeti zászlót rajzolt a lapra. 1956. november 2-án este 21 óra körül Ormos István az elkészült röplapot kifüggesztette a beregszászi járási Kaszony település központjában.

²⁰ KTÁL, beregszászi részlege. Fond 15., 15. lajstrom, 13.számú ügydarab.

²¹ KTÁL, beregszászi részlege. Fond 15., 5. lajstrom 36.számú ügydarab.

²² Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívuma. Fond 2558., Opisz 1., No. 1248. és 3395.számú ügydarab.

Röplapok

A vádlottak az előzetes vizsgálatok és a bírósági eljárás során is bűnösnek vallották magukat a szovjetellenes röplap elkészítésében, illetve kifüggesztésében.

Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István a Szovjetunió Büntető Törvénykönyve 54-10. cikkelye II. rész és az 54-11. cikkelye értelmében bűnös a bűncselekmény elkövetésében és a Szovjetunió Büntető Törvénykönyve 54-2. cikkelye alapján a szabadságvesztést javító-munkatáborban letöltendő munkavégzésben határozza meg. Szécsi Sándor büntetését a 29. cikkely a, b pontja értelmében 5 év szabadságvesztésben, három év jogfosztásban és személyi vagyona elkobzásában állapítja meg. Ormos Mária és Ormos István büntetését a Szovjetunió Büntető Törvénykönyve 29. cikkely a, b pontja értelmében 4 év szabadságvesztésben, két év jogfosztásban és a személyi vagyonuk elkobzásában állapítja meg.

Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István köteles megfizetni a bírósági eljárás költségét, fejenként 107 rubelt, illetve az igénybe vett jogi konzultációk díját: Szécsi S. 300 rubel, Ormos M. és Ormos I. J. pedig fejenként 250 rubel összegben. – Szécsi S., Ormos M. és Ormos I. J. büntetése letöltésének kezdete 1957. november 2.”

A jelenlegi tények szerint a kárpátaljai 1956-os eseményeknek szinte kizárólag a magyar kisebbség megmozdulásaira korlátozódtak. Annak ellenére, hogy a kárpátaljai események többsége szimbolikus szolidaritásvállalás, az eddigi levéltári dokumentumok feldolgozása alapján elmondható, hogy összesen 46 fő ellen zajlott bírósági eljárás, 18 főt ítéltek el, akik összesen 24 évet töltöttek börtönben, 8 főt kizártak az egyetemről és 1 fő kihallgatás közben elhunyt. Többen a magyar

forradalom ürügyén, a kárpátaljai magyarság megfélemlítése céljából a megtorlási kampány áldozatává váltak.

A szovjet és a magyar hatóságok közötti levelezésből kitűnik, hogy a magyar forradalmárokat megvádolták azzal, hogy Kárpátalját szeretnék visszacsatolni az anyaországhoz. Sztarovojtov ezredes 1956. október 31-én a következőket jelentette: „A reakciós erők a továbbiakban jelentősen kibővítették követeléseiket, amelyeket nagyjából a következőkben lehet összefoglalni: Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz.”²³

Kárpátalján a szovjethatalom mégsem reagált általános magyarellenes hisztériakeltéssel a forradalomra, valószínűleg azért, mert a hatóságok tartottak egy esetleges összmagyar megmozdulástól, a magyarellenes hisztériakeltés esetleges sikertelenségétől, illetve visszajára fordulásától.

A Kárpátalján történekről Magyarországon a rendszerváltásig szinte semmit nem lehetett tudni, ezért azok nem befolyásolhatták az anyaországi eseményeket. Ennek ellenére azonban részét képezik az ötvenhatos drámának, hiszen az '56-os eseményekhez kapcsolódóan került rájuk sor. A kárpátaljai magyarok megnyilvánulásai azt jelezték, hogy az elszakított magyarság 1956-ot saját sorsaként élte meg. Sokan úgy érezték, hogy nemcsak joguk, de kötelességük is állást foglalni az anyaországban történekekkel kapcsolatban, és segítséget nyújtani.

A kárpátaljai eseményeknek – amelyek teljes körű feltárásáról ma még nem beszélhetünk – legalább két szempontból értékelhető a történelmi jelentősége. Először is részét képezik 1956 történetének és így a magyar történelemnek is, ugyanakkor részét képezik Kárpátalja történetének és kisebbségpolitikájának is.

Felhasznált irodalom

Levéltári források:

Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívuma. Fond 2558., Opisz 1., No. 1247., 1248., 3379., 3395.sz. ügydarab.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege. Fond 15., 5. lajstrom, 28.sz. ügydarab.; 7. lajstrom 36.sz. ügydarab. 15. lajstrom, 13.sz. ügydarab.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár ungvári részlege. Fond 1., Opisz 1., 2816., 2843. sz. ügydarab. Fond 15., Opisz 5., 13. sz. ügydarab.

Szakirodalom:

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004.

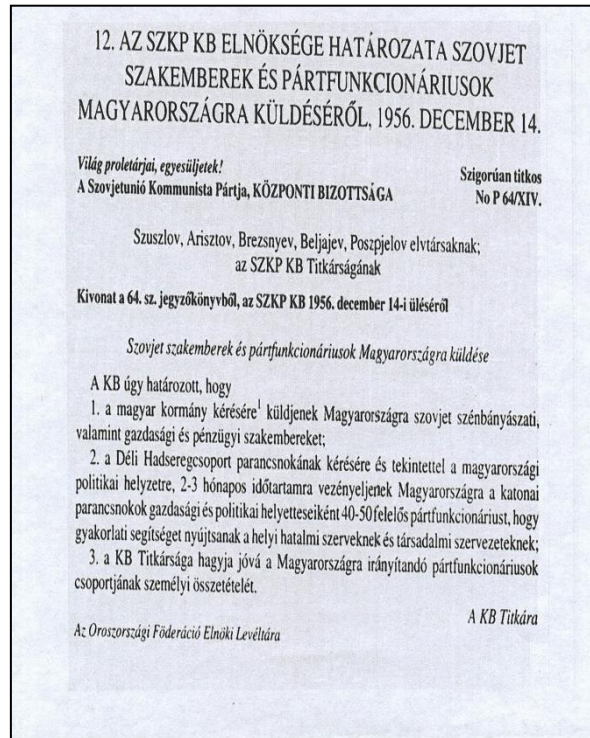
Dupka György: '56 és Kárpátalja, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2006.

Gubcsi Lajos: Üzenet a végekről II. – Kárpátalja. GL-4 Kft., Budapest, 2004.

Jelcin Dosszié. Szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Századvég Kiadó. 1956-os Intézet, 1993.

---

²³ Jelcin-dosszié, i.m. 77–78. old.

Az SZKP elnökségének határozata 1956. december 14-én

Tófalvi Zoltán

„Hazaárulási perek” Romániában

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése ürügyén az erdélyi magyarság ellen indított retorzió „hermeneutikája”

A „hazaárulási perek” néven ismert és a kollektív emlékezetben is ekként aposztrofált, elsősorban erdélyi magyarok elleni bűnvádi eljárások és koncepciók peres során 102 személyt ítétek el. A nagyszámú és rendkívül súlyos ítéletek – a négy „hazaárulási perben” tizenhárom személyt ítétek halálra és tizenkettőt kivégeztek, huszonegy személyt életfogytiglani kényszermunkával, hatvanhat személyt pedig négy és huszonöt év közötti börtönbüntetéssel sújtottak – szerves részét képezték az 1956-os magyar forradalomhoz kapcsolódó, és annak ürügyén 1956. október 24-én kezdődött és 1966-ig tartó megtorlási hullámnak.

A retorzió hangsúlyozott magyarellenessége akkor válik nyilvánvalóvá, ha összehasonlítjuk a Ion Antonescu marsall, „konduktor” nevével fémjelzett 1946. évi „Nagy Hazaárulási Per” adataival, amelynek során 24 vádlottat állítottak a bukaresti népbíróság elé. A Szoboszlai-perben 57 ártatlan vádlottat citáltak a hadbíróóság elé, ugyancsak hazaárulás vádjával! Antonescut és társait a béke és emberiség elleni háborús bűntettel, tömeggyilkosságokkal, a román gazdaságnak a náci németek javára történő kiszolgáltatásával, Romániának a szovjetellenes háborúba való belépésével, az ország gazdasági tönkretételével vádolták, illetve több száz ezer román katona haláláért tették felelőssé. A per során külön kiemelték a vádlottak szerepét a romániai zsidóság elleni pogromok megszervezésében, lebonyolításában: a marsall diktatúrája idején került sor a jászvásári és ogyesszai zsidóellenes tömegmészárlásra, 310000 zsidónak a lakóhelyéről való elűzésére, a Dnyeszteren túli területekre való deportálásukra, ahol nagy részük elpusztult. Becslések szerint Ion Antonescu 280000–380000 zsidó haláláért felelős! A 24 vádlottból ebben a perben is 13 személyt ítétek halálra, közülük hatot távollétükben. I. Mihály román király végül három halálra ítélt büntetését életfogytiglani kényszermunkára változtatta, a halálos ítéletet így csak négy személyen hajtották végre.¹ Az ő háborús, emberiség elleni bűntetteiket össze sem lehet hasonlítani az

---

¹ Cincă, Marcel Dumitru : *Procesul mareșalului Antonescu (Documente I-III)*, (Antonescu marsall pere. Dokumentumok I-III. kötet). Bukarest 1996–1998; Ioana, Craiă: *Procesul lui Ion Antonescu* (Ion Antonescu pere). Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1995.

1956-os magyar forradalom leverése után futószalagon gyártott, főleg erdélyi magyarok ellen irányuló „hazaárulási perekkel”! Az utóbbiak vádlottjai semmilyen erőszakos cselekményt nem követtek el, bűnük az volt, hogy elméleti szinten, különböző tervek formájában vetették fel az „erdélyi kérdés”-t, keresték a megoldásokat.² A Szoboszlai Aladár nevéhez kapcsolódó per tíz halálra ítéltjét 1958. szeptember 1-jén, az érmihályfalvi csoport két halálra ítéltjét pedig 1958. december 2-án lőtték agyon.

A magyar forradalom iránti szimpátia, annak eszméivel való azonosulás, a különböző szervezkedési kísérletek felfedezése, felgöngyölítése kapóra jött és kiváló ürügyet jelentett a belső ellenzék likvidálásához, akár fizikai megsemmisítéséhez is. Ilyen volt a Bolyai Tudományegyetemen a forradalom napjaiban kialakult hangulat, amely a budapesti, szegedi, debreceni egyetemeken jól ismert lelkesedéshez vezetett. Erről a Csíkszeredában élő Nagy Benedek (a „Bolyai” Tudományegyetem első csoportjának perében öt év börtönbüntetéssel sújtották), Páll Lajos korondi festő-költő (a „Bolyai” harmadik csoportjának perében hat évre ítélték) és Szilágyi Árpád leveléből értesülhetünk.

Nagy Benedek, későbbi történelemtanár, majd az RMDSZ parlamenti képviselője 1956. október 23-án, kedden este fél nyolckor azt írta a szüleinek: „Olyan emberekkel beszéltem, akik tegnap még Debrecenben, ill. Pesten voltak. Írtó a hangulat. Le se lehet írni. Mennyiben tetszenek tudni róla? Hogy tudjam, mit írjak. A Bolyai diáksága »forrong«, csak nem kezdhetjük tunya testvéreink előtt, mert ránk sütik a bélyeget. Történelmi időköt élünk, és nagy események(et) érünk meg a közeljövőben. Bolyai – Teológia – Agronómia stb. egy fronton dolgozunk. Röhej: Bányai [László, a „Bolyai” Egyetem rektora – T. Z.] elutazott az USA-ba, hogy „tanulmányozza” az amerikai választásokat, hogy mennyiben demokratikusak.

Megindultak a szabad vitakörök, történészek vezetünk, élcsapat, és lassan hátsó irányítói leszünk az egyetemek magyar ifjúságának. A Jordáky (Lajos) vezette szabad vitaköröknek maholnap az Aula sem lesz elég nagy, mert nemcsak a „bolyaisták” vesznek részt rajta.”

Páll Lajos 1956. október 26-án azt írta Nyilka Róbert marosvásárhelyi festőművésznek:³ „A magyarországi és lengyelországi események hatására itt nagy dolgok történnek. Biztos hallottál már az egyetemi autonómiáról, erről van szó itt, ezt szeretnénk elérni. Itt megkezdődött a szervezkedés – természetesen titokban. Arról lenne szó, hogy a vásárhelyi diákságnak is kellene csatlakoznia hozzánk.

² A szerzőnek az „erdélyi kérdésről” írt tanulmányát folyóiratunk valamelyik következő számában kívánjuk közzélni – a szerkesztők.

³ A Stefano Bottoni által szerkesztett kötetben (*Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság 1956–1959.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.) a levél címzettjeként tévesen Nikos Roberto-t tüntették fel. E sorok írójának sikerült megfejtetnie, hogy a címzett valójában: Nyilka Róbert festőművész.

Ezért kérek, beszéljess el néhány orvosis barátoddal, kezdetben csak ilyenekről, hogy például mit jelent az egyetemi autonómia, hogy az orosz nyelv tanulása és a marxizmus oktatása legyen fakultatív, egyszóval többen kellene ismerjék ezeket a dolgokat. És ne feledd, mindez a fejlődés érdekében történik.”⁴ A kommunista román igazságszolgáltatás elfogultságát egyértelműen bizonyítja: Páll Lajos az idézett levelet, ami bizonyítékként szolgált az ellene emelt vádban, nem küldte el Nyilka Róbertnek! Visszaemlékezése szerint egyik román festőművész-hallgató kollégája találta meg, ő juttatta el a Szekuritáéhoz.

Szilágyi Árpád, a Bolyai Tudományegyetem IV. éves földrajz-geológia szakos hallgatója levelét 1956. október 27-én a Budapesten megjelenő *Irodalmi Újság* szerkesztőségének címezte, és – a levéltitok szentségében naivan bízva – részletesen beszámolt a Bolyai Egyetemen kialakult lelkes hangulatról, a diákok nagy részének a forradalom melletti elkötelezettségéről. „Nagy érdeklődéssel követtük és követjük a magyarországi eseményeket, s örömmel fejezzük ki az iránt, hogy Magyarországon egy olyan egészséges politikai és gazdasági eszme került előtérbe, amely lehetővé teszi Magyarország gazdasági helyzetének megjavítását és politikai viszonyainak megerősítését.” Szilágyi 1956. november 1-jén a karon néma felállást kezdeményezett a forradalom halottainak emlékére. Mára egyértelműen bebizonyosodott: a román állambiztonsági szervek nagy részét letartóztatta azoknak, akik hivatalos előfizetői voltak az *Irodalmi Újságnak*. Így került a Szekuritáé célkeresztjébe két temesvári származású diák: Koczka György és Vastag Lajos. Az előbbit három, az utóbbit a „Bolyai” harmadik csoportjának perében nyolc év börtönbüntetésre ítélték.

1956. november 1-jén a Házsongárdi temetőben a magyar forradalom áldozataiért tartott halottak napi megemlékezéskor a diákok – az egyetem vezetőségének felkérésére, és Dávid Gyula tanársegéd, ösztöndíjas aspiráns vezetésével – kitakarították, rendbe rakták az írók és neves személyiségek sírjait. A bolyais diákok Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Dsida Jenő, Kriza János, Reményik Sándor sírjára virágot helyeztek, azokon gyertyát gyújtottak. Bartis Ferenc magyar szakos hallgató, költő egy alkalmi versét szavalta el. Őt és Dávid Gyulát, mint a megemlékezés főszervezőjét, egyaránt hét év börtönbüntetésre ítélték. A hallgatók megfigyelését, követését Gruia Manea szekus őrnagy vezényelte le. Bartis Ferencnek hencegve dicsekedett: „Ott voltunk közöttetek! Ha valamit csináltatok volna, ott, helyben kinyírtunk volna!” Maneát utóbb visszaélései miatt kirakták a Szekuritátétól, egy lottó-ügynökségnél dolgozott. Mivel nagy összeget sikkasztott, közbüntényesként több év börtönbüntetésre ítélték.⁵

⁴ A Szekuritáé Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára (a továbbiakban ACNSAS) Fond Informativ, dosszié szám: 3008, 5-8. fólió.

⁵ Doina Jela: *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste* (Fekete lexikon. A kommunista megtorlás eszközei.) Humanitas Kiadó, Bukarest, 2001, 133–134.

A leglátványosabb per fővádlottja, Szoboszlai Aladár plébános politikai tartalmú írásai miatt került a vádlottak padjára. Az 1955. novemberi genfi konferencia hatásában reménykedve, hitte, hogy a hidegháború után enyhülés következik, hogy Közép- és Délkelet-Európában – a szovjet blokkban is – változásokra kerül sor. Ebben a hitében dolgozta ki a Keresztény Dolgozók Pártjának a keresztény ideológián, a politikai pluralizmuson alapuló, néhány kitételében ma is alkalmazható programját (az első romániai kísérlet a többpártrendszer megteremtésére!), és a magyar-román konföderációt szorgalmazó – amelyhez később Ausztria is csatlakozna – *Confederatio* című tervezetét. Pártprogramját az angol Munkáspárt mintájára alakította ki, de elképzeléseiben befolyásolták a 19. század végétől kiadott pápai enciklikák, valamint az *Actio Catholica* mozgalom alapelvei is.⁶ Szoboszlait vádlott-társainak egy része naiv álmodozónak, mások kalandornak tartották, aki tönkretette 56 ember, és azok családjainak az életét. Valójában a kommunista diktatúra béklyóiból a kitörési lehetőségeket kereste. Nem megreformálni akart, hanem a rendszert teljesen megváltoztatni. Arra kereste a választ: milyennek kellene lennie a társadalomnak, az államnak, hogy a polgárok számára elfogadható legyen, hogyan lehetne a regnáló politikai hatalmat megdönteni, s végezetül: hogyan lehetne a román-magyar kérdésben mindkét fél számára elfogadható megoldást találni? 1958. szeptember 1-jén, 33 évesen, krisztusi korban végezték ki.

A román lakosság – a hatalom apparátusaiban különböző tisztségeket betöltők kivételével – együtt érzett a magyar forradalmárokkal. A Szoboszlai-perben Fîntînaru Alexandru aradi ügyvédet azért ítélték halálra és végezték ki, mert román nyelvre fordította Szoboszlai pártprogramját és konföderációs tervezetét. Teodor Mărgineanu tüzér-hadnagy a magyar forradalom eszméi hatására alakulatánál fegyveres lázadást készített elő: az volt a terve, hogy tankokkal, felfegyverzett alakulatokkal kitörnek a laktanyából, majd kiszabadítják a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat, az ő segítségükkel lángba borítják az egész országot. A Szekuritáté besúgók révén értesült a lázadási kísérletről, Mărgineanu hadnagyot és társait hazaárulás vádjával állították hadbíróság elé, halálra ítélték, és 1957. június 27-én kivégezték.⁷ E sorok írójának kutatásai szerint 81 román anyanyelvű egyetemi hallgatót, tanárt, gimnazistát ítélték börtönbüntetésre csupán azért, mert teljes mértékben együtt éreztek a magyar forradalommal. Romániában a karhatalommal való nyílt összecsapásra 1956. októberében (30-án és 31-én) csak Temesváron került sor: a döntő többségben román anyanyelvű műegyetemi hallgatók követeléseiket tizenkét pontban fogalmazták meg. Az első pont: a szovjet csapatok azonnal távozzanak az országból! A megmozdulást követően mintegy 2500 diákot tartóztattak le.

⁶ Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. I. A Szoboszlai-csoport*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 68.

⁷ ACNSAS, Fond documentar, Dosar nr. 53., II. kötet, 67. oldal.

1956 a magyar-román kapcsolattörténetben is kivételes pillanat volt.

A magyar forradalommal való együttérzés szerény megnyilvánulásai azonban végül féktelen megtorláshoz vezettek. Jól illeszkedett ez a kommunista rendszer korábbi politikájához, itt is sor került néhány pártvezető megsemmisítésére. Fóris István pártfőtitkárt 1945-ben agyonverték, Lucrețiu Pătrașcanu igazságügyi minisztert 1954-ben kivégezték. Őket az RKP KB plenáris ülésén 1968. április 28-án rehabilitálták, nagyjából ekkor került sor a törvénytelen ségek számbavételére is. Egy 1967. évi belügyminisztériumi összesítés szerint politikai okokból 1954 és 1967. december 31-e között összesen 32840 személyt tartóztattak le, ezek közül 1956 és 1962 között, tehát hat év alatt 24629 személyt. A Szekuritáté szervei 1957 és 1959 között 430 „ellenforradalmi szervezetet” lepleztek le, göngyölítettek fel.⁸ A retorzió 1958-ban és 1959-ben tetőzött. 1958. július 1-je és augusztus 8-a között politikai okokból 1103 személyt tartóztattak le, az éves „csúcso” 1959 jelentette, 8910 letartóztatással.⁹ A belügyminisztériumi összesítés szerint csak Nagyvárad Tartományban 26 felforgató szervezetet lepleztek le, Sztálin Tartományban (Brassó központú tartomány – T. Z.) 48 ellenséges agitációra került sor, 59-en voltak ellenforradalmi szervezet tagjai. Országos szinten hat hazaárulást lepleztek le, 356 személy „ellenforradalmi szervezet” tagja, 506-an ellenséges agitációt folytattak, 55 társadalmi rend elleni szervezkedést lepleztek le, 49-en tiltott határátlépést kíséreltek meg. Politikai okokból 1955 és 1958 között 24 személyt végeztek ki, a büntetések – a börtönön kívül is – igen sokoldalúak lehettek: internálás a különböző munkatáborokba, megsemmisítő munkatelepekre, kényszerlakhely kijelölése.¹⁰ 1968-ban a Constantin Stoica vezérőrnagy, az Állambiztonsági Tanács akkori alelnöke által szignált összegzés is elismerte, hogy „a belügyi szervek által végrehajtott letartóztatások jelentős része indokolatlan volt”.¹¹

A három év börtönbüntetésre ítélt, nemrég elhunyt Koczka György visszaemlékezése szerint a legkegyetlenebb vallató tiszték egyike Gruia Manea, a Házsongárdi megemlékezők megfigyelője volt. Az egyik kihallgatáson – mivel az ausztráliai Melbourne-ben éppen akkor zajlottak az olimpiai játékok – beszámolt arról, hogy milyen eredmények születtek az olimpián: „Többek között azt is említette, hogy a vízipóló-mérkőzés döntőjén az orosz és a magyar válogatott összeverekedett. Persze ezt annak bizonyítékeként mondta, hogy mi, magyarok, milyen rohadt alakok vagyunk, hogy a nagy Szovjetunió csapatával is kikezdünk. Hiába magyaráztam neki, hogy én romániai magyar vagyok, és hogy azokhoz nem sok közöm

⁸ Ugyanott.

⁹ Floarea Bălan, Ion Bălan (Giurgiu): 1968 – momentul adevărului sau mistificare. In: *Analele Sighet 9*. București, Fundația Academia Civică, 2000, 655. p. I. melléklet.

¹⁰ ACNSAS Fond Documentar, Dosar nr. 53, II. kötet, 4-6., 67.

¹¹ Floarea Bălan, Ion Bălan (Giurgiu): 1968 – momentul adevărului sau mistificare. (1968 – az igazság pillanata vagy misztifikáció.) *Analele Sighet 9*. Fundația Academia Civică, 2000, 655.p. I. melléklet.

van, nem hitte el.”¹²

A rendkívül súlyos ítéletek mindegyike a bukaresti, kolozsvári és jászvásári hadbíróóság számlájára írható. Futószalagon hozták az életfogytiglani és halálos ítéleteket. A „magyar” vonatkozású, a magyar vádlottak elleni perekben a mellényszabóból gyors talpalással „hadbíróvá” előléptetett Macskási Pál őrnagy, majd ezredes „jeleskedett”. A visszaemlékezések szerint 85 politikai fogolyra mondta ki a halálos ítéletet. A halálos ítéletekről, kivégzésekről végül mégsem rendelkezünk pontos adatokkal. 1958-ban például 34 halálos ítéletet soroltak fel, de a tényleges adat ennél jóval magasabb. Ezt bizonyítja, hogy 1958-ból 27 nevet említenek, de a Szoboszlai-per tíz kivégzettje közül csak három név szerepel, az érmihályfalvi csoportból kivégzett Sass Kálmán lelkészt és Hollós Istvánt meg sem említik.¹³

A túlélők visszaemlékezése szerint a politikai foglyok számára fenntartott börtönökben az életkörülmények a szovjet gulágokon megtapasztalt állapotoknál is rosszabbak voltak. Ez ellen csak a szamosújvári rabok lázadtak fel 1958. július 14-én, a francia forradalom napján. Ennek a börtönlázadásnak aktív résztvevője, szenvedő alanya volt a korábbi kolozsvári diák Szilágyi Árpád. Ő már gimnazista korában, 1952-ben is szembekerült a hatalommal, amikor szülőfalujában, Gyergyószárhegyen az erőszakos kollektivizálás ellen plakátokat írt és ragasztott ki. 1956-os tevékenysége miatt 1957 februárjában tartóztatták le, előbb hazaárulás vádjával 20 év börtönre ítélték, később a „Fekete Kéz” nevű szervezetben való részvételéért a Kolozsvári Katonai Törvényszék – a korábbi büntetés „megfejeleként” – 22 év börtönbüntetéssel sújtotta. 1964. július 27-én szabadult, 1989-ben politikai menedékjogot kapott az Amerikai Egyesült Államokban. Ott írta meg és angol nyelven publikálta a *The Victime – Az áldozat* - című visszaemlékezését. 2003-ban visszatelepedett Csíkszeredába.

Visszaemlékezése alapján rekonstruálható az 1958. július 13-i szamosújvári börtönlázadás. A lázadás oka: az örök brutális bánásmódja, a mind elviselhetetlenebbé váló börtönviszonyok. A kiváltó ok az volt, hogy az egyik cellában – ahová száz rabot zsúfoltak be – befalazták a vécét, s helyette csebreket raktak be. Az emberi ürülék elviselhetetlen szaga, a levegőtlenység ingerlékennyé tette a rabokat. A fellázadt rabok ledobálták az ablakokra szerelt faredőnyöket, a börtön tízezer foglya artikulátlan üvöltésbe tört ki. Tizenegy óra körül megszólalt a börtön szirénája, de hangját a rabok túlharsogták. Olaj volt a tűzre, hogy adott pillanatban az udvaron megjelent Goiciu Petre szekus ezredes, hírhedt verőlegény, a börtön

¹² P. Sebők Anna: *Kolozsvári perek 1956*. A Hamvas Intézet kiadása, Budapest, 2001, 140. oldal.

¹³ Az *1956-os forradalom és a romániai magyarság...* i.m. 39.

parancsnoka.¹⁴ A tízezer rab egyszerre üvöltötte: „Le Goiciuval! Le a gyilkossal!” A börtönparancsnok Kolozsvárról erősítést kért. Állig felfegyverzett belügyis alakulatok körbe vették a börtönt, majd megkezdték a leszámolást. A folyosókon gépfegyvereket helyeztek el, majd a teljesen védtelen rabok közé lövettek. A halottak, sebesültek számáról soha nem készült semmilyen nyilvántartás. A géppuskázás után felrántották a cellák ajtaját, akit állva találtak, azt elvitték. Az alig 160 centiméter magas Szilágyi Árpádot agyba-főbe verték, s amikor elájult, a csizmával rúgták. Amikor magához tért, 250–300 véresre vert rab feküdt körülötte a cementen. A rabok személyi adatainak felvétele után azzal fenyegettek, hogy Szibériába deportálják őket. A börtönlázadás után még elviselhetetlenebbé váltak a börtönviszonyok, mindennaposá váltak az ok nélküli verések, a magánzárkába zárások.

Bár látszólag a letartóztatás, a nyomozás, a kihallgatások idején nem érvényesült az „etnikai” elv, a „rendszer ellen szervezkedő elemeket” előre meghatározott klisék, sablonok szerint csoportosították: román vasgárdisták, magyar nacionalisták-irredenták, cionisták, történelmi pártok tagjai, imperialista ügynökök. A letartóztatások, ítéletek etnikai irányultságát bizonyíthatja, hogy a Szekuritáté a magyarok által lakott régiókban sokkal „aktívabb” volt, mint a román többségű vidékeken. A Magyar Autonóm Tartományban 1956 és 1965 között összesen 826 személyt állítottak hadbíróóság elé. Közülük 620 magyar volt – az elítéltek 75,1 százaléka, 184 román – 22,5 százalék, 18 német – 2,1 százalék, 2 zsidó és 2 cigány – 0,2 százalék. 1956-ban 71 román anyanyelvűt és 28 magyart tartóztattak le. Ez azzal magyarázható, hogy az 1956. november 3-tól 1957 februárjáig letartóztatott Ioan Faliboga moldvai születésű, Marosvásárhelyen élő katonatiszt, majd tanító által vezetett Nemzeti Felszabadító Bizottság (Comitetul de Eliberare Natională – CEN) 70 tagja közül mindössze ketten voltak magyarok: Frunda Károly és Miholcsa Gyula mérnök.¹⁵

A Ioan Faliboga vezette csoport részben a Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsának munkatársaiból, részben a Román Államvasutak hivatalnokaiból – többségükben egykori katonatisztekéből – állt. „Patria 7” néven titkos szervezetet hoztak létre, amelynek célja – a szervezet vezetője ellen megfogalmazott vádemelési határozat szerint – „az RNK népi demokratikus rendszerének erőszakos megdöntése”, „amikor majd akcióba lépnek az államhatalom megkaparintásáért, az első elfoglalandó célpontok a Néptanácsok, a Posta és más állami intézmények

¹⁴ Az egykori politikai elítéltek visszaemlékezése szerint a Szamosújvárra érkező transzportokat azzal fogadta: „Borítékban fogtok innen szabadulni: a családokkal majd közöljük, hogy megdöglötetek!” Doina Jela: i.m. 130–131.; Paul Goma: *Gherla*; Augustin Neamtu: *Viata dupa gratii si obloane*.

¹⁵ Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2006, 39. oldal.

legyenek”. Vádpont volt ellenforradalmi kiáltvány kidolgozása a magyar forradalom idején, amelyet az akcióba lépés alkalmával kellett volna terjeszteni, intézkedések, hogy a magyar lakosság körében az ellenforradalmár elemekkel vegyék fel a kapcsolatot, „Katonai Bizottság” létrehozása volt katonatisztekkel, tájékoztatás a lakosság hangulatáról, „Politikai Bizottság” létrehozása, amely gondoskodott volna a felforgató szervezet tagjainak és az „ellenforradalmi anyagoknak” a szállításáról, terjesztéséről.¹⁶ A Stefano Bottoni által publikált, a Belügyminisztérium Magyar Autonóm Tartományi parancsnokának, Kovács Mihály alezredesnek az állambiztonsági szervek tevékenységéről készített 1957. április 28-i jelentéséből az is kiderül, Ioan Falibogának „egy független, svájci mintájú központi igazgatással rendelkező, szabad Erdély megteremtése” is a céljai között szerepelt.¹⁷

A Szoboszlai- és a Faliboga-csoport tervei között sok a hasonlóság, az ítéletek nagyságrendjénél azonban óriásiak a különbségek: az előbbinél a végső tárgyaláson tíz halálos ítéletet mondtak ki, azokat végre is hajtották, a második csoport perében Ioan Falibogát és két társát előbb halálra ítélték, majd az Államtanács az ítéletet életfogytiglani kényszermunkára változtatta. Frunda Károlyt a Btk. 209. szakasza 3. pontja alapján az ország kormányzási formájának erőszakos megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételért, azaz hazaárulás vádjával 18 év fegyházbüntetésre, Miholcsa Gyula építkezési tervezőmérnököt, ugyanazzal a váddal, a Btk. 209. szakasza 4. pontja alapján 10 év börtönbüntetésre ítélték.

A Szoboszlai csoport vádlottjait ennél kisebb vádak alapján ítélték halálra. A két ítélet közötti különbség ismételen igazolja azt a korábbi megállapítást, miszerint az 1956-os erdélyi magyar szervezkedések résztvevői ellen a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-a és 28-a közötti romániai látogatása után hozták a rendkívül szigorú, köztük a halálos ítéleteket. „Országjáró körútja” során a küldöttség 1958. február 25-én reggel – a február 24-ei Jászvásáron és Roman városában tett látogatás után (egy különvonat hálókocsijában utaztak) – Marosvásárhelyre érkezett, ahol a küldöttséget a vasútállomáson hatalmas tömeg fogadta. Ez – összegezi a delegáció látogatásának tanulságait Makfalvi (Vincze) Gábor – nem csak az „igen alapos szervező és mozgósító munkának” volt köszönhető, hanem annak is, hogy „ez volt az első (és utolsó) eset, hogy ilyen magas rangú magyarországi vendégek érkeztek a székely fővárosba”.¹⁸

¹⁶ Vádemelési határozat Ioan Faliboga ellen. Marosvásárhely, 1957. február 9. – Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (a továbbiakban: ANDJM), fond: Procuratura Militara Tg.Mures, dosar 314/1957, f. 36-38. Géppel írt román nyelvű dokumentum. Magyar fordítását közli *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság...* im, 203-204.

¹⁷ *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság...* i.m. 242–252.

¹⁸ Makfalvi Gábor: A Kádár János vezette magyar párt- és kormánydelegáció 1958-as romániai látogatása. In: *Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok II.* (Szerkesztette: Pál-Antal Sándor, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001, 367.

A magyar küldöttség fogadásán jelenlévő marosvásárhelyiek visszaemlékezése szerint azért gyűlt össze olyan hatalmas tömeg, mert tizenkét év után végre magyar zászlót – még ha kisméretűt is – szorongathattak a kezükben.

A Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. februári romániai látogatása – Makfalvi (Vincze) Gábor Keleti Ferenc bukaresti nagykövet információira hivatkozik – nagy csalódást keltett a romániai magyarság körében. Kádár marosvásárhelyi pohárköszöntője egyenesen sértette a meghívott magyar kádereket, amikor kijelentette: „Itt laknak magyar származásúak is”, a „nacionalizmus mélyen él az emberek gondolkodásában”.¹⁹ A kijelentés sértő jellege az 1956. évi népszámlálás adatainak ismeretében válik nyilvánvalóvá. Marosvásárhelynek 1956-ban 65194 lakosa volt. Közülük 50174-en vallották anyanyelvüknek a magyart, 14135-en a románt. A nemzetiség szerinti megoszlás: 48077 magyar, 14623 román.²⁰

Kádár János 1958. február 26-án a bukaresti nagygyűlésen hiába próbálta megnyugtatni román hallgatóságát, kijelentvén: „a Magyar Népköztársaságnak nincs egyetlen országgal szemben sem területi, sem más igénye”, a látogatás kudarcra nyilvánvaló volt. A román fél nagyon ügyes taktikával, a „magyar elvtársak” állandó, már-már a teljes kimerültséghez vezető utaztatásával elérte, hogy – Vincze Gábor találó megfogalmazásában – „semmiféle konkrét megállapodásra nem került sor!” A román fél még a látszatát is elkerülte annak, hogy kormányközi tárgyalásokról lenne szó. A román külügyminisztérium egyáltalán nem vett részt a tárgyalásokon, az ilyenkor szokásos diplomáciai szabályokat felrúgva, a román fogadó-küldöttségből hiányzott a budapesti román nagykövet. Keleti Ferenc bukaresti nagykövet arról is tájékoztatta az MSZMP PB-t, hogy „az itt élő magyarság véleménye megoszlik a határok sérthetlenségével kapcsolatban tett kijelentésről (...) több helyről hallani, hogy az említett kijelentés csalódást keltett”.²¹

A Gheorghiu-Dej fémjelezte „nemzeti vonal” a látogatás után tovább erősödött, a magyarellenes nacionalizmus újabb lendületet kapott: 1959-ben felszámolták a romániai magyar értelmiségképzés legfontosabb központját, a „Bolyai” Tudományegyetemet. Magyarországon „az ötvenes években (sem) beszélhetünk önálló, nemzeti külpolitikáról. Moszkva budapesti helytartói habozás nélkül bármikor feláldozták a szomszédos országokban élő magyar kisebbséget – cserébe azért, hogy a szovjethatalom által elvárt „jószomszédi viszony” ne sérüljön.”²²

Az 1965-ben elhunyt Gheorghiu-Dej követő Nicolae Ceuasescu diktátor pártfőtitkár a nemzetközi közvéleményt arról próbálta meggyőzni, hogy 1964 után –

¹⁹ Makfalvi Gábor: *im*, 368. oldal.

²⁰ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. kötet. *Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850-1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998, 302.

²¹ Makfalvi Gábor: *im*, 369.

²² *Uo.* 370.

amikor amerikai nyomásra Romániában elengedték a büntetés le nem töltött részét (ez volt a hírhedt „grațiere”) – nincsenek politikai foglyok, közben a börtönök tele voltak politikai elítéltekkel. Romániában soha nem volt amnesztia, közkegyelem.

A Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkészhez kapcsolódó politikai per meghurcoltjaival kapcsolatosan nincsenek pontos adataink. A beidézett és kihallgatott tanúk száma alapján itt is mintegy száz személy letartóztatásával kell számolnunk. Ha egyáltalán rangsort lehet felállítani a politikai perek hierarchiájában, akkor kijelenthetjük: ez volt a legkegyetlenebb, legkevesebb túlélőt „produkáló” politikai perek egyike. Bár a harmincegy vádlott közül egyik sem beszélt román nyelven, ez az egyetlen per, amelyben még véletlenül sincs magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyv annak ellenére, hogy a vallatásra, kihallgatásra Nagyváradon került sor, és az állambiztonsági tisztek egy része is magyar anyanyelvű volt. Wohl Zoltán nagyváradai szekus őrnagy 1958. december 2-án önként jelentkezett Sass Kálmán és Hollós István szamosújvári kivégzésére, mert látni akarta, hogyan verődnek, hogyan múlnak ki. Szadista kéjjel vallatta, kínoztta a letartóztatottakat.

Amikor a kutatást 1990 elején végre elkezdhettem, több száz interjú, beszélgetés után rá kellett jönnöm: a túlélők egyik napról a másikra drámaivá vált sorsuk legfontosabb időszakára, a vizsgálati fogság, a vallatás, a kihallgatás, szembesítés eseményeire emlékeznek a legkevésbé. A letartóztatás, a rabszállítás, a börtönnel való első szembesülés iszonyatos sokkját még megőrizte az emlékezet, utána pedig az idegrendszer azzal védekezett, hogy a memóriából „törölte” a kellemetlen élményeket. A kivételek egyike Varga László, aki a budapesti Püski Kiadónál 1998-ban megjelent *A fegyencélet fintorai. Románia 1956 után* címet viselő kötetében, mintegy csokorba szedte a börtönben eltöltött hét esztendő, fanyar humorral átszőtt emlékeit. Amikor Uțiu Francisc vallató tiszt unta a kihallgatást, arra kérte Varga Lászlót: meséljen a budapesti forradalomról! Varga László teljes átélésével minden bizonnyal élete egyik legjobb „alakítását” nyújtotta.

Amikor az ítéletet kihirdették, a politikai foglyok életében – a letölthetetlenek tartott börtönévek száma, a nyomasztó kilátástalanság, reményvesztés, egyhangúság ellenére – viszonylag csendesebb időszak következett. Ezzel magyarázható, hogy a visszaemlékezések zöme valamelyik börtönt, a Duna-delta poklait, az örökös éhezés emlékeit idézi.

A „hazaárulási perek” túlélői közül a legjobb memóriával Balaskó Vilmost áldotta meg a Gondviselő. Emlékiratában, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület gondozásában, e sorok írójának előszavával 2001-ben megjelent *Élet a föld alatt* című kötetében nemcsak a smaszerek, cellabeli tárgyak, a monoton és ehetetlen „menü” „fogásainak” felsorolását, rabtársainak teljes névsorát közli, hanem *A 37-es cella vázlatja, a püspökök cellája* című alfejezetben – név szerint felsorolva a rabokat – arra is visszaemlékszik, hogy az egyházi méltóságok a három emelet melyik priccsén aludtak. Balaskó Vilmos emlékirata az egyetlen olyan dokumentum, amelyből hitelesen megismerhetjük a romániai siralomházakat. E

visszaemlékezésnek nincs párja sem a magyar, sem a román, sem a német nyelvű börtön-irodalomban. Értékét növeli, hogy 1983-ban – teljes megvakulása előtt, ami a börtönben elszenvedett kínzások miatt következett be – négy vastos füzetben vetette papírra a börtönemlékeit. Pontosan tudta: ha véletlenül házkutatást tartanak nála – amire „minden esélye megvolt” –, végrehajtják az alapfokon kiszabott halálos ítéletet, amelyet nemzetközi hírnevű szobrászművész bátyja, Balaskó Nándor közbenjárására változtattak életfogytiglani kényszermunkára.

Amikor a Szoboszlai-per 57 vádlottja közül 10 személyt 1958. május 30-án halálra és teljes személyi vagyonuk elkobzására ítélték, a fellebbezési procedúra után az alapfokon hozott halálos ítéletet a Román Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma helyben hagyta. Ezt követően a Katonai Kollégium a tíz halálra ítélt ügyében formálisan fellebbezési kérelemmel fordult az ország akkori törvényhozó szervéhez, a Nagy Nemzetgyűléshez, ahol akkor 44 magyar anyanyelvű képviselő ült. Ők azonban „bólogató Jánosként” minden előterjesztést gondolkodás nélkül megszavaztak. A Nagy Nemzetgyűlés elnöksége a halálbüntetés megváltoztatására irányuló kéréseket egyhangú döntéssel visszautasította. A tíz halálra ítéltet – ahogyan azt a kivégzési jegyzőkönyvek bizonyítják – 1958. szeptember 1-én, éjszaka 23 és 24 óra között a Szekuritáté temesvári börtönében kivégezték. Mégpedig úgy, hogy az emberi méltóság legutolsó lehetőségétől is megfosztották őket: nem nézhettek szembe a hóhéraikkal! A szemüket be kötötték, arccal a fal felé, háttal állították a kivégző osztagnak, majd agyonlőtték őket.

A Szoboszlai-perben 15 év börtönbüntetésre ítélt báró Bánffy István megőrizte az egyik legkegyetlenebb hadbíró, Macskási Pál halálakor a kolozsvári *Igazság* című napilapban megjelent gyászjelentést, amely a „drága jó férj, édesapa, szomszéd, jó barát” emlékét volt hivatott megőrizni. A minden nehézségen felülkerekedő arisztokrata a gyászjelentés oldalára odairta: „hamarabb is meghalhattál volna!” P. Ferencz Béla-Ervin Ferenc-rendi szerzetes a börtönből való szabadulása után megkereste Macskási Pál nyugalmazott ezredes sírját a Házsongárdi temetőben – minden „nagy embert” Erdély Pantheonjában helyeznek örök nyugalomra –, és „megköszönte az életfogytiglani kényszermunkát, a mérhetetlen szenvedést, megbocsájtott neki, majd imádkozott üldözőjéért”.

Az áldozatok azonban nem feltétlenül részesülhettek hasonló kegyeletben. Románia ma az egyetlen olyan európai ország, ahol a hozzátartozók közel hatvan év után sem tudják, hol pihennek kivégzett szeretteik földi maradványai. A kivégzett Tamás Imre csíksomlyói tanító két lánya és fia minden halottak napján arra a véres, cafatokra tépett nagykabátra borult le, amelyet a börtönből hihetetlen cinizmussal visszaadtak. Az volt a kivégzett édesapjuk sírja.

Abban a reményben publikálom a *Debreceni Szemlében* e tanulmányomat, hogy az egyetemes magyar kollektív emlékezet számon tartja majd az erdélyi magyarság 1956 és 1966 közötti súlyos véráldozatát, az utókor – nemcsak a magyar

forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján! – fejet hajt azok előtt, akik „naivnak, irreálisnak” bizonyult terveik miatt váltak áldozattá. Tizenkét elítélt ezért az álomért a legdrágábbal, az életével, a „szerencsésebb” kilencven egykori politikai fogoly pedig sok-sok évi börtönbüntetéssel fizetett.

Molnár Tibor

Az 1956-os forradalom eseményei a vajdasági magyar nyelvű sajtóban¹

Az 1956-os magyarországi forradalom megdöbbenést keltett a világban. Európa szívében – a hidegháború közepette – egy nép megpróbálta kezébe venni sorsának irányítását: felkelt bel- és külföldi elnyomói ellen, hogy kivívja szabadságát és nemzeti függetlenségét. A szuezi válság mellett világszerte a magyarországi hírek foglalták el a lapok címlapjait. Az események nagy izgalmat keltek a határon túli magyarság körében: attól függően azonban, hogy melyik utódállamban éltek, a híreket különböző tálalásban kapták, különböző információkhoz juthattak. A Jugoszláviában élő magyarságnak volt – az ország különleges helyzetéből eredően – talán legjobb rálátása a magyarországi eseményekre a többi „népi demokratikus” államban élőkkel szemben. Ez elsősorban a vajdasági magyar nyelvű sajtó érdeme volt.

A vajdasági magyar nyelvű sajtó az 1950-es években

A tájékoztatás valamennyi társadalmi rendszerben fontos szerepet töltött és tölt be, mivel hatással van az emberek gondolkodásmódjának formálására. Az aktuális hatalom ezúton igyekszik megnyerni elképzelései számára a tömegeket, úgy magyarázni az egyes eseményeket, ahogy az érdekeinek legjobban megfelel.

Az 50-es években egyre nagyobb teret hódított a rádió: az éteren keresztül jutottak el a hallgatókhoz leggyorsabban a hírek, és már kezdett szárba szökkenni az új médium, a televízió is. A sajtó, a napi- és hetilapok azonban még mindig megkerülhetetlenek voltak.

A II. világháborút követően Jugoszlávia a szocializmus útjára lépett, megkezdte az új társadalmi rendszer felépítését. A hatalom e tevékenységnek rendelt alá mindent, és ez alól a tájékoztatás sem képezhetett kivételt. Ezt úgy érték el, hogy a régi lapok helyett újakat alapítottak. Az új lapok szerkesztői és újságírói a szocialista társadalmi rendszer szellemében, a Párt által megszabott és ellenőrizett módon készítették az újságokat. Ez természetesen elkerülhetlenné tette a mindenkori cenzúrát is.

---

¹ Cikkünk a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának VII. Levéltári Napján 2006. október 19-én elhangzott előadás. Közléséhez a szerző hozzájárult, amit ezúton is köszönünk neki.

A Vajdaságban megjelenő magyar nyelvű hetilapok, és az egyetlen napilap is az említett célokat szolgálta. Az 50-es évek közepén a Vajdaságban három magyar nyelvű hetilap jelent meg:

- a *7 Nap*, a Szocialista Szövetség hetilapja; szerkesztőségének székhelye Szabadkán volt;
- az *Ifjúság*, a Népi Ifjúság Tartományi Vezetőségének hetilapja; szerkesztőségének székhelye Újvidéken volt;
- a *Dolgozók*, a Vajdasági Tartományi Szakszervezeti Tanács hetilapja; szerkesztőségének székhelye Újvidéken volt.

Egyetlen magyar nyelvű, „országos” napilapként az újvidéki *Magyar Szó* jelent meg, hivatalosan a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének magyar nyelvű napilapjaként.

A jugoszláv lapok előnye a népi demokráciákban megjelenő lapokkal szemben az volt, hogy nagyobb számú hírforrással rendelkeztek. A hazai hírforrások (TANJUG,² JUGOPRESS) mellett felhasználták a szocialista országok távirati irodái (MTI, PAP, CSTK, TASZSZ)³ és a nyugati hírügynökségek (Reuters, AFP)⁴ által közölt híreket is. A jugoszláv lapoknak az 1956-os forradalom napjaiban magyar nemzetiségű vagy magyarul jól beszélő saját tudósítójuk is volt Magyarországon. A magyarországi események bemutatásában előszeretettel közölték – mivel az újvidéki szerkesztőknek nem voltak e téren nyelvi nehézségeik – a budapesti rádió híradásaiban elhangzott híreket is. Ugyanez vonatkozik a magyarországi lapokra is: hírközlő eszközeink felhasználták a *Szabad Nép*, a *Szabad Ifjúság*, a *Népszabadság* egyes cikkeit.

A hetilapok megjelenésük dinamikájából kifolyólag egy-egy hét teljes híryanagát közölték általában hírmagyarzatok alakjában. Ebből kifolyólag az 56-os események követésére – ahol a helyzet sokszor percről percre változott – kevésbé voltak alkalmasak. Kivételt talán a szabadkai *7 Nap* képez, melynek a forradalom során kiküldött tudósítója tartózkodott Magyarországon, de ezek az írások is egy-két hetes időszakot átfogó tudósítások.

A magyarországi 56-os történések vajdasági sajtóvisszhangjának követésére a *Magyar Szó* napilapot értékeltük a legmegfelelőbbnek, habár az egyes események bekövetkezése és a rájuk vonatkozó tudósításnak a lapban való megjelenése egy-két, ritkábban – ha az újságíró akadályozva volt – akár három napot is késleltetett. Ezeket az újsághíreket olvasva, a történelmi tények ismeretében megtudhatjuk, milyen információkat hagyott meg a jugoszláv cenzúra a magyar napilap olvasóinak.

² Telegrafška agencija nove Jugoslavije (jugoszláv hírügynökség).

³ Magyar Távirati Iroda, lengyel, csehszlovák, szovjet hírügynökség.

⁴ Brit és francia hírügynökség.

Első hírek a forradalomról

A Jugoszláviában vendégeskedő magyar állami és pártküldöttség 1956. október 22-én fejezte be látogatását. Az egyhetes látogatás során a magyar delegáció – melynek Gerő Ernő, Kádár János és Hegedűs András is tagjai voltak – beutazta Jugoszlávia több tagköztársaságát, jugoszláv állami és pártvezetőkkel folytatott tárgyalásokat, többek között Titóval is. A tárgyalások mindkét fél számára fontosak voltak a kétoldalú kapcsolatok rendezése végett, Magyarország számára pedig külön azért is, mert a pártvezetés a jugoszláv mintát kívánta felhasználni az ekkor már szemlélatomást zsákutcába jutott magyarországi társadalmi viszonyok orvoslására. Az újvidéki *Magyar Szó* a magyar delegáció látogatásáról és tárgyalásairól részletesen beszámolt, október 25-ig Magyarországgal kapcsolatosan más hírt nem is közöltek.

A „hírzárlatot” – ami feltehetően annak következtében állt be, hogy a jugoszláv politikai vezetést is váratlanul érték az október 23-án kezdődő magyarországi események – a *Magyar Szó* 1956. október 25-ei *Nagy Imre miniszterelnök felhívása a rend helyreállítására* című cikke törte meg.⁵ A cikk a beérkezett hírugynökségi jelentések, valamint a budapesti rádió híradásai alapján részletesen beszámol az október 23-ai és 24-ei eseményekről: közlik Gerő Ernő október 23-ai, és Nagy Imre október 24-ei rádióbeszédét is.

A szovjet csapatok segítségét kérték cím alatt a budapesti rádió jelentésére hivatkozva közlik, hogy a szovjet csapatok fegyveresen is beavatkoztak a felkelés elfojtásába: „... a Varsói Szerződés értelmében segítségért folyamodtak a szovjet csapatokhoz. A szovjet alakulatok a kérésnek eleget téve részt vesznek a rend helyreállításában...”⁵ A jugoszláv kormány első hivatalos hírmagyarázatát október 27-én közölte a *Magyar Szó*: Branko Drašković külügyi sajtószóvivő nyilatkozott a magyarországi helyzettel kapcsolatban. Nyilatkozatából kitűnik, hogy a jugoszláv vezetés helyeselte a magyar kormány lépéseit: „... az, amit a mai vezetőség szükségesnek tart megtenni, a széles néprétegek követelésének vonalán mozog.” A szovjet csapatok beavatkozásával kapcsolatosan a következőket nyilatkozta: „Ha idejében számoltak volna a tragikus budapesti eseményekhez vezető okokkal, akkor – meggyőződésünk szerint – ezekre az eseményekre nem került volna sor.”

A *Magyar Szó* ugyanezen a napon közölte azt a hírt, mely szerint október 25-én az újpesti Egyesült Izzóban megalakult az „első munkástanács”.

Az október 28-ai szám már nyugodtabb hangvétellű. Megalakult az új magyar kormány című cikkében a budapesti rádió híradására hivatkozva jelenti, hogy megalakult a Nagy Imre vezette kormány. A harcok csillapodásáról is hírt ad, de figyelmeztet, hogy ez nem jelenti az összecsapások befejezését, hiszen még min-

---

⁵ A *Magyar Szó* (a továbbiakban MSz) 1956-ban a XIII. évfolyamában járt. 1956-ban az október 25-i szám az évben a 292. volt.

dig tartanak a szovjet csapatok hadműveletei. Hírül adja, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt jelezte a Magyar Vöröskeresztnek: több ország segélyt ajánlott fel az országnak.

Közben megkezdődtek a nemzetközi diplomáciai manőverek is. Erről ad hírt az ENSZ székhelyéről – New Yorkból – az APF által közölt *Az USA, Anglia és Franciaország a Biztonsági Tanács elé terjeszti a magyarországi eseményeket* című cikk, amelynek zárómondata: „... a három nagyhatalom figyelmeztet a külföldi haderő magyarországi akciójával előidézett helyzetre és a magyar nép jogának elfojtására”.⁶ Jellemző, hogy a jugoszláv sajtó – és a *Magyar Szó* is – következetesen végigkövette külföldi hírügynökségek és saját tudósítója útján az ENSZ-ben Magyarországról folytatott vitát, és tudósított is róla.

Érdekességként közlik az Olasz Kommunista Párt véleményét a Magyarországon kialakult helyzetről.⁷ Minthogy a nyugat-európai kommunista pártok erős szovjet befolyás alatt álltak, a cikk szerint a szovjet beavatkozásra az olasz kommunisták úgy tekintettek, hogy arra a magyar nép és a szocializmus érdekében került sor.

A lap október 29-én megjelent *Új kormánynyilatkozat a magyarországi eseményekről* című tudósítása Nagy Imre 1956. október 28-án délután a rádió által közvetített nyilatkozatát közli. Ennek legfontosabb mozzanataként a szovjet csapatok Budapestről történő kivonásáról kötött egyezmény megszületését emeli ki: „... A magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatok azonnal megkezdik a kivonulásukat Budapestről, s az új karhatalom megalakulásával egyidejűleg elhagyják a város területét. A magyar kormánytárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet haderő visszavonásáról a magyar-szovjet barátság szellemében, a szocialista országok közötti egyenjogúság és nemzeti függetlenség alapján.” Bejelenti az ÁVH megszüntetését is. Az 1956. október 30-ai *Magyar Szó* címlapján Tito jugoszláv pártfőtitkárnak az MDP¹⁴ Elnökségéhez intézett levele dominál, melyet a lap *Csodálattal adózunk mindazoknak, akik ma Magyarországon a tragikus harcot az újjászületés korszakává teszik* címmel közöl. A levélben Tito az előállt helyzetért Rákosit és Gerőt teszi felelőssé. Felszólít a vérontás beszüntetésére, és arra inti a magyar kommunistákat, hogy őrizzék meg a szocializmus vívmányait. Támogatásáról biztosítja Kádár János és Nagy Imre politikáját.

Ennek némileg ellentmond az ENSZ székhelyéről beérkezett jelentés, amely szerint Jugoszlávia tartózkodott a szavazástól a Biztonsági Tanács azon ülésén, amelyen a magyarországi helyzet megvitatásának napirendre tűzéséről döntöttek, mert „... a magyar kormánynak időt kell adni a béke helyreállítására...”.⁸

⁶ MSz 1956. okt. 29.

⁷ MSz 1956. okt. 27.

⁸ MSz 1956. okt. 29.

Az MTI jelentése szerint a szovjet csapatok megkezdték a kivonulást, a lap pedig varsói forrásokra hivatkozva jelzi, hogy „... Gerő Ernő hívta meg a szovjet csapatokat, hogy lépjenek közbe, amikor kitört a felkelés.”

Ezen a napon híreket közölnek a nemzetőrség alakulásáról és a külföldi segélyek Magyarországra érkezéséről. Érdekességként áttekintést adnak a moszkvai lapok írásából, melyek szerint „... ellenforradalmi puccsra került sor...”, de közli a Szabad Népek a Pravda cikkére adott válaszát is.

Október 31-én *A koalíciós pártok együttműködésére alapozzák a kormányzást* címen a lap közli Nagy Imre október 30-i rádióbeszédét, amelyben bejelenti az egypártrendszer megszűnését és az új, koalíciós nemzeti kormány megalakulását.

Az 1956. november 1-jétől 4-ig tartó időszakban a *Magyar Szó* tudósított a Magyarországon zajló eseményekről: az MSZDP⁹ megalakulásáról, Mindszenty József hercegprímás kiszabadulásáról. Ebből az időszakból a legértékesebb tudósításokat a lap Budapesten tartózkodó újságírója, Apró Mátyás küldte.

A Magyar Szó tudósítójának jelentései 1956. október 25. és november 4. között

Az október 26-ai szám már saját tudósítója, Apró Mátyás október 25-i keltezésű telefonjelentését közli. Az újságíró október 25-én lépte át a jugoszláv-magyar határt azzal a szándékkal, hogy Budapestre utazik. Ekkor azonban csupán Soroksárig jutott el, ahonnan visszafordították. Közben azonban sikerült olyan emberekkel beszélnie, akik szemtanúi voltak a budapesti harcoknak, és nyilatkozni tudtak az ott kialakult helyzetről. Szeged és Budapest között személyesen látta a főváros irányába vonuló szovjet harckocsikat. Hogy lapját tudósítani tudja, Aprónak vissza kellett térnie Horgosra, mivel Magyarországon nem működött a külföldre irányuló telefon-összeköttetés.

A lap 26-ai számában tájékoztat Gerő Ernő leváltásáról, és közli Kádár János rádióbeszédét, melyben az „ellenforradalmárok” megjelenésére figyelmeztet. Közli Nagy Imre rádióbeszédét is, amelyben felveti a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának lehetőségét és a két ország kapcsolatai új alapokra helyezésének szükségességét.

Apró Mátyás – tudósítása leadását követően – még október 25-én az esti órákban visszatért Magyarországra, és Kecskemétre utazott. Itt azonban – a Kecskeméten lejátszódó harci cselekmények következtében – a bekerített városban rekedt. Következő tudósítását csak október 28-ai keltezéssel a *Magyar Szó* az 1956. október 29-ei számában tudta közölni. Ekkor tájékoztat az október 26–27-i kecskeméti eseményekről: a vörös csillagok, címerek leveréséről, a foglyok kiszabadításáról, majd az azt követő súlyos harcokról. Tudósításában kidomborítja a „jószándékú, becsületes tömeg” és a „kisebb ellenforradalmi csoport” szerepét, amit

---

⁹ Magyar Szociáldemokrata Párt.

a hivatalos álláspont is képviselt. Az újságíró e tudósítását is Horgosról volt kénytelen elküldeni.

A kecskeméti harcok befejezését és az október 28-i általános tüzszünetet kihasználva a *Magyar Szó* tudósítójának sikerült bejutnia Budapestre. Innét október 31-én küldte jelentését, amit a lap november 1-jei száma közölt *Budapest utcáin* címmel. Ez a jelentés hangvételében már lényegesen különbözik az október 28-aitól: szó sincs már ellenforradalomról és ellenforradalmi elemekről. Az újságíró következetesen forradalomról beszél, kiemelve az ifjúság, a munkásság és a kommunisták részvételét. Hangsúlyozza az eufórikus közhangulatot, amit a szovjet csapatok kivonulása okozott. Tudósít a koalíciós kormány megalakulásáról és a pártok szerveződéséről, valamint a Budapestet ért pusztításokról. Megjegyzi, hogy a főváros közbiztonságát a rendőrség, a honvédség és a felkelők közös őrtárai szavatolják, de több helyen sor került ÁVH-s tisztek meglincselésére. A politikai élet pezsdülését véli felfedezni a nagyszámú új lap megjelenésében. Kiemeli, hogy a felkelők nem kívánják a régi rendszer visszatérését, de hogy egységes távlatot még nem látnak.

Meglátogatja Kecskemétet is, ahol hasonló helyzetet talál, mint a fővárosban: újraszerveződnek a pártok, és visszakövetelik egykori székházait. A Budapest-Kecskemét útvonalon ekkor – tankok helyett – csak a fővárosba élelmiszert szállító teherautókat lehetett látni.

Reményét fejezi ki, hogy a munkásság nem engedi ki kezéből sorsának irányítását, és hogy a szocialista demokráciáért vívott harcból az értelmiség is hathatósan kiveszi a részét.

Apró Mátyás következő tudósítása november 1-jei keltezéssel a lap november 2-ai számában jelent meg *A magyar kormány felmondta a Varsói Egyezményt* címmel. E cikkben tájékoztatja a Magyar Szó olvasóit arról, hogy Nagy Imre magához kérte Andropov szovjet nagykövetet. A tárgyalás során magyarázatot kért arról, hogy miért érkeznek újabb szovjet katonai alakulatok Magyarországra. Közli a miniszterelnök bejelentését, hogy felmondják a Varsói Szerződést, valamint hogy semlegességük garantálását az ENSZ-től és a nagyhatalmaktól várják. Ezután kitér a pártok, elsősorban az FKGP¹⁰ és az MSZDP programjára. Tájékoztat Kelemen Gyulával – az MSZDP főtitkárával – folytatott beszélgetéséről is. A budapesti pártház ostromát nem említi, de leírja, hogy a „Keleti pályaudvar előtti téren”¹¹ napok óta egy földalatti rejtett börtönt keresnek, amelyben politikai foglyok raboskodnak.

A Magyar Szó tudósítójának a második szovjet fegyveres beavatkozás¹² előtti utolsó jelentését november 2-i keltezéssel a Magyar Szó 1956. november 3-ai

¹⁰ Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt.

¹¹ A kutatás színtere valójában a pártház előtti Köztársaság tér volt.

¹² Vihar (Forgószél) hadművelet. 1956. november 4-én.

száma közölte, melynek címe *A nap hírei Budapesten*, alcímei: *Újabb szovjet egységek Magyarországon – A Kilián-laktanya hőségénél*. Ebben a tudósításban szó esik az MSZMP¹³ megalakulásáról, valamint az újabb szovjet csapatoknak Magyarországra érkezéséről, amiről a magyar hatóságoknak pontos értesülései voltak. A tudósító azon igyekezete, hogy találkozzon Maléter ezredessel – aki akkor a hadügyminiszter-helyettes posztját töltötte be – sikertelen maradt. A HM-ben¹⁴ várakozva az ott összesereglett küldöttektől sok hasznos információt szerzett arra vonatkozóan, hogy miként képzelik el az ország jövőjét. Ezeknek az embereknek véleménye Apró szerint „...Magyarországnak szabad, független, semleges országnak kell lennie, osztrák vagy svájci mintára. De a jugoszláv példát is emlegették, sőt volt közöttük olyan is, aki szerint Jugoszlávia, Magyarország és Lengyelország egy erős, semleges ország-csoport lehetne Európa szívében...”.

Ezt követően már nem jelent meg a Magyar Szóban olyan Budapestről származó cikk, amelyet Apró Mátyás írt volna alá.

Magyarországgal kapcsolatos cikkek a Magyar Szóban 1956. november 5-től

A második szovjet beavatkozás kezdetét követően a jugoszláv sajtó ismét a budapesti rádió és a hírügynökségek tájékoztatására szorult, ugyanis újságíróik a szovjet támadást követően kénytelenek voltak elhagyni Budapestet.

A *Magyar Szó* november 5-ei száma címlapján hozza a Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának hírét, és közli programját. Ezen a napon adnak először hírt arról, hogy magyar menekültek léptek jugoszláv területre.

November 6-án a legfontosabb hír – az Egyiptom ellen megindított angol-francia invázió mellett – az, hogy az ENSZ határozatot hozott, melyben követeli a szovjet csapatok kivonulását Magyarországról.

A *Magyar Szó* 1956. november 8-án ad hírt Milenko Milovanov jugoszláv diplomata tragikus haláról. A lap nem írta meg, de a bizalmas diplomáciai iratokból kiderült: Milovanov akkor vesztette életét, amikor november 5-én egy szovjet harcokosi „véletlenül” tüzet nyitott a budapesti jugoszláv nagykövetség épületére.¹⁵ Annak tudatában, hogy Nagy Imréék ekkor már a jugoszláv követségen tartózkodtak, elképzelhető, hogy az eset mennyire volt a véletlen műve – kizárt dolog, hogy a szovjetek ne tudták volna, hogy melyik a jugoszláv követség épülete. Ez figyelmeztetés volt szovjet részéről: senki se érezze magát biztonságban, bárhol is húzta meg magát.

A jugoszláv kormánynak a szovjet beavatkozást követő hivatalos álláspontját

¹³ Magyar Szocialista Munkáspárt – az állampárt neve 1956-tól.

¹⁴ Honvédelmi Minisztérium.

¹⁵ Ormos Mária – Vida István (sorozatszerkesztők): *Top secret – Iratok a magyar-jugoszláv kapcsolatok történetéhez. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956*. Bp., 1995.

Branko Drašković külügyi szóvivő tolmácsolta, nyilatkozatát november 10-én közölte a lap. Újságírói kérdésre, hogy a Magyarországon történtek után érvényben van-e az a szovjet nyilatkozat, hogy minden népnek joga van döntenie belső be rendezéséről, Drašković ezt mondta: „Az említett nyilatkozatban kifejtett elvek mindenképpen előmozdítják a szocialista országok közötti viszonyt.” Cáfolta a hírt, hogy a jugoszláv hatóságok magyarországi menekülteket toloncoltak vissza.

A lap hírt adott az élet fokozatos normalizálódásáról a jugoszláv-magyar határon: ez tette lehetővé a külföldi segélyek Magyarországra érkezését Jugoszlávián keresztül, a jugoszláv-magyar vasúti teherforgalom helyreállításának eredményeként.

Az 1956. november 16-ai szám címlapján jelentette meg *A szocializmus időszzerű kérdéseiről és a nemzetközi helyzetről* címmel a JKSZ főtitkárának, Josip Broz Titónak november 11-én Pulán a pártaktíva előtt megtartott beszédét.¹⁶ A beszédben a főtitkár részletesen kifejtette a jugoszláv pártvezetés véleményét és álláspontját a magyarországi és lengyelországi eseményekkel, valamint a szuezi válsággal kapcsolatban. Magyarország viszonylatában a Rákosi-Gerő klikk hibáit emelte ki, amelyek megrontották a jugoszláv-magyar kapcsolatokat is. Nem tartja szerencsésnek a szovjet beavatkozást, de „a cél szentesíti az eszközt” alapon a szocializmus megvédésének érdekében helyesli, és a Kádár-kormányt támogatásáról biztosítja.

1956. november 16-tól a jugoszláv lapoknak – így a *Magyar Szónak* is – Gavro Altman személyében ismét volt tudósítója Budapesten. A november 16–23-ig tartó időszakban Altman tudósításaiban az elhúzódozó sztrájkokról, a Központi Munkástanács tevékenységéről, a vásárlási lázról tájékoztatta a jugoszláv olvasókat. A fordulópont, a magyar történelem e szakaszának lezárása 1956. november 22-én következett be: Nagy Imrét és társait a szovjetek elrabolták, miután elhagyták a jugoszláv nagykövetséget.

A jugoszláv sajtó ezt a hírt csak két nappal később, november 24-én közölte. A Magyar Szó 1956. november 24-ei címlapján ezzel kapcsolatban két cikk jelent meg. Időrendi sorrendben az első – aminek még talán 23-án kellett volna megjelennie – az, amely a magyar és a jugoszláv kormány közötti megegyezésről tudósít, címe: *Szavatolták Nagy és társai személyi biztonságát*. A másik már a Nagy-csoport elrablásáról tájékoztat – a külügyi államtitkár-helyettesre hivatkozva – diplomatikusan, burkolt formában: *A JSZNK-kormány a baráti viszony durva megsértésének tekintené, ha a Magyar NK-kormány megszegné az egyezményt* címmel, a cikk alcíme: *Nem érkeztek otthonukba Nagy Imre és társai*. Az események valós történetét a lap belső oldalán közli *Hogyan hurcolták el Nagyot és társait?* címmel, Altman telefonjelentése alapján. A következőket írja: „...Azonban már a nagykövetség épülete előtt, a Hősök tere és a volt Sztálin út – most Ifjúság útja –

---

¹⁶ MSz 1956. nov. 16.

sarkán az autóbuszba egy szovjet tiszt szállt be, a szovjet biztonsági szervek gépkocsija az autóbusz mellé, egy másik pedig az autóbusz mögé állt, s kisvártatva a kocsisor a Gorkij utcában lévő szovjet városparancsnokság felé vette útját. Azt a két jugoszláv diplomatát, akik az autóbuszban tartózkodtak, és tiltakoztak a szovjet szervek eljárása ellen, a parancsnokság épülete előtt egyszerűen kidobták az autóbuszból.

Kijelentésükre, hogy ily módon megsértik a jugoszláv és a magyar kormány között létrejött egyezményt, a szovjet tiszt azt válaszolta, hogy neki semmi köze az egyezményhez, és hogy parancsot kapott: vegye át ezeket az embereket. A jugoszláv diplomaták tiltakoztak a szovjet tisztknél egy harmadik fél beavatkozása miatt, amely nem vett részt a jugoszláv és a magyar kormány között Nagy Imre és társai biztonságának szavatolásáról kötött egyezményben, és az egyezmény valóra váltásában.

A rendőrautókat két páncélkocsi cserélte fel, és az autóbusz Nagy Imrével és a többiekkel ismeretlen irányba eltávozott.”

Az 56-os forradalom szemtanúja: Dobrica Ćosić

A Magyar Szó 1956. november 8-tól december 3-ig közölte Dobrica Ćosić szerb író folytatásos tárcáját *Hét nap Budapesten* címmel, amit a belgrádi Borbától vett át. A tárcá az író naplójegyzetei alapján készült, amit budapesti tartózkodása során vezetett, kitűnő kritikája 2002-ben jelent meg Tomán László tollából. Ćosić – a népfelzabardító háborút megjárt író, meggyőződéses kommunista – 1956. október 23-án érkezett Varsóból Budapestre. Magával hozza a lengyelországi események benyomását, amelyek mély hatással vannak rá: bízik benne, hogy a szocializmus képes megújulni a népi demokratikus államokban. Budapesten egy nemzetközi írókonferencián kellett részt vennie a Kultúrkapcsolatok Intézetének vendégeként. Magyar íróársai invitálására részt vesz a Petőfi-szobornál szervezett nagygyűlésen, ahol zavarba ejti a Kossuth-címer látványa: szerinte ez a nacionalizmus megnyilvánulása. Kételyeit tovább növeli a Sztálin-szobrot ledöntő tömeg eufóriája, valamint a szovjetek kivonulását követelő jelszavak – ebben sovinizmust vél felfedezni.

Úgy látja, hogy a pártvezetés erőtlen és kételkedik a magyar kommunisták elkötelezettségében. Retteg a magyarországi szocializmus, és általában a szocializmus sorsáért. Csak akkor nyugszik meg kissé, amikor értesül arról, hogy a jugoszláv vezetés támogatja Nagy Imre kormányát.

Elítéli a kommunisták ellen végrehajtott állítólagos atrocitásokat és lincseléseket, felháborodottan számol be a Köztársaság téri pártház ostromáról. Elismeri, hogy a felkelés célja a függetlenség, de szerinte Magyarország szocialista jövőjét is felszámolták.

Október 31-én, egy Budapestre jugoszláv segélyt szállító repülőgép fedélzetén hagyja el Magyarországot. Tárcájában megfogalmazott végkövetkeztetése józan,

szerinte az 56-os magyarországi eseményekről a történelem fogja kimondani az utolsó szót.

Összefoglalás

A vajdasági magyarság napilapja, a *Magyar Szó* 1956. október 25. és 1956. november 24. között követte nyomon, és tudósította olvasóit az 1956-os magyarországi forradalom eseményeiről. A közölt információk legfontosabb forrásait a hazai és külföldi hírügynökségek által közölt hírek, a budapesti rádió híradásai, valamint a saját újságírók tudósításai képezték. A *Magyar Szó* közölt cikkeinek ismeretében megállapítható, hogy a magyarországi eseményekről részletesen, a lehetőségekhez mérten tárgyilagosan tudósította olvasóit. Valamennyi írásból – a hivatalos jugoszláv állásfoglalást tükrözve – kitűnik a vérontás beszüntetésének óhaja és a békés, demokratikus kibontakozás igénye, valamint a magyarországi szocializmus sorsa iránt érzett aggodalom. A cikkek zöme támogatta az ország függetlenségét és a munkás-önigazgatás bevezetését Magyarországon, amivel – jugoszláv mintára – emberarcúvá válhatott volna a szocializmus. Viszont – mint tudjuk – az emberarcú, önigazgatású jugoszláv szocializmus sem kerülhette el sorát...

D. Molnár István

Lengyel írók és költők nem szépirodalmi megnyilatkozásai a magyar '56 kapcsán

1995-ben, a budapesti Lengyel Intézetben tartott előadásomban vázlatosan beszéltem a szó néhány lengyel művészenek forradalmunkkal kapcsolatos, nem szépirodalmi jellegű megnyilatkozásairól. Ezt most bővebb anyag birtokában teszem meg.

Az 1960-as évek közepén testvérvárosunkban, Lublinban tanulva megismerem olyan lengyel irodalmi alkotásokat, amelyek az 1956-ban Magyarországon történtek hatására keletkeztek. Sok ilyen vers meg is jelent, igaz, néha a cenzúra beavatkozásával, cím nélkül, a cenzorokat megtévesztő címmel, vagy évekkel később. 1969-ben, az akkor szükséges óvatossággal, Debrecenben közöltem egy 1966-ban (!) Varsóban kiadott regény ismertetését. Az 1948 utáni lengyel irodalom magyar témáiról szóló 1978-as előadásom szövege ugyancsak megjelent. 1979-ben elkészült kandidátusi értekezésemben – a biztonság kedvéért – a folyóiratokban vagy napilapban közreadott számos lengyel verssel nem foglalkoztam, de kötetekben kinyomtatott költői művekkel igen. Az alkotások nyomán megismerem nem szépirodalmi megnyilatkozásokat is.

Az „56-os” lengyel versek összegyűjtésében nagy segítségemre voltak az Angliába „disszidált” Gömöri Györgynek köszönhetően a 10. évfordulótól kezdve 1986-ig Nyugaton megjelent antológiák. Ez utóbbi években kiadott gyűjteményekben 19, az egy évtizeddel későbbiben 22 vers kapott helyet, köztük 10 magyar fordításban is. A 30. évfordulón 9 lengyel költői alkotás került be egy Varsóban illegálisan megjelent kis kétnyelvű antológiába. Szerkesztőjének neve természetesen nincs feltüntetve, a Lengyelországban élő Engelmayer Ákos etnográfus és újságíró volt. (Ő lett a rendszerváltás utáni első ottani nagykövetünk.)

1990-től már itthon sem volt akadálya tanulmányok közlésének a szóban forgó lengyel szépirodalmi művekről, illetve fordítások megjelentetésének. Kandidátusi disszertációm 1995-ben kiadott változatában van *Együtt érző érdeklődés a magyar 56 iránt* c. fejezet.

A 40. évfordulóra válogatásomban Poznańban adták ki a *Polskim piórem o węgierskim Październiku*, magyar belső címlapja szerint *Lengyel tollal a magyar Októbertől* c. antológiát. Belőle 38 költő 41 verse, valamint a költő és prózáíró Wiktor Woroszyński (1927–1996) szemtanúként írt 1956-os magyarországi naplójának, a már említett 1966-ban megjelent regénynek, Wojciech Żukrowski

(1916–2000) *Kötéltábla* c. alkotásának és a fiatal Ryszard Bugajski (1943–) szamizdatként szintén Varsóban 1984-ben kiadott *Beismerem a bűnömet* c. regényének részletei ismerhetők meg. E művek teljes szövege máig sem jelent meg magyarul. Az első regény cselekményének helyszíne India, ahol szerzője az '50-es évek második felében diplomata volt. 1956-ban játszódik, főhőse és több szereplője magyar diplomata vagy nagykövetségi alkalmazott. 1984-ben lengyel film készült belőle, de ez a poznańi '56-os eseményeket ábrázolja, főhőse és diplomatársai lengyelek. A második regény egyik eseményszálát írja a Rajk-per köré szötte, és a forradalom kitörését követő napokban Budapest a helyszín, ahol a kommunistaként bebörtönzött főszereplőt kiszabadítják. Mind az antológia bevezető szövegében, mind utószavában néhány alkotó nem szépirodalmi megnyilvánulásairól is vannak információk.

Miért éppen a ma több mint félmillió nyugat-lengyelországi ipari- és vásárvárosban adták ki 1996-ban ezt a válogatást?

Nálunk sokan nem tudják, hogy ott, a szellemi felszabadulás hónapok óta tartó légkörében, a csökkenő jövedelmek, a rossz nyersanyag-ellátás, az egészségügyi szolgáltatások hiányosságai miatt általános sztrájkot hirdettek. Tischler János részletezi, hogy június 28-án megtaposták a legnagyobb gyár főépületéről ledobott táblát, mert rajta Sztálin neve volt olvasható. A hatalmas tömeg nemcsak tiltott nemzeti és egyházi énekeket énekelt, és jobb megélhetést követelt, hanem szabad választásokat, a hatalmukkal visszaélő kommunisták eltávolítását, a „nemzet hőhőrainak” felelősségre vonását is. A „munkáshatalom” lövetni kezdett az embeerekre, akik fegyvert szereztek, egyesek az önbíráskodás eszközéhez nyúltak. A kirendelt katonasággal felvett harcnak több mint 70 áldozata volt, csaknem ezren megsebesültek, közel 250 embert letartóztattak. Az állampárt irányítói az imperialistákban és az osztályellenségben keresték az „események” okait, de már „a hibák és torzulások” felülvizsgálását, „a szocialista törvényesség” helyreállítását ígérték.

A tiltakozások, sztrájkok tovább tartottak. Október 19-én az aggódó Hruscsov szovjet pártfőtitkár Varsóba utazott, és szovjet csapatok indultak a lengyel főváros felé. Władysław Gomułka, aki az '50-es évek első felében börtönben ült, most ismét bekerült pártja irányítói közé. Rávettek Hruscsovot a távozásra és hadseregének visszafordítására. 21-én ő lett a LEMP (Lengyel Egyesült Munkáspárt) főtitkára, és 24-én Varsó központi terén, a Sztálin nevét viselő kultúrpalota körül összegyűlt félmillió tömeg benne látta a szocializmus megreformálásának, a szovjetrendszerből való megszabadulásának az esélyét. A tüntetők ott, majd a magyar nagykövetség előtt kifejezték együttérzésüket a mi felkelőinkkel, amelyben a november 4-i magyarországi szovjet megszállásig az új lengyel pártvezetés is osztozott. Lengyelország egy ideig demokratizálódott, munkástanácsok működtek, feloszlatták a termelőszövetkezeteket, szabadon engedték a katolikus pámást

és püspökeiket. Kialakult a kommunisták iránti bizalom és a társadalmi igazságosság lehetőségébe vetett hit – állapítja meg Tischler.

Nem véletlen, hogy október 23-án Budapesten a Petőfi-szobortól induló tömeg éppen az 1830–31. évi orosz megszállók elleni felkelés tisztjének, az 1848–49-es magyar szabadságharc lengyel tábornokának, Bem Józsefnek az emlékművénél a következő jelszavakat is kiáltotta: „Lengyelország példát mutat, kövessük a magyar utat!” és „Minden magyar együtt halad, kövessük a lengyel utat!”

A tüntetésnek szemtanúja volt a neves költő, Adam Ważyk (eredetileg Ajzyk Wagman, 1905–1982). Ezután hamar megjelent verse így fejeződik be: „Hol a felkelők hamván keserű füst terjeng, / a végső mítosz összedőlt. De Bem emléke ép.” 1957-ben kilépett az állampártból.

Ireneusz Gwidon Kamiński (1925–1996) korábban *Węgierska opowieść* (1954), vagyis *Magyar történet* címen regényt írt a lengyel tábornokról és az 1848–49-es szabadságharcról. Rajk László és társai október 6-i újratemetésének megrendült tanúja volt, üdvözölte a magyar forradalmat, de – a lengyel szépírók közül egyetlen kivételként – a rendszerváltás előtt befejezett „önéletrajz kísérletében” az események „ellenforradalmi szakaszára” is emlékezett. Viszont örült annak, hogy a magyar állampárti vezetés 1989-ben átértékelte az 56-ban történeteket és Nagy Imre szerepét. Kamiński régi párttag volt.

Woroszyłski, mint irodalmi hetilapjának tudósítója 1956. október 30-án lengyel segélyszállító repülőgéppel tudott Budapestre utazni. Magyarországi naplójának a november 4-i eseményekről szóló három részlete még átment a cenzúrán, ám egy „budapesti” verse csak 1960-as kötetében jelent meg. Egy évtized múlva hagyta el a pártot.

1956 novemberének utolsó és decemberének első napjaiban tartotta kongresszusát a Lengyel Írók Szövetsége. Csorba Tibor (1906–1985) Varsóban élő festő és műfordító vázolta a hazánkban történeteket. A tagok december 2-án elfogadták a november 8-án megfogalmazott következő nyilatkozatot, amelyet Marta Fik kritikus (1937–1995) dokumentált: „A magyar nemzet tragédiája miatti megrendülésünkben – nem tudván hallgatni a magyar írók felhívása után – mint a szabadság súlyát és árát ismerő ország írói, polgárai, ki akarjuk fejezni legmélyebb fájdalomunkat a vérontás miatt, amelyhez a kompromittálódott vezetési módszerek és az idegen csapatok intervenciója vezetett.”

A nyilatkozatot az év végéig aláíró legalább 260 szerző között voltak olyan nemzetközi hírű, magyarra is többször fordított írók és költők, mint Jerzy Andrzejewski (1909–1980), Zbigniew Herbert (1924–1998), Jarosław Iwaszkiewicz (1894–1980), Tadeusz Konwicki (1926–2015), vagy Tadeusz Różewicz (1921–2014), a Henryk Sienkiewicz (1905) és Władysław Stanisław Reymont (1924) után 1980-ban harmadik lengyelként Nobel-díjjal jutalmazott Czesław Miłosz (1911–2004), valamint a negyedikként e díjjal 1996-ban elismert költőnő, Wisława Szymborska (1923–2012), Szi gnálta a dokumentumot a már említett

Wazyk, Woroszyński és Żukrowski is. Ugyancsak aláírta a nyilatkozatot Aleksander Wat (eredetileg Eli Chwat, 1900–1967), akinek 1949-ben keletkezett költeménye 1957-es kötetében még *Na śmierć X...Y...Z...*, vagyis *X...Y...Z...halálára* címmel, 1968-ban Párizsban kiadott verseskötetében már „Rajk, Slánsky és mások halálára” ajánlással volt olvasható. (Rudolf Slánsky csehszlovák kommunista főtitkárt is koncepciók per után, 1952-ben végezték ki.)

Miłosz 1956-ban már Nyugaton élt, de 1949-ből való, és 1956-ban Párizsban közölt „töredékét” ajánlotta „a magyar munkások, diákok és katonák emlékének.” Szymborska Rajk 1956. október 6-i újratemetésének hírére írt *Temetés* c. verse a következő évben megjelent kötetébe került be.

Ellátta a dokumentumot kézjeggyével 14 olyan szerző, akik versükkel reagáltak az 1956-ban Magyarországon történetekre. Közöttük volt Mieczysław Jastrun (1903–1982), Marian Piechal (1905–1989) és Julian Przyboś (1901–1970), aki később két művet írt Nagy Imre, illetve fiatalkorú magyar elitéltek kivégzésének hatására, valamint Witold Dąbrowski (1933–1978), akinek 1958-ban e hír nyomán született verse 1966-os kötetében látott csak napvilágot. Szigálta a nyilatkozatot a prózaíró Henryk Worcell (1905–1982) is.

Az előző bekezdésben említettekkel együtt legkevesebb 40 alkotó, sorukban a későbbi Nobel-díjas költőnővel, az állampárt tagja volt. Jastrun, Przyboś és Worcell 1957-ben, vagy egy-két évvel azután, Szymborska csak 1966-ban, az értelmiségi ellenzék megerősödése idején lépett ki.

Piechal 1956 novemberének második felében megjelent *A magyar tragédia* c. tárcájában a következők olvashatók: „Budapest Poznań folytatása – hangzott el bizonyos, a legutóbbi tragikus magyarországi eseményekről szóló beszélgetésben. És ez nem az egyetlen analógia a történelemben Lengyelország és Magyarország között. Analógia, hol az ő, hol – mint legutóbb – a mi javunkra. A mi javunkra van itt a kisebb ár, amelyet a nemzet a maga elé éppen kitűzött célért fizet. A sötétben játszott játékban, amilyen bizonyos fokig mindig a történelem, és amelynek eseményeit a legracionálisabb elméletre támaszkodva sem jósolhatjuk meg, a véletlen még óriási szerepet játszik és gyakran előre nem látható következményeket idéz elő. (...) Nehéz volt bármi biztosat kijelenteni a poznańi munkások iránt Magyarországon érzett általános helyeslés, együttérzés és csodálat alapján, közvetlenül országunk antisztálinista forradalma előtt. És ez a hangulat, mint most kiderül, a legutóbbi magyar forradalom kibontakozásának egyik komoly eleme volt. Nem akármilyen látnoknak kell lenni, hogy e hangulat alapján előre lássuk a későbbi budapesti események lehetőségét. Ott jártam augusztusban és szeptemberben.” Többször utal a múltbéli lengyel-magyar együttműködésre, majd így fejezi be: „Nem tudjuk biztosan, mi lesz a magyar forradalom és nép sorsa a továbbiakban. Mindenesetre ez a sors soha nem közömbös számunkra, ahogy soha nem volt a közelebbi és távolabbi múltban sem.”

Jerzy Lovell (1925–1991) a háború alatt menekültként a balatonboglári – kontinensünkön akkor egyetlen – lengyel gimnáziumban tanult. *Európa szívében* c., részben Magyarországról szóló írása az '56 november végét – december elejét magában foglaló héten látott napvilágot.

Az írókongresszus kapcsán Zbigniew Kubikowski (1929–1984) *A befejezett tények legalizálása* címen így fogalmazott: „A magyar ügy a lelkiismeret központi ügye. Az élénk és éber lelkiismeret az írók központi ügye. Miért csodálkoznánk, ha a magyarok tragédiája, a magyar nemzeti felkelés sorsa megmozgatta mindenki szellemét és szívét. Ez egyaránt kifejezésre jutott Jan Wyka vagy Wiktor Woroszyłski megnyilatkozásaiban, akik az eseményeket a tisztesség elemi érzésének megfelelő módon úgy értékelték, mint a szabadságot és a szocializmust a sztálinista gonosztevők ellen védő nemzet tragédiáját. A szolidaritás és a legmélyebb együttérzés egyértelmű és végérvényes manifesztálása volt a terem reakciója a magyar írók tragikus hangú levelének felolvasására, ezen írók Lengyelországba való meghívásának tervére, az Alkotó Munka Házának magyar gyerekek számára történő átadásáról szóló tervre.” Wyka (eredetileg Leopold Weisman, 1902–1992) már a háború előtt kommunista párttag volt. '56-ban aláírta az írószövetségi nyilatkozatot, három esztendővel később kizárták a pártból. A lublini Kazimierz Andrzej Jaworski (1897–1973) is megemlíttette az írókongresszus magyarbarát nyilatkozatait.

A „jó szocializmust”, mint valóságos alternatívát ekkor – és még néhány évig – sok alkotó elfogadta. Jacek Trznadel (1930–) viszont a következőket vetette papírra: „A szovjet tankok magyarországi bevonulása után írtam le a wrocławai *Nowe Sygnały* hasábjain, hogy Budapest romjai a mitikus hit végét jelentik.” Későbbi könyve a kommunizmus ideológiájához az 50-es évek második feléig hű írókkal készített interjúkat tartalmaz. Woroszyłski 1981-ben mondta el neki, hogy szemtanúja volt a „Magyar Felkelésnek”, Nagy Imre kivégzése pedig a maradék illúzióját is eloszlatta. Andrzej Braun (1923–2008) 1948-tól húsz évig a LEMP tagja, 1985-ben még úgy gondolta, a magyar '56 és a csehszlovákiai '68 mintájára túnt számára megvalósíthatónak az „emberarcú szocializmus”.

1956 októberétől decemberéig közel kéttucatnyi lengyel újságíró adott hírt a Magyarországon történekről. Bár nagy részük a szocializmus híveként érkezett, döntő többségük rokonszenvét kifejezve írt. Az év végéig egyetlen publicista említett ellenforradalmat. A tudósítók között volt Hanna Adamiecka, és az íróként is számon tartott Marian Bielicki (1920–1972). Naplók folytatásokban megjelentek, magyar fordításukat a rendszerváltás után irodalmi folyóirat közölte. Adamiecka beszámolt a harcoló magyarok hősiességéről, a szovjet katonaság kegyetlenkedéseiről. Már hazájában mindkét szerző, Krzysztof Wolicki, az állampárt lapjának kiküldöttje, és Woroszyłski gyárakban, klubokban, gyűléseken nagy közönység előtt, az igazsághoz hűen beszéltek a Magyarországon tapasztaltakról.

Még fél év múlva is közölték Edmund Osmańczyk (1913–1989) *Magyarország 1957 áprilisában* című riportját. „Három hónap óta sajtónk nem vet fel magyar témát. (...) Tudjuk jól, hogy ezt az óvatosságot az (...) érzelmek lecsendesítését parancsoló nemzeti megfontoltság kényszerítette ránk, amely gyakorlatilag már sem a magyaroknak, sem nekünk semmiben nem volt képes segíteni.” Majd „A barátság aktív politikájára” szólít fel „a magyar nemzettel és kormánnyal”, mivel „ki másnak, mint a lengyeleknek, akik ma lehetnének Magyarország helyzetében, kell emlékezniük a lengyel közmondásra: *bajban ismerni meg az igazi barátot*” – idézi Fik.

Tomasz Burek (1938–) irodalomtudós 1982-ben illegális folyóiratban a lengyel Október „elfelejtett irodalmát” elemezte. Szamizdat kiadásban három olyan verset említett, amelyek az ’56-ban hazánkban történtek hatására keletkeztek, és bennük kifejeződött „a magyarországi felkelés tragédiájában való erőtlenség és keserűsége.”

A neves költő és irodalomkutató Stanisław Barańczak (1946–2014) véleményére számos „magyar ’56-os” műve is vonatkozatható. Szerinte a már említett Herbertnek 1957-es kötetében cím nélkül megjelent, „Állunk a határon...” kezdetű versét egy kritikus úgy értelmezte, hogy a szövegében szereplő „tűzvész” szó csak utalás a sztoikus filozófusok művészetet alakító „világ tűzvése” fogalmára, amely a világból eltávozott nemzedékek összekapcsolódásának formája. „Eközben a vers a maga hiteles és teljes – az olvasóknak ismeretlen – alakjában két fontos konkretizáló információt hozott: a keletkezés – 1956 – dátumát és a címzett pontosítását (a cím: *A magyarokhoz*). Mindkét alkotórészt kisélejtezte a cenzúra. Csak ismételt figyelembevételük engedi megérteni, hogy a vers nem annyira, ahogy tűnhetett, az emberi szolidaritás és egyben az idegen balsorsral szembeni tanácstalanság elvont problémájáról szól, hanem ugyanannak a korabeli történelmi ténynek, az 1956. évi budapesti felkelésnek a formájában feltárt és megtestesült problémájáról. Ebben az összefüggésben még az egyes metaforák is egyértelműbben oldódnak fel, mint ahogy vélni lehetett: *a légből nagy kötelet fonunk* nemcsak szavak távoli jelentéseinek ütköztetése, hanem a léghíd, vagyis a Lengyelországból Magyarországra repülőgépekkel küldött gyógyszer- és vérszállítványokra való utalás is, amelyek 1956 őszén beszélgetések, sajtóhírek stb. állandó témái voltak. Vajon nem helyénvaló e pillanatban a megjegyzés, hogy ha a vers kezdettől teljes formájában lett volna hozzáférhető, alighanem kevésbé érezték volna biztosnak magukat azok a kritikusok, akik Herbertet a korszerű tematika kerülésével, anyagának olvasmányokból való merítésével és olümposzi fennköltiséggel vádolták?

Marian Jachimowicz (1906–1999) költő és festő tizenéves korában, az I. világháború alatt és után Budapesten élt. 1988. szeptember 18-án e sorok írójának kül-

dött levelében mellékelte 1996-ig kéziratban maradt *A magyaroknak* c., nyelvünkön 1990-ben közölt versét. Következő levelében (1990. december 11.) megadta e műve keletkezésének dátumát: 1956. november 25.

Egy 1991-ben kiadott kötet számára három lengyel alkotó budapesti szerzői estjén nyilatkozott forradalmunkról. Tadeusz Nowak (1930–1991), a kitűnő költő és regényíró, 1952-től az állampárt tagja, így fogalmazott: „Én például nem emlékszem olyasmire, hogy egy egész nép úgy reagált volna 1956-ra, ami itt történt, a magyarok egész szerencsétlenségére, azokra az eseményekre, más országokban. Mi úgy éreztük, a mieinket verik, a családban történik valami nagy baj. Minden akadály (cenzúra) ellenére azért megjelent néhány írás, segítettünk, ahogy tudtunk.”

A prózaíró Marian Pilot (1936–) egy ugyanakkori gondolata is érdemes figyelmünkre: „(...) az 56-os magyar forradalom után a kommunista birodalom túlságosan félt a határozottan kollektivizálás ellenes 16–17 milliós lengyel paraszti tömegetől (...) s nem merete vállalni a pacifikálás kockázatát. A paraszti önérzet és erőtudat kitörését a paraszti származású és a paraszti kultúra forrásaihoz tömegesen visszatérő értelmiség lázadása kísérte.”

Józef Ratajczak (1932–1999) *Magyar elégia* c. verse 1957-es kötetében cím nélkül szerepel. 1991-ben fővárosunkban ezt mondta: „Életrajzom során a magyar az ötvenes évek elején jelent meg, amikor középiskolás (licealista) voltam, még mielőtt tehát hallatlanul erősen és mélyen átéltem 1956-ban a magyar forradalmat. A magyar motívumot a Poznańban élő nagyszerű költő, Kazimiera Hłakowiczówna [1892–1983] villantotta fel és tartotta hosszú időn át premier planban. (...) A háború éveit Hłakowiczówna Erdélyben töltötte, abban a városban, amelyet egyszer Clujnak, máskor Kolozsvárnak neveztek.”

Woroszyński 1993. november 5-én hozzám intézett levelében megköszönte '56-os magyarországi naplója folytatásának lefordítását. Örömet fejezte ki azért, mert az akkori évfordulón ismét sikerült fővárosunkban lennie. Ugyanezen év december 7-én kelt levelében köszönetet mondott a hírért, amely szerint megjelenik magyarul a napló teljes szövege, és elküldte bevezetőnek szánt, *Budapesti képeklap, 1993. október* c. írását. Benne ez olvasható: „Így volt 1956-ban, amikor kis ideig nagy lánggal lobogott, majd lassan kihunyt a reménytelenség Felkelése, és a Népek Ősze idején, 1989-ben, és így van most, amikor nem azért jöttem, hogy visszatartott lélegzettel próbáljam utolérni az előrerohanó gonosz és a jó történelmet (...).” Am így folytatja: „Most 1993 vége felé, vagyis harminchat évvel a felkelés után és négy esztendővel azután, hogy a mi két országunkban és néhány szomszédos országban is megbukott a kommunizmus, a következő tükör homályosnak tűnik, mintha gondoktól sötétülne.” De mindjárt optimista hangra vált: „Ami engem illet, hinni akarom, hogy a tövises rengetegben idővel egyre világosabb hajnalokat figyelhetünk majd meg, és sem Magyarországnak, sem Lengyelországnak az idegen vagy hazai totalizmustól való szabadságán már nem esik

csorba. Ez a szabadság, amelyre nem hiába vágytak nemzeteink, amelyért óriási áldozatot hoztak.”

Budapest, 1993 Októbere c. versében feltette a kérdést, hogy méltó módon emlékezünk-e a forradalomra. 1994. június 15-i levele szerint örömmel töltötte el naplója magyar megjelenésének híre. „Ezután kaptam két példányt Litván György úr szuperlakonikus levélkéjének kíséretében. Ma megérkezett az Ön udvarias levele azzal az információval, hogy május 31-én lezajlott a könyv bemutatója az 1956-os Intézetben. Nem fogom rejtegetni, hogy kellemetlenül meglepve érzem magam, mert az Intézet és a Kiadó [Századvég – D. M. I.] Igazgatósága nem hívott meg erre a rendezvényre” írta. Közölte még, hogy szerződést sem kötöttek vele.

Žukrowski 1996. november 5-én nekem küldött köszönőlevelében az akkori poznańi antológia utószavát szerző irodalomkutatót bírálta: „Viszont undort kelt bennem Bogusław Bakula kommentárja: »Az emiatti kiábrándulásról és az értelmiséggel szemben fokozódó represszióról egyetlen szó sincs Žukrowski *Kötébkönyv*-jében, amely regény meglehetősen népszerűségnek örvendett a '60-as és '70-es években (...)« Bakula úr vagy nem olvasta a könyvet vagy semmit sem értett meg. Emlékezni kellett volna, *mikor* íródott és adták ki a könyvet. Csaknem millió eladott pld. beszél a »meglehetősen népszerűségről«, egyébként most jelent meg a 13. kiadás és elfogyott! (...) A könyvet azonnal lefordították csehre és Dubček deportálásával egyszerre elkobozták. A regényt csak a múlt évben fordították le oroszra (...)! Magyarországon elvetették! Túl hazafias és túl magyar volt! (...) Nekem *akkor* volt bátorságom írni a megcsonkított területről, Kolozsvárról, a milliókról, akik a jelenlegi Magyarország határain kívül élnek! (...) Hiszen ekkor nemcsak be voltunk kerítve, hanem nálunk is voltak oroszok! (...) Bakula Úr! (...) Én soha nem voltam a pártban! De én nem csak tollal harcoltam Lengyelorszáért, tehát Ön ne oktasson ki engem! És akár egy pillanatig gondolja meg, mit és milyen időben erőszakoltam ki a nyomtatást. És kiadása után két évig nem nyomtatták ki a könyvet, mert a magyar nagykövetség tiltakozott, hogy a könyv dicséri a felkelést, azt írták – az »ellenforradalmat«. Ön mintha más könyvet olvasott volna.”

1956 ötvenedik évfordulóján fővárosunkban válogatásomban kiadták a *Lengyel tollal a magyar Októberről* c. antológiát. Benne 44, köztük néhány Lublinból vagy a Lublini Vajdaságból való költő 50 műve, a korábban szóba hozott regények és írói napló részletei olvashatók. A szerzők között vannak kiváló alkotók, átlagos és amatőr költők, diákok. Feltehetően egyetlen más irodalomban nem született ennyi ilyen témájú szépirodalmi alkotás, és teljességre nem is törekedhettem. Jelen tanulmányban sok név, dátum és információ kapott helyet, de remélhetően így derül ki, mennyire különböző korú, sorsú és meggyőződésű lengyel költők és prózaírók reagáltak a magyar '56-ra. Ami az antológia bevezetőjében és az utószóban idézett nem szépirodalmi megnyilatkozásokat illeti, ezek száma sem mondható alacsonynak. A 40. évforduló után ilyenek már valószínűleg nem voltak. Feledésbe merültek a forradalmi események? De 2006-ban napvilágot látott Andrzej

Bratkowski (1936–) – mérnök, publicista, aki egyetemistaként '56 decemberében Krakkóból segélyszállítmánnyal érkezett hazánkba, a rendszerváltozás után miniszter – irodalmi értékű visszaemlékezése.

Felhasznált irodalom

(a tanulmány szerzőjéhez intézett leveleken kívül)

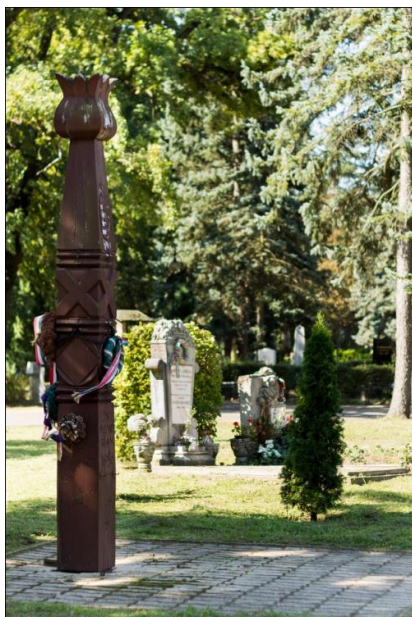
- Adamiecka, Hanna: *Láttam Magyarországot* = Bielicki, Marian: *A magyar forradalom, 1956*. „Életünk”, 1992/3–4. 253–302.
- Barańczak, Stanisław: *Nieporozumienia – okoliczności cenzuralne*. = Chrzastowska, Bożena (feldolg.): *Literatura „źle obecna” w szkole*. V., 1990. 279. (Először B., S.: *Uciekinier z utopii*. London, 1984. 25.)
- Uő. *Poeta pamięta*. (Antológia, vál.), V., 1989. 48.: Wat, Aleksander verse.
- Bratkowski, Andrzej: *Fegyvertelen fegyverbarátság*. „Magyar Napló”, 2006/10. 42–66.
- Burek, Tomasz: *Żadnych marzeń*. V., 1989. 53, 65.; először London, 1987.
- Czachowska, Jadwiga, Szalagan, Alicja: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny. (szerk.)* T. 2–10. 1994-2007. (Az írók születési és halálozási évei, életrajzi adatai.)
- D. Molnár István: (1984-ig Molnár István néven publikált)
- Lengyel írók a magyar 56-ról*. = Kiss Gy. Csaba, Sutarski, Konrad (szerk.): *Lengyel nyár – magyar ősz*. Budapest, 1997. 96–101.
- Egy magyar tárgyú lengyel regény*. Wojciech Żukrowski: *Kamienne tablice (Kőtáblák)*. „Alföld”, 1969/2. 81–82.
- Magyar témák a felszabadulás utáni lengyel irodalomban*. = Kiss Gy. Cs., Pabiniak, Henryk (szerk.): *Magyar-lengyel kulturális kapcsolatok. Polsko-węgierskie stosunki kulturalne, 1948-1978*. Bp., 1980. 46–50, 110–114.
- A magyarság a modern lengyel irodalomban*. Kandidátusi értekezés. (Gépirat). Debrecen, 1979. 129–143, 224, 247–248.
- A magyar Október a lengyel prózában*. „Életünk”, 1992/11. 1119–1122. (Elhangzott a Magyar-Lengyel Történész Vegyesbizottság 1991. decemberi budapesti-debreceni ülésén.)
- Lengyel írók együttérző érdeklődése a magyar 56 iránt*. „Dimenziók”, 1995/2–3. 166–178.
- A magyarság a modern lengyel irodalomban, 1919–1989*. Db., 1995. 84–95. *Együttérző érdeklődés a magyar 56 iránt*.
- A Magyarországi napló, 1956 és szerzője* = Woroszyński, Wiktor: *Magyarországi napló, 1956*. Ford. Kerényi Grácia, D. M. I. Bp., 1994. 113–119.
- Polskim piórem o węgierskim Październiku. (Lengyel tollal a magyar Októberről)*. = Antológia (vál., bev. esszé). Poznań, 1996. 141–156.: Bakula, Bogusław (szerk., utószó), 157–159.: D. M. I.: *A kötetről röviden*.

- Lengyel tollal a magyar Októberről. Antológia.* (vál., szerk., bev.). Bp., 2006.; 173–187.: Bakula, B.: *Utószó*; 189-197.: D. M. I.: *A szerzőkről.* (A fordítók egyike D. M. I.)
- Fik, Marta: *Kultura polska po Jalcie. Kronika lat 1944–1981.* London, 1989. 265., illetve 279. (Osmańczyk, Edmund *Węgry w kwietniu 1957 c.* riportjából)
- Gömöri, György: *Az ismeretlen fa. Modern lengyel versek antológiája.* (vál., ford.) . Washington, 1978. 39, 47–50, 65, 85, 98.
- Uő. *Polscy poeci o węgierskim październiku.* (vál., bev., jegyzetek). London, 1986. 2. kiadása uo. 1996.
- Jaworski, Kazimierz Andrzej: *Po Zjeździe.* „Kamena”, 1956/12.
- Kaliński, Witold: *Poezja naszego wieku* (Antológia, vál.). V., 1989. 176.: Wat, A. verse.
- Kamiński, Ireneusz Gwidon: *Retrospekcja.* Szczecin, 1990. 127-140.: *Rozbite lustro. Próba autobiografii I.*
- Kubikowski, Zbigniew: *Legalizacja faktów dokonanych.* „Nowe Sygnały”, 1956/11. 3.
- Lovell, Jerzy: *W sercu Europy.* „Życie Literackie”, 1956/48. 1. 11.
- My i Wy. Mi és Ti.* (Antológia). Varsó, 1986.
- Oświadczenie Pisarzy Polskich.* „Nowa Kultura”, 1956/49, 50, 51, 52–53. (*Lengyel írók nyilatkozata*)
- Piechal, Marian: *Tragedia węgierska.* „Kronika”, 1956/22. 1.
- Sieroszewski, Andrzej: *Lengyel költők az 1956-os magyar felkelésről* „Életünk”, 1992/3-4. 332–339.
- Sutarski, Konrad: *Hét lengyel éneke.* (vál.). Bp., 1992. 73, 100, 113.
- Tischler János: „*Hogy megcsendüljön minden gyáva fül.*” *Lengyel-magyar közelmúlt.* Pécs, 2003. 16–31.
- „*Magyar Felkelők tere.*” *Lengyelek és magyarok 1956-ban.* „Limes”, 2007/1. 29–38.
- Tollas Tibor: *Gloria Victis.* (Antológia, szerk.). München, 1966., hazai kiadása Bp., 1988.
- Trznadel, Jacek: *Hańba domowa.* Lublin, 1995. 25, 95, 97, 274.; először Párizs, 1986.
- Woroszyński, Wiktor: *Magyarországi napló, 1956.* Ford. Kerényi Grácia, D. M. I. Bp., 1994. 113–119, 5, 7.
- Uő. *Az 56-os magyarországi napló.* Ford. D. M. I. „Életünk”, 1992/11. 1103–1118.

1956 emlékei Debrecenben

Az 1956-os forradalom városi eseményeinek és áldozatainak több formában és helyen állítottak emléket. Ezeket most a 60. évfordulón csokorba szedtük és a róluk készült fényképeket – a tisztelet és emlékezet jegyében – itt megjelentetjük.

A fényképeket Bolyog-Nagy Evelin készítette.

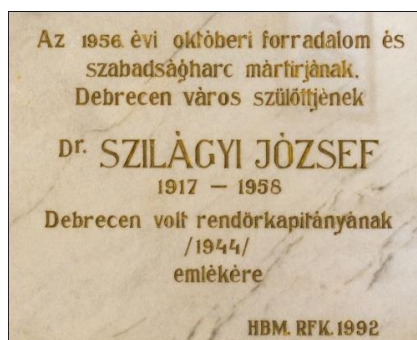
Ács Zoltán és Gorzsás András, az 1956. október 23-i sortűz mártírjainak sírja (1956) – Kopjafa (1989) a Köztemetőben

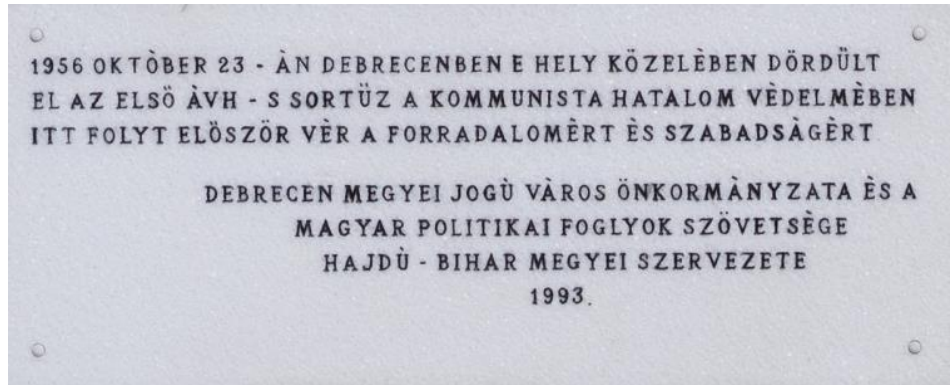
1956. november 4-e áldozatainak emléktáblája a Kossuth Laktanyában (1990)

Dr. Szilágyi József emléktáblája (Péterfia u. 1-3.) (1991)

Dr. Szilágyi József – emléktáblája a Rendőrfőkapitányság épületében (Kossuth u. 20.) (1992)

Az október 23-i sortűz áldozatainak emléktáblája (Kossuth u. 8.) (1993)

Nagy Imre emléktáblája
(Kossuth u. 12.) (1996)

Emléktábla 1956 áldozatainak
a Hősök temetőjében (1996)

Iván Kovács László emléktáblája
(Piac u. 8.) (1996)

Emléktábla az Egyetem főépülete előtti lépcsőn (1996)

Fehér róza – Melocco Miklós '56-os emlékszobra (Egyetem tér) (2003)

Emléktábla
(Egyetem, Főépület III. em.) (2006)

Baranyi Gyula Barnabás – Németh Margarita – Rubóczki Babett:

Egy mester árnyékában: így emlékeztünk Varró Gabriellára

2015. szeptember 19-én – egy évvel Varró Gabriella tragikus és váratlan halála után – a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézetében *In the Shadow of Masters: Symposium on American Literature, in memoriam dr. Gabriella Varró* címmel szimpóziumot rendeztek. Célja az volt, hogy amerikai próza, dráma és költészet témájú előadásokkal tisztelegjenek Varró Gabriella sokoldalú oktatói-kutatói munkássága előtt, és emléket állítsanak szeretett oktatójuknak.

Rácz István intézetigazgató megnyitójában a szimpózium céljának megfogalmazása mellett felelevenítette Varró Gabriella sokszínűségét és humorát is. A megnyitón szerepelt egy rendhagyó műsorszám is. Az Angol-Amerikai Intézet igazgató helyettese, T. Espák Gabriella csellón – Tonhaizerné Vojevogyina Olga zongorakíséretével – Varró Gabriella szívének kedves David Popper darabot adott elő (*Wie einst in schöner'n Tagen*), ezzel is megidézve az elhunyt szellemét.

A szimpózium három fő szekciója szerteágazó témáival – Ernest Hemingway élete és irodalmi munkássága, Sam Shepard, amerikai drámaíró és rendező művei, illetve az amerikai költészet két kiemelkedő kortárs képviselője, Charles Bernstein és az afro-amerikai Maya Angelou méltatása – Varró Gabriella egyedien széleskörű tudományos és oktatói munkásságát idézte. A szakmai előadások széles tematikai skálája mellett a meghívott előadók és a közönség színes összetétele is jelezte Gabriella mind emberi, mind oktatói-kutatói nagyságát, kollégáira, barátaira, tanítványaira gyakorolt meghatározó hatását. Az ország különböző felsőfokú oktatási intézményeiből (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Eszterházy Károly Főiskola, Pécsi Tudományegyetem) érkező előadókat Varró Gabriella kollégái és egykori tanítványai is érdeklődéssel és elismeréssel hallgatták.

A szakmai előadások sorát Virágos Zsolt Kálmán, a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézetének nyugalmazott professzora, Varró Gabriella mentora, megbecsült kollégája és barátja *A Clenched Style of Eloquent Repression: Reflections on Hemingway's Short Fiction* című előadása nyitotta meg. Prezentációja Ernest Hemingway, az amerikai modernizmus enigmatikus alakja egyedi írói stílusának jellemzése mellett magában foglalta az évtizedek során Hemingway írói személyisége körül kialakult ellentmondásokat, érdekes kitekintést téve irodalmi munkásságának magyar vonatkozásaira és tudományos jelentőségére is. A Virágos Zsolt professzor által felvázolt tágabb kontextusba engedett további betekintést Tarnóc András, az Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszékének

vezetője, aki az utazási vágy motívumát vizsgálta Hemingway 1926-ban keletkezett *Fiesta – A nap is felkel* című regényében. Meglátása szerint az utazási megszállottságban az önnön defektusai elől menekülő főszereplő hiábavalóság-érzete tükröződik vissza, és az első világháború utáni „elveszett nemzedéket” (köztük Hemingwayt is) meghatározó kiábrándultság jellegzetes tüneteként definiálható. A szekció első felét James T. Riordan nyelvészprofesszor, költő és az Angol-Amerikai Intézet egykori vendégoktatója Hemingway öngyilkossága által ihletett, „A játék” („*The game*”) című saját versének felolvasásával zárta, ezáltal róva le tiszteletét Gabriella emléke, és több éves intézeti szobatársi kapcsolatuk és egyetemi barátságuk előtt.

A szekció második felében Varró Gabriella Hemingway tematikájú kurzusát elvégzett egykori tanítványai mutatták be azokat a dolgozataikat, melyek a tanárkkal/mentorokkal közösen elkezdett, a sajnálatos események miatt azonban félbeszakadt munka során születtek. Ahogy Donald E. Morse professzor, a szimpózium mindhárom szekciójának elnöke is kiemelte, ezek az előadások, és annak a ténye, hogy maga a szimpózium is diák kezdeményezésre indult, méltán példázák Gabriella kivételes oktatói képességét és oktatóként végzett munkásságának sikerességét. Míg Deményfalvi Dóra, a Debreceni Egyetem angol tanárképzésének másodéves hallgatója az „*Indián tábor*” és „*A bokszoló*” című Hemingway elbeszélésekben megjelenő karakteri tükrötmotívumokon keresztül mutatott rá Nick Adams példaképeinek diszfunkcionalitására, Horváth Imola, másodéves amerikanisztika mesterszakos hallgató, a „*Soldier's Home*” című elbeszélésben azt a küzdelmet mutatta be, melyet a frontról hazatérő katonafőhős a társadalomba való visszailleszkedésért folytat. Végül Rubóczki Babett, az amerikanisztika mesterszak végzett hallgatója, a „*Mr. és Mrs. Elliot*” és az „*Időváltás*” című művekben mélyen futó szexuális- és nemi identitásválság szövegi tükröződéseire hívta fel a figyelmet.

A szimpózium második szekciója Varró Gabriella tudományos érdeklődésének egyik fő területével, Sam Shepard amerikai drámaíró munkásságával foglalkozott. Kurdi Mária, a Pécsi Tudományegyetem tanára helyett előadását Bertha Csilla, a Debreceni Egyetem docense olvasta fel, mivel a szerző betegség miatt nem tudott megjelenni a rendezvényen. Az előadás címe „*Sam Shepard and Irish Theatre: Performances and Intertextual Links*” volt, és azt taglalta, ahogyan a posztmodern ír és amerikai dráma a maga önironikus karaaktereivel, illetve a térségekre alapozott individualitás lehetetlenségének ábrázolásával megkérdőjelezi az autentikus identitás koncepcióját. Ezt követően Donald E. Morse professzor „*Carrying the Dead: Shock Visual Imagery in Sam Shepard's Plays*” című előadásában amellet érvelt, hogy Shepard műveinek leghatásosabb elemei olyan sokkoló képek, amelyek morbiditásuknál fogva sokkal erőteljesebb hatást keltenek a befogadóknak. Az előadó által érintett Shepard drámák morbid és sokkoló képi világa így a drámák színházi előadásának legmeghatározóbb elemévé válik, ezáltal a befogadó

ezeket a képeket ragadja ki, és viszi magával az előadást követően. A szekció utolsó előadójaként Németh Lenke, a Debreceni Egyetem adjunktusa két meglepően eltérő amerikai dráma közti párhuzamról számolt be „*On the Margins of American Culture: Susan-Lori Parks’s Topdog/ Underdog and Sam Shepard’s True West*” című munkájában. Az előadó értelmezésében a két mű közös dramaturgiai elemeket felhasználva kelt bizonytalanságot olyan, az amerikai identitás szempontjából alapvető kategóriákkal szemben, mint a történelem és a közös múlt, így dekonstruálva egy egységes amerikai identitás megképzésének lehetőségét.

A szimpózium utolsó, a kortárs amerikai költészetet megjelölő szekciójában az első előadó Bollobás Enikő, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora volt, aki „*A Poetics of Grief—On Charles Bernstein’s Postmodern Lyric Voice*” című előadásában a kortárs amerikai költő lírai hangjának alakulását mutatta be. A korai Bernstein posztmodernizmusa a lánya öngyilkossága után született művekben hagyományosabb lírai elemekkel vegyül. Ezzel párhuzamosan az előadó rámutatott a Bernstein művészetét átható dickinsoni behatásokra is. Végül Abádi-Nagy Zoltán, a Debreceni Egyetem professor emeritusa olvasta fel három versfordítását, melyeknek eredeti változata Maya Angelou tollából származik. Az előadást Abádi-Nagy rendkívül perceptív fordítói hangja mellett az eredeti szövegeket felolvasó Donald E. Morse egyedi előadásmódja, illetve az egyes szövegek között elhangzó gondolatok tették emlékezetessé. Az első mű felvezetésében a fordító Maya Angelou szavaival tisztelgett egykori kollégájának emléke előtt: „Varró Gabriella szivárvány tudott lenni megannyi ember esőfelhőjében” (a szimpóziumon elhangzott mondat Baranyi Barnabás fordításában).

Varró Gabriella, sokszínű tudományos teljesítménye mellett, az Angol-Amerikai Intézetben egykor nagy hagyományokkal bíró angol nyelvű színjátszást is felélesztette. Az ő vezetésével alakult meg a *The Nonsuch Company*, az intézet diákjaiból álló színjátszó csoport, mely több neves díjjal is büszkélkedhet (a 2014-es Veszprémben rendezett Országos Angol Nyelvű Drámafesztiválon három díjat is nyertek). A társulat tagjai a szimpózium hivatalos részét – szeretett mentoruk emlékére és tiszteletére – egy különleges előadással zárták, melyben többek között a Varró Gabriella által rendezett díjnyertes *The Glass Menagerie*-ből (Tennessee Williams: *Üvegfigurák*) is láthatott részleteket a közönség.

A szimpóziumot a Debreceni Egyetem Hallgatói Önkormányzata által támogatott, az egész nap emelkedett és emlékező hangulatához illő fogadás zárta, melyen záró beszédet mondott dr. Brückner Huba a magyar-amerikai Fulbright Bizottság ügyvezető igazgatója és Donald E. Morse professzor. Őt külön köszönet illeti egész napos elnöki munkájáért és a konferencia megszervezésében nyújtott nélkülözhetetlen segítségéért is.

Végezetül, hadd álljon itt egy másik idézet is Maya Angelou tollából: „Az emberek elfelejtik, amit mondasz, és elfelejtik, amit teszel. Az egyetlen dolog, amire

emlékezni fognak, az, hogy milyen érzéseket váltottál ki belőlük.” Varró Gabriella tanárnő szívárvány volt az intézet esőfelhőjében és mindig mosolyt, melegséget hagyott maga után, ezért soha nem feledjük és mindig szeretettel fogunk rá emlékezni. Hiszen nem volt más ő, mint egy „nő, egy nő fenomén, egy fenomenális nő” (*Maya Angelou: Nőfenomén*).

Sipka Sándor

Emlékezés Gomba Szabolcs professzorra (1933–2016)

Gomba Szabolcs professzor húsz éven át, 1978–1998 között irányította a Kórbonctani Intézetet a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. A patológia iránti tiszteletet még Törökszentmiklóson, körzeti orvos édesapjától szívta magába, majd karizmatikus mesterként Endes Pongrác professzor irányította oktatói és kutatói pályáját abban az intézetben, amelyben 1957-től élete végéig napjai legnagyobb részét töltötte. A patológusokat a pálya különösen mély gondolkodásúvá teszi: „*Mortui nos docent*” – „A halottak tanítanak bennünket” – ez van kiírva sok boncterem falára. Mire taníthat bennünket Gomba Szabolcs emléke?

Erre sokszínű, pozitív válasz adható. Mindenekelőtt a szakmáját magas szinten művelő orvos volt, az emberi szervezetet károsító, elpusztító számtalan kór alapos ismerője. Mikor valaki más, vagy saját maga betegségéről beszélt, mindig valami külsőségekben is észlelhető komolyság, keménység, szigor ült ki az arcára, ami pontosan tükrözte a valóságot. Ennek a feloldását jelentette ugyanakkor, hogy személyiségének másik része csillogó derűvel, minden jóra, szépre, viccesre, humorosra, groteszkre kész nyitottsággal volt tele. Remekül lehetett „dumálni” vele.

Szakmai teljesítményének megítélésekor hangsúlyozni kell, hogy kivételesen fejlett kutatói és oktatói kultúrában volt lehetősége kiteljesedni. A példaképének tekintett Endes professzor vezetése mellett megtanulhatta a kórbonctan legmagasabb szintjét, a vese kutatásának igényes művelését és az oktatás kiemelt jelentőségét az egyetemi közegben. Kutatói munkájának egyik csúcsa, hogy 1965-ben a *Nature*-ben, a természettudományok talán legrangosabb folyóiratában jelent meg cikke, amiben társszerzőként szerepelt.

Kivételesen jó oktató volt. Tudott, szeretett, akart hatni. Hallgatói véleményekben írták róla: „fantasztikus ember, ragyogó előadó”, „imádnivaló”. Nyolc alkalommal kapta meg az „év oktatója” díjat a harmadévesektől. Kiváló rajzkészségét látványosan használta fel előadásain. Az oktatásban még három területen alkotott hosszú távon maradandót. Egy modern, az Amerikai Egyesült Államokból származó Patológia tankönyv lefordításának és elfogadtatásának megszervezése, új, korszerű oktatási diaanyag-rendszer kialakítása, továbbá részvétele az angol nyelvű képzés elindításában oktatási rektorhelyettesként a kilencvenes évek elején. Emellett több új kar, intézet, képzési forma megteremtésében vett részt.

Számos társadalmi feladata közül feltétlen ki kell emelnünk a Debreceni Orvosi Kamara elnöki (1994–2002), valamint a DAB Klub elnöki (1993–2014) megbízatását. Alapításától kezdve, két évtizeden át – amíg egészsége engedte – a Debreceni Szemle Alapítvány kuratóriumának és a folyóirat szerkesztőbizottságának igen aktív, szemléletformáló és megbecsült tagja volt.

Színes egyéniségét átfogó, általános műveltség táplálta. Nagy érdeklődést mutatott a művészetek minden ága iránt, különösen a rajz vonzotta, amit maga is magas szinten művelt. Ifjú korában, – még medikusként is – néptánc csoport tagja volt. Sokoldalú műveltségének egyik tápláló komponense volt bölcsész feleségének, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára korábbi főigazgatójának szellemisége.

Az egyik utolsó, vele készült riportban magáról így szólt: *„Jellemző rám, hogy mindig sok mindent elvállaltam. 81 évesen még tanítottam és, ha egy mód van rá, minden nap eljövök ide a patológiára, részt veszek az eset-megbeszéléseken, de már kevésbé vagyok aktív, mint régen. Nagyon rendesek velem a munkatársaim, hiszen én is mindig igyekeztem, igyekszem az lenni velük...”*

Ezeknek az órá olyan jellemző szavaknak a megidézésével őrizzük meg Gomba Szabolcs professzort a legjobb emlékeink között!

**Szabadfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia”
megteremtésére a 20. század első felében.**

Gondolat, Budapest, 2014. 274 oldal.

SZABADFALVI JÓZSEF

**Kísérlet az
„új magyar jogfilozófia”
megteremtésére
a 20. század első felében**

Szabadfalvi József könyve, amely 2014-ben vált hozzáférhetővé az olvasóközönség számára, enciklopédikus igényű áttekintést ad a magyar jogbölcseleti gondolkodás egyik izgalmas időszakáról. A szerző – saját bevallása szerint is – eddigi kutatásainak összegzéseként írta meg a kötetet, ami így nem előzmények nélküli, mégis, ebben a formában újdonság, hiszen célja nem kevesebb, mint átfogó képet adni a jelzett kor-

szak magyar jogbölcseleti teljesítményeiről. Egy ilyen célkitűzés ugyanakkor kihívás és választás elé állítja az írókat abban a vonatkozásban, hogy milyen módszerrel közelíti meg a témát. Vagy a szerzőket veszi sorra és munkásságuk rövid összefoglalásával ad egyfajta katalógust a korszak gondolkodóiról, vagy tematikusan közelít és a tudományterületen ebben az időben bekövetkezett paradigmaváltásokat dolgozza fel.

A szerző a bevezetőben maga is hangsúlyozza, hogy a tárgyalt gondolkodók előfeltevéseinek rekonstrukcióját minden ideológiakritikai nézőpontot nélkülözve szeretné elvégezni, valószínűleg azért, hogy ne erőltessen így az olvasóra egy kizárólagos értelmezési keretet. Mégsem maradunk azonban fogódzó nélkül, hiszen az egyes szerzők áttekintésekor folyamatos utalásokat találunk arra, hogy munkásságuk hogyan viszonyul a jogbölcseleti gondolkodás e korban meghatározó irányzataihoz. Így rendelkezésünkre áll az a kontextus, amelynek keretein belül az egyes szerzők egymáshoz és az egyetemes jogbölcseleti gondolkodás uralkodó kánonjaihoz való viszonya is tisztázódik. Emellett képet kapunk arról is, hogy a tárgyalt korszak népszerű szellemi irányzatai hogyan szűrődtek be a századforduló

hazai eredményeibe (így például a marxista gondolkodás Pikler Gyula vagy Ágoston Péter munkásságába). Természetesen különös hangsúlyt kap a kötetben a magyar jogfilozófiai gondolkodás olyan meghatározó teljesítményeinek bemutatása, mint Pulszky Ágosté, akinek munkásságát az első jelentős próbálkozásként értékeli a szerző a magyar jogbölcseleti gondolkodás önállósulása felé vezető úton, vagy a neokantiánus fordulatot beteljesítő Somló Bódogé, aki „*megteremtette a magyar jogbölcseleti gondolkodás eddigi legprosperálóbb időszakát*” (91. old.). Külön érdekes vonulatot képez azon szerzők munkásságának rekapitulációja, akik a témában járatlanabbak előtt kevésbé ismertek, így például Darvai Dénesé vagy Winkler Béláé. Mégis, a legizgalmasabb kérdést a kötet kapcsán éppen a cím veti fel, két vonatkozásban is. Egyrészt, beszélhetünk-e egyáltalán – és ha igen, milyen értelemben – a tárgyalt korszakban „új magyar jogfilozófiáról”? Másrészt, mit jelentett pontosan és sikeresnek mondható-e a címben is jelzett „kísérlet”, amely ennek megteremtésére irányult? Az áttekintés nem marad adós a válaszokkal, megfogalmazásukhoz az olvasás után fontos támpontokat kapunk, bár – és hiányérzetünk csak ennyiben lehet a könyv elolvasása után – talán megérte volna ezek vizsgálatára külön is kitérni a kötetben. Ami a felvetett kérdések kapcsán megfogalmazható válaszokat illeti, vitathatatlan, hogy a századforduló hazai jogbölcselete, legalábbis a hozzáférhető

tudományos műveket tekintve, igen gazdag.

A felvonultatott gondolkodók kapcsán ugyanakkor az az általános megállapítás kínálkozik, hogy a szerzők tudományterületüket – bár sokan rendszeralkotó igénnyel, de mégis – kevés originalitással művelték. Ezért is merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy miben is áll pontosan az „új magyar jogfilozófia”, amire Horváth Barna utal Moór Gyula egyik kötetéről írt recenziójában? Persze az, hogy mi teszi sajátosan magyarrá a hazai jogfilozófiai gondolkodást, eleve több módon is meghatározható, és mindegyik megközelítésnek lehet létjogosultsága. Egy diszciplína nemzeti jellegét számos esetben maga a vizsgált terület biztosítja, mondjuk, ha az irodalom- vagy a történettudomány esetét vesszük. Ez a jogbölcselet esetében nem áll, hiszen témái univerzálisak, nem kötődnek nemzeti sajátosságokhoz, vagy egy konkrét nyelvhez és kulturális közeghez. Felfoghatjuk másfelől úgy is a kérdést, hogy a magyar jogfilozófiát a létező más „nemzeti” jogfilozófiáktól az eltérő problémafelvetés és/vagy egy új, hazai szerzők által kidolgozott originális módszer alkalmazása különböztetheti meg. Egy harmadik lehetséges megközelítésben a „magyar” annyit jelent, hogy a külhoni jogbölcseleti gondolkodás fősodrában megfogalmazódó problémafelvetéseket veszik át, és gondolják tovább magyar szerzők magyar nyelven.

A kötet elolvasása után az lehet a benyomásunk, hogy a tárgyalt korszak magyar jogbölcselete leginkább a kiemelkedő nyugat-európai (főleg német) teljesítmények magyar recepcióját és problémafelvetéseik továbbgondolását jelenti. Ez persze egyáltalán nem kevés, tekintve, hogy a jogbölcselet egyébként is olyan diszciplína, amely már csak jellegénél fogva is ellenáll a „nemzetiesítő” törekvéseknek. Ennek egyik magyarázata, hogy meghatározó témáit a századfordulótól kezdve az ekkorra jelentős teret nyert kanti filozófia szolgáltatta. Így a magyar jogfilozófiában is a német neokantiánus irányzat hatása vált uralkodóvá (jelentős részben Somló munkásságának eredményeként), ami viszonylag kézenfekvő, tekintve a magyar tudományosság egészét ekkoriban jellemző német orientációt. Ahogy Moór Gyula maga is megjegyzi egy helyen, a „*filozófiai kérdések előtérbe kerülése a 19. század szaktudományi jellegű jogfilozófiáját követően szinte természetes, s joggal nevezhetjük a 20. századot a »jogbölcselet filozófiai korszakának«*” (145). A neokantiánus gondolkodás viszont (ahogy maga Kant is) jórészt immunis volt a nemzeti kérdés és a belőle fakadó problémák iránt, így a jogbölcseletet a korszakban népszerű nemzetkarakterológiai problémakör és a válságirodalom is jórészt érintetlenül hagyta. Voltak persze kísérletek arra – és a kötet ezekre is kitér –, hogy a magyar jogbölcselet tekintsen a német glóbuszon túlra. Pikler például saját korának angol és

francia eredményeit szerette volna meghonosítani, Horváth Barna pedig az angolszász szemléletmód segítségével próbálta enyhíteni a magyar jogbölcseletben érvényesülő németosztrák szellemi dominanciát. Kiemelkedő teljesítményt és nemzetközi elismertséget mégis azok a hazai szerzők tudtak felmutatni, akik megpróbáltak olyan originális elméletekkel előállni, amelyek az uralkodó irányzatok felváltására, vagy szintézisére tettek kísérletet. Ahogy ez a kötetből is kiderül, még talán Moór állt legközelebb egy ilyen új megközelítés megalapozásához, bár végül ő sem tudta szintetizáló jellegű elméletét teljesen kidolgozni. De említhetnénk Horváth Barnát is, akinek a neokantiánus szemlélet alapját jelentő „sein-sollen” dichotómia feloldására kidolgozott szintetizáló elmélete többek között olyan szerzőket inspirált, mint Bibó István, aki aztán Horváth szinoptikus elméletét a politikai természetű konfliktusok feloldását célzó elemzéseiben is termékenyen használta fel.

A jogbölcselet kiemelkedő magyar művelői által felmutatott teljesítmények tehát nem nélkülözték az eredetiséget, ami a korszakban meghatározó elméletek továbbgondolását illeti. Írásaik pedig – különösen Somló *Juristische Grundlehre* című kötete – széles körben hivatkozott munkák voltak, és nemzetközi összehasonlításban is korszerű magyar jogbölcseleti teljesítményt jelentettek. Ez pedig – és a magyar jogbölcselet színes századfordulós palettája – igazolja azt a törekvést, hogy

szisztematikus feldolgozás tárgyává tegyük a jelzett korszak jogfilozófiai gondolkodását, ahogy Szabadfalvi József kötete is teszi. A korszakról adott átfogó áttekintése jelentős hozzájárulás a magyar bölcséleti gondolkodás történetének feltárásához, könyve pedig nem csak a szűken vett

szakma képviselőinek, de a filozófia- és eszmetörténészeknek is fontos adalékokkal szolgálhat. Mint ahogy egyetemi hallgatók is haszonnal forgathatják.

Tóth-Matolcsi László

**Nagy Beáta: Háttérben: Kísérlet egy szervezeti nemi rend feltárására
Újratervezés - a nők és a műszaki tudományok 2.0**

L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014. 202 oldal.

A nemek és a műszaki tudományok, valamint a nők és az informatika viszonyát feldolgozó irodalomból egyértelműen kirajzolódik, hogy az e területeken tapasztalható, nemek közötti oktatási és munkaerő-piaci egyenlőtlenségeket leginkább a nők

„nem hagyományos pályákra” történő belépésével kapcsolatos társadalmi ellenérzések nyílt vagy burkolt formái okozzák. Bár a formális akadályok eltűntek a nők pályaválasztása terén – vagyis elvileg már csak az egyénien múlik, milyen foglalkozási és életpályát választ – a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy karriertervezésük során döntéseik továbbra is a nemekhez fűződő kulturális képzeteknek és tradicionális normáknak felelnek meg. A „műszaki tudomány definíciószerűen is részrehajló a férfiak irányába. [...] A férfiasság és a technológia állandó érvényessége éppen ezért nem biológiai nemi különbségek velejárója. Az sokkal inkább a nemek történeti és kulturális konstrukciójának eredménye”. (Wajcman 1991: 137; idézi Nagy: 61) A „műszaki”-val és a „technológiá”-val kapcsolatos definíciók a férfiakhoz szervesen kapcsolódó fogalomként konzerválódtak a társadalomban, s a leíró kategó-

riák egygé váltak a jelölttel: a műszaki terület férfitudománnyá vált. „Miközben a technológia és az ember viszonyában számos változás történt, a nemekről alkotott hagyományos, az emberek többsége számára kézenfekvő felfogás változatlan maradt”. (Haraway 2005, idézi Nagy: 63)

A kommunikációban megjelenő narratívum egyúttal kognitív kategória is. Ezzel összefüggésben a recenzensek elsősorban a nyelvi kultúra által közvetített tartalmak hatásait kívánják kiemelni, és a narratív nyelv korlátait és lehetőségeit vizsgálva a dekonstrukció fontosságára hívják fel a figyelmet. Sok esetben a logocentrikus nyelvi kultúrába és „az oktató tanárok fejébe” ágyazottak a szakmai nyelvi kompetenciák hiányára utaló metanarratív eljárások és a kódolt nemiségre jellemző, hierarchizált, tradicionális szemléletmódok, így segítve elő a *láthatatlan, normatív üvegplafon* megalkotását. Ennek határai védik a „makacs változatlanságot” a nemek és a műszaki tudományok vagy az informatika viszonyában is. Ez a sztereotípiá-fenyegetettség viszont hatással lehet a nők műszaki, matematikai teljesítményére is. „Az összes szakma közül a mérnöki van a legalacsonyabb női arány és ez előrevetíti a nőkkel szemben ellenséges, erősen maszkulin imázst. A mérnöki pálya különösen érdekes példája az archetipikusan maszkulin kultúrának...”. (Wajcman 1991, idézi Nagy: 64)

Nagy Beáta *Háttérben* című művében, a fent leírt gondolatokból kiindulva, hat fejezetben mutatja be a műszaki és az informatikai képzések szervezeti rendjét. Részletező, mégis átfogó elemzésein keresztül képet kapunk arról, mi is lehet a valódi oka annak, hogy a társadalmi környezet elbátortalanítja a nőket a műszaki és a természettudományi területektől. Következtetéseit az Obudai Egyetemen végzett kutatásának eredményein keresztül mutatja be, az intézmény szervezeti rendjének és az ott dolgozó oktatókkal készített interjúk elemzésének összefüggéseire alapozva. A szerző kifejti, hogy „a lányok jelenlétéhez való barátságos hozzáállás dominálta a beszélgetéseket, de ezek beragadtak a hagyományos nemi elvárások keretei közé”. (178) Megállapítja, hogy „a lányokat általában nem az intellektuális képességeikért, hanem szorgalmuk, kitartásuk, céltudatosságuk és összeszedettségük miatt dicsérték”. (181) Az interjúkból kiderült, hogy a lányok „token- (jelkép) helyzetben vannak” (180) a műszaki felsőoktatási intézményekben. Viszont arra a kérdésre, mit lehetne tenni azért, hogy több középiskolás lány válassza a műszaki, informatikai felsőoktatási képzéseket, a válaszadók nem tudtak megoldásokat javasolni.

A szerző a témában fellelhető szakirodalmakat ismertetve kiemeli azokat a nyílt és burkolt ellenérzéseket, amelyek a lányok természettudományos nevelése ellen artikulálódnak a „külvilágban.” Így jutott arra a következtetésre, hogy a nők

azért tanulnak olyan területeken, amelyek a „nőknek valók,” mert a foglalkozásválasztást nem a képességek és az érdeklődés, hanem főleg a társadalmi normák írják elő. Vagyis Nagy amellet érvel, hogy „[...] társadalmi szinten kell megváltozniuk a nemekre vonatkozó normáknak, ami aztán magával hozhatja a foglalkozásváltozásban bekövetkező szokások változását is”. (Akerlof-Kranton 2010, idézi Nagy: 33)

Nagy Beáta ugyanakkor azt a kérdést is felteszi, hogy vajon kell-e több lány a műszaki, informatikai vagy természettudományos pályákra, milyen vélekedések jellemzők a nemek eltérő pályaválasztására, a nemi jellegzetességekre és szerepekre, illetve az esetleges támogató intézkedésekre? Ezekkel kapcsolatosan arra világít rá, hogy bár a nők képességeik alapján bekerülhetnek/bekerülnek a műszaki-informatikai pályákra, sőt remekül helytállnak egy ideig, de a szervezet, az intézményes körülmények sok esetben végül kivetik őket, mint nem odavalókat („chilly climate”). Ezek szerint, ha az intézményes miliő csak a férfi tulajdonságokat akceptálja ezeken a területeken, akkor a nők (főleg a nőies nők) idegennek érzik magukat benne. Ennek eredményeként vagy felveszik a férfias tulajdonságokat, vagy feladják a műszaki pályát. „Egy nő megjelenése a műszaki területen bizonyos mértékben megköveteli nemi identitása egyes aspektusainak feladását.” (Wajcman 2009, idézi Nagy: 59) A női életút

maszkulinizálódásával együtt nem következett be a férfi életút feminizálódása – írja Nagy, majd több helyen is nyomatékot ad azon állításának, hogy éppen ezért kellene a szervezeti, strukturális változások, illetve vált szükségessé a rögzült kulturális meggyőződések oldása, ellenkező esetben a „nemek forradalma” befejezetlen társadalmi jelenség marad.

A „nemek forradalma”-ként leírt jelenség magyarázata után – mely egyben elméleti keretet is ad a műnek – mutatja be a szerző a magyarországi nők és férfiak iskolázottságának jellemzőit a 2011-es népszámlálás adatai alapján. Három kérdést jár körbe ebben a fejezetben. Mi jellemzi a népszámlálások tükrében a női-férfi jelenlétet az oktatás különböző szintjein? Az oktatáson belül hogyan írható le a nő többség kialakulása, mikorra tehető és miért alakult így? Harmadszor a szerző arra kíváncsi, hogy az általa ismert trendek – vagyis a nők számának markáns növekedése a felsőoktatásban érvényre jutása után is – tetten érhető-e még a tradicionális minták továbbélése? Egyértelműen megállapítható, hogy a felsőfokú iskolai végzettség megszerzése vált a felfelé irányuló mobilitás legitim útjává és mára minden ötödik felnőtt nő diplomás. (Az elmúlt 50 év alatt a diplomás férfiak aránya a négyszeresére, míg a diplomás nők aránya a tizenhatszorosára emelkedett. A 25–29 évesek körében a diplomások 2/3-a nő [49]). De miért maradnak távol a nők a műszaki területekről? Milyen

a nők viszonya a technológiához? – kérdezi a szerző a *Nemek, technológia és műszaki pályák* című fejezetben. Nagy Beáta konkrétan a szakma felé vezető utat vizsgálja, kiemelve az oktatás jelentőségét. Ehhez két további aspektus, a matematikatudás és a műszaki felsőoktatás fogadókészségének, barátságosságának elemzésével közelít. Ezt követően tekint ki a hazai terepre és állapítja meg, hogy itthon kifejezetten férfias területnek számít a műszaki felsőoktatás és „*még azok az egyetemek sem használják ki a lányok felé nyitás lehetőségét, amelyek pedig az elmúlt évtizedekben jelentős kutatásokat végeztek a kérdésben.*” (80)

A IV. részben a nők műszaki területen történő ignorálásától az elfogadásig terjedő folyamatokat veszi górcső alá a szervezetszociológia mezsgyéjén mozogva. A nemek helyzetének állandó változásáról és az úton meglévő látens akadályokról ír. A szerző kiemeli, hogy nem csak a szervezetszociológiai, hanem a kultúrakutatásokra is nagy hangsúlyt kell fektetni, legfőképpen azért, mert a nevelés által konzerválódott, megcsontosodott hagyományos sztereotípiákra és az ebből fakadó aszimmetriákra csak ezek segítségével lehet rámutatni. Ha a munkaszervezetek és a felsőoktatási intézmények felelősséget vállalnának és a nők elfogadását segítő programokat vezetnének be és valósítanának meg, annak eredményeként a meglévő maskulin világ egyoldalúságát felválthatná a különbségeknek is helyet adó szemléletmód.

A szerző nemzetközi kutatásokat ismertetve bővíti tovább a könyv elméleti keretét. Ezek főképpen azokra a kulturális és szimbolikus gyakorlatokra összpontosítanak, amelyek a nőket máig hagyományos szerepeikben tartják, és folyamatosan újratermelik a dichotóm nemi rendet, a két nem hierarchikus kapcsolatát. Nagy Beáta könyvének rendkívül gazdag bibliográfiája is jelzi, hogy a témát minden tekintetben alaposan körüljárta. A szakirodalmak közül különösen nagy figyelmet kap Brigitte Liebig svájci vállalatok körében végzett csoportos beszélgetésekre alapuló kutatása. A legérdekesebb mégis talán Gherardi tipológiája, aki a férfivilágba kerülő nők helyzetét („women travellers in a male world”) pozícionálta, a „vendég”, a „marginális”, a „vakációzó”, a „kígyó a fűben”, a „jövevény” és a „betolakodó” posztok megkülönböztetésével.

Végül, ahogyan már szó esett róla, az Óbudai Egyetem szervezeti rendjének bemutatásával és az ott dolgozó 15 oktatóval készített interjú elemzésével, és eredményeinek összegzésével zárja mondanivalóját. Az interjúk alapján Nagy Beáta többek között azt a következtetést vonja le, hogy Gherardi „pozíciói” közül a műszaki területre belépő nők helyzetét a „vendég” típussal lehet leginkább jellemezni Magyarországon, vagyis azzal, amikor a nőkre csak mint vendégekre tekintenek a férfiak az általuk kialakított szervezeti kultúrában. A második leggyakoribb a „marginális” pozíció. Utóbbi típusra

jellemző, hogy a fogadók ellenségesen viszonyulnak a nőkhöz: „[...] egyértelműnek bizonyult, hogy negatív a lányokról alkotott vélemény: tolerálják a jelenlétüket, de szakmailag nem számítanak rájuk, és nem veszik őket komolyan”. (178) A „vakációzó” szerep fordult még elő a vizsgált egyetemen. Ez a helyzet akkor áll elő, amikor a nőkre úgy tekintenek férfitársaik, mint akik csak rövid ideig fognak ott maradni. „Klasszikus helyzete ez a felemás helyzetnek, amikor a nők családi szerepét hangsúlyozzák, mint ami mindenképpen megtöri és relativizálja a mérnöki helyzetet.” (178)

Nagy Beáta könyve tematikájában egyedülálló, hiszen az oktatókkal készített interjúk elemzésével kézzelfogható, és nem utolsó sorban hazai eredményekkel támasztja alá azokat a korábban más forrásokból már ismert nemzetközi jelenségeket és megállapításokat, amelyeket a

nők és a férfiasnak jellemzett szakmák kapcsolatáról tudni véltünk. A nők a férfias szakmákban, legyen az akár műszaki, informatikai jellegű vagy a politika területe, egyaránt áttörhetetlen üvegplafonokba ütköznek. Nagy Beáta *Háttérben* című könyvének különlegességét az adja, hogy a szofisztikált mű középpontja az a kategorikus imperativus, mely a téma komplexitására hívja fel a figyelmet, és felszólít a szervezet- és a kultúrakutatások egységes szemléletének bevezetésére. Kiemeli, hogy a nemi kultúra vizsgálata nélkül a szervezetekben zajló folyamatokra és a változás lehetőségének kiaknázására vajmi kevés esély van. „Ebben az esetben sikerül ugyanis legjobban ötvözni az egyéni, szervezeti és társadalmi nemi szerepfelfogások rendszerét”. (135)

Czibere Ibolya – Takács Izolda

E szám szerzői

Aradi Csaba	ökológus, ny. igazgató, Debreceni Egyetem (Debrecen) aradicsaba@freemail.hu
Baranyi Gyula Barnabás	tanár, PhD hallgató, Debreceni Egyetem (Debrecen) barnabasbaranyi@gmail.com
Berkesi Sándor	karmester, Debreceni Református Hittudományi Egyetem (Debrecen) - kantus@freemail.hu
Czibere Ibolya	szociológus, egyetemi docens, Debreceni Egyetem (Debrecen) czibere.ibolya@arts.unideb.hu
D. Molnár István	irodalmár, ny. egyetemi tanár, Debreceni Egyetem (Debrecen) drmayerster@gmail.com
Gaál Botond	teológus, ny. egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi Egyetem (Debrecen) – bgaal@drk.hu
Kozák Anita	emberi erőforrás tanácsadó, adjunktus, Eszterházy Károly Egyetem (Eger) - kozaka.unideb.@gmail.com
Molnár Tibor	főlevéltáros, Történelmi Levéltár, (Zenta) zentarhiv@gmail.com
Németh Margarita	nyelvész, PhD hallgató, Debreceni Egyetem (Debrecen) margarita.nemeth@gmail.com
Óri Nóra	vegyész, tud. segédmunkatárs, Debreceni Egyetem (Debrecen) orinora@dateki.hu
Pusztahelyi Tünde	biológus, egyetemi docens, Debreceni Egyetem (Debrecen) pusztahelyi@agr.unideb.hu
Rubóczki Babett	PhD hallgató, Debreceni Egyetem (Debrecen) babett.ruboczki@gmail.com
Sipka Sándor	orvos, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem (Debrecen) sipka@iiibel.dote.hu
Takács Izolda	szociológus, PhD hallgató, Debreceni Egyetem (Debrecen) izolda.t@hotmail.com
Tófalvi Zoltán	történész, ny. újságíró, Korond (Románia) tofalvizoltan@yahoo.com
Tóth-Matolcsi László	jogász, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem (Debrecen) toth-matolcsi.laszlo@law.unideb.hu
Vajda Barnabás	történész, egyetemi docens, Selye János Egyetem (Komárno) vajdab@ujs.sk
Váradi Natália	történész, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász - lia@kmf.uz.ua

THE DEBRECEN REVIEW

SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXIV. NO. 3.

NEW ISSUE

2016. III.

CONTENTS

STUDIES

<i>Csaba Aradi</i> : The Birth of Our First National Park	229
<i>Sándor Berkesi</i> : Jenő Ádám, Teacher of the People: 120 th Birth Anniversary of the Musician who Developed the "Hungarian Method"	241
<i>Anita Kozák</i> : Assessing Integration Mentoring: Assessment Experiences as Viewed by Mentees.....	248
<i>Botond Gaál</i> : Colonel Koszorús Has Written His Letter	261
<i>Tünde Pusztahelyi – Nóra Óri</i> : Accredited Environmental Analysis, Fodder and Environmental Analysis at the University of Debrecen	272

1956 IN OUR NEIGHBORHOOD

<i>János Barta, ifj.</i> : 1956 in Hungary's Neighbouring Countries: A Panoramic Survey ..	279
<i>Barnabás Vajda</i> : Slovakian Hungarian Reaction to the 1956 Revolution	281
<i>Natalia Váradi</i> : Beregszász and Its Environs at the Time of the 1956 Revolution	295
<i>Zoltán Tófalvi</i> : „Treason Trials” in Románia	308
<i>Tibor Molnár</i> : The Revolutionary Events of 1956 As Reflected in Voivodina's Hungarian-Language Press.....	320
<i>István D. Molnár</i> : Polish Writers and Poets on the Hungarian 1956–Other than Belles-Lettres	330
Memories of '56 in Debrecen.	340

REMEMBERING

<i>Gyula Barnabás Baranyi – Margarita Németh – Babett Rubóczki</i> : In a Master's Shadow: How We Remembered Gabriella Varró	343
<i>Sándor Sipka</i> : Szabolcs Gomba (1933 –2016).....	347

BOOK REVIEWS

József Szabadfalvi: An Attempt to Create the “New Hungarian Legal Philosophy” in the First Half of the 20th Century (<i>László Tóth-Matolcsi</i>)	349
Beáta Nagy: An Attempt at Revealing a Structural Gender Order (<i>Ibolya Czibere – Izolda Takács</i>)	352
Authors of This Issue	357
Contents	358

THE DEBRECEN REVIEW – SCIENCE AND CULTURE

is an academic quarterly that publishes studies in the humanities as well as in the social and natural sciences, focusing on the findings of recent research in these disciplines. Since it appeals to a wide and educated public, it aims to combine scientific exactness with readability in its style.

Drawing upon the centuries-old academic traditions of the city, *Debreceni Szemle* has adopted and continues the legacy of its predecessor with the same title, which was published between 1927 and 1944.

Although *Debreceni Szemle* is mainly reliant on and addresses the intellectuals of the Debrecen region, it also publishes contributions by leading experts both in Hungary and abroad.

In addition, the journal reports on scientific and cultural events of the region, especially on those organized by the University of Debrecen and the Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences. Events related to the city from anywhere in the world are also given detailed coverage.

Debreceni Szemle was launched by Debrecen Universitas (the legal predecessor of the University of Debrecen) in cooperation with the Debrecen Committee (the present Regional Centre) of the Hungarian Academy of Sciences in 1993 with the support of the municipality of Debrecen.

Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József ügyvezető
Nyomdai előkészítés: Dancs Ágnes és Udvardy Antal
Megjelenik 2016 októberében
HU ISSN 1218-022X

500,- Ft

DEBRECENI SZEMLE – TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Tudományos folyóirat, amely a humán és a társadalomtudományok, valamint a természet- és műszaki tudományok minden ágának legújabb eredményeivel – és nem csak a régióban vagy hazánkban elértokről – kívánja megismertetni a széles értelemben vett tudományos értelmiséget. Tanulmányainak tárgyalásmódja: stílusa, nyelvezete olyan, hogy befogadható legyen az illető tudományterületet nem művelő kutató és érdeklődő értelmiségi számára is.

A Debreceni Szemle az ugyanilyen címen *1927 és 1944* között megjelent folyóirat folytatójának tekinti magát, épít a századokon át kisugárzó debreceni kulturális hagyományokra.

A folyóirat támaszkodik a város, a megye és a régió tudományos és kulturális potenciáljára, de *országosan csaknem egyedülálló célkitűzésének* megfelelően a szóban forgó tudományterületek legjobbjai tollából közöl tanulmányokat.

A Debreceni Szemle ugyanakkor hírt ad a város és a régió tudományos eseményeiről (elsősorban a Debreceni Egyetem és a Debreceni Akadémiai Bizottság rendezvényeiről), illetve az ilyen eseményekről bárhol a világon, ha azokban a debrecenieknek lényeges szerepük volt.

A Debreceni Szemlét 1993-ban a Debreceni Egyetem jogelődjét képező Debreceni Universitas, valamint az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, DAB – (mai nevén: MTA Debreceni Területi Bizottsága) indította újra Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatának akkori támogatásával.